

T.C.
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN KOMŞULUK
POLİTİKASI VE NORMATİF GÜÇ
TARTIŞMALARI: ARAP BAHARI ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Tezi

İSA SİYPAK

İZMİR – 2016

T.C.
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN KOMŞULUK
POLİTİKASI VE NORMATİF GÜÇ
TARTIŞMALARI: ARAP BAHARI ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Tezi

İSA SİYPAK

DANIŞMAN: YRD. DOÇ. DR. SEDEF EYLEMER

İZMİR – 2016

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “*Avrupa Birliğı'nin Komşuluk Politikası ve Normatif Güç Tartışmaları: Arap Baharı Örneğı*” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

29 Ağustos 2016

İSA SİYPAK

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

AVRUPA BİRLİĞİNİN KOMŞULUK POLİTİKASI VE NORMATİF GÜÇ TARTIŞMALARI: ARAP BAHARI ÖRNEĞİ

İsa SİYPAK

İzmir Katip Çelebi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Uluslararası ilişkilerde önemli bir aktör olan Avrupa Birliği(AB)'nin yapısı ve uluslararası alanda oynadığı rol üzerine birçok tartışma yürütülmüştür. Bu tartışmalardan birisi de AB'nin nasıl bir güç olduğuna dairdir. AB'nin gücünün niteliği üzerine yapılan bu tartışmalarda Ian Manners tarafından ortaya atılan “normatif güç Avrupa” kavramı önemli bir yer tutmaktadır. Bu bağlamda AB'nin normatif gücü temelinde üretmiş olduğu politikalar da uluslararası politikada önemli bir tartışma konusu haline gelmiştir.

AB'nin normatif güç temelinde hayata geçirdiği en önemli ve güncel dış politikalarından biri 2000'li yıllarda Birliğin doğu ve güney komşularına yönelik olarak geliştirdiği Avrupa Komşuluk Politikasıdır. Bu politika bir taraftan Birliğin komşuları ile ilişkilerini yeniden şekillendirirken diğer taraftan da dış ilişkilerinde normatif gücünü yansıtabileceği bir alan oluşturmuştur. Bu bağlamda, özellikle 2010 yılında başlayan ve sonrasında uluslararası literatürde yerini alan “Arap Baharı” süreci Avrupa Komşuluk Politikası ve AB'nin normatif gücü açısından büyük bir sınav olarak değerlendirilebilir.

Bu bağlamda tez çalışması, AB'nin Komşuluk Politikası çerçevesinde Arap Baharına yaklaşımını ve bu süreçteki tutumunu inceleyerek normatif güç tartışmaları temelinde değerlendirme amacı taşımaktadır. Çalışmada üç bölümden oluşup ilk bölümde uluslararası ilişkilerde güç kavramı ve AB bağlamında normatif güç kavramı incelenmiş, ikinci bölümde Birliğin normatif gücünü yansıtmayı hedeflediği

bir politika olarak ağırlıklı olarak Arap Baharı sürecinden etkilenen ülkeleri kapsayan Avrupa Komşuluk Politikasının güney boyutu ele alınmıştır. Son bölümde ise AB'nin Arap Baharı sürecine yaklaşımı ve bu bağlamda Birliğin normatif gücüne ilişkin tartışmalar değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Normatif Güç, Avrupa Komşuluk Politikası, Arap Baharı

ABSTRACT

Master Thesis

EUROPEAN NEIGHBOURHOOD POLICY AND DEBATES ON NORMATIVE POWER : THE CASE OF ARAB SPRING

İsa SİYPAK

İzmir Katip Çelebi University

Graduate School of Social Sciences

Department of International Relations Program

Several debates have been in place regarding the structure and international role of the European Union which is a crucial actor in international relations. One of these debates is concerned with the question of European Union as a power. The concept of “normative power Europe” which was brought forward by Ian Manners has a significant place in these debates on the characteristics of the power of the European Union. Within this context, the policies developed by the European Union on the basis of its normative power has become a vital debate in international politics.

One of the most significant and contemporary external policies of the European Union on the grounds of normative power is the European Neighbourhood Policy which was developed by the Union towards its eastern and southern neighbours in the 2000s. On the one hand, this policy reshapes the Union’s relations with its neighbours, on the other hand it constitutes a sphere where the EU can reflect its normative power in its external relations. Thus, “The Arab Spring” process which started in 2010 and has taken its place in international literature can be regarded as an important test case for the European Neighbourhood Policy as well as the European Union’s normative power.

Within this context, this thesis study has the aim of elaborating on the European Union’s approach to the Arab Spring in the framework of its Neighbourhood Policy and its attitudes in the process and also making an assessment on the basis of normative power debates. The study is composed of three chapters

where the first chapter examines the concept of power in international relations and “European Union as a normative power” and the second chapter elaborates on the southern dimension of the European Neighbourhood Policy which predominantly involves the countries affected by the Arab Spring process. Eventually, the European Union’s approach to the Arab Spring process and the debates on the normative power of the Union is evaluated in the last chapter.

Keywords: European Union, Normative Power, European Neighbourhood Policy, Arab Spring

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa No</u>
TEZ ONAY SAYFASI	
YEMİN METNİ	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar	x
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE : ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE GÜÇ KAVRAMI VE NORMATİF GÜÇ OLARAK AVRUPA BİRLİĞİ

1.1. Uluslararası İlişkilerde Güç Kavramlaştırmaları	4
1.1.1. Realizm ve Güç Anlayışı	5
1.1.2. İdealizm ve Güç Anlayışı	7
1.1.3. Liberalizm ve Güç Anlayışı	9
1.1.4. İnşacılık ve Güç Anlayışı	12
1.1.5. Normativizm ve Güç Anlayışı	13
1.2. Güç Unsurları	14
1.3. Güç Türleri	17
1.4. Avrupa Birliği'nin Güç Modeli :Sivil Güç – Normatif Güç	20
1.5. Avrupa Birliği'nin Dış Politikasında Normatif Gücün Yansımaları	25

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI GÜNEY BOYUTU

2.1. Avrupa Birliğinin Komşuluk Politikası Öncesinde Akdeniz Ülkeleri ile İlişkileri	26
2.1.1. Küresel Akdeniz Politikası	28
2.1.2. Yenilenmiş Akdeniz Politikası	30
2.1.3. Avrupa – Akdeniz Ortaklığı	32
2.1.3.1. Barselona Bildirgesi	34
2.1.3.2. Avrupa – Akdeniz Ortaklığının Temel Alanları	34
2.1.3.2.1. Siyasi ve Güvenlik Konularında Ortaklık	35
2.1.3.2.2. Ekonomik ve Mali Konularda Ortaklık	36
2.1.3.2.3. Sosyal ve Kültürel Konularda Ortaklık	38
2.1.3.3. Avrupa – Akdeniz Ortaklığının Yapısı ve İşleyişi	40
2.1.3.4. Avrupa – Akdeniz Ortaklığının Finansal Aracı MEDA	41
2.2. Avrupa Komşuluk Politikası ve Güney Akdeniz	43
2.3. Avrupa Komşuluk Politikasının Temel Gereçekleri	46
2.3.1. Güvenlik	46
2.3.2. Enerji	48
2.3.3. Göç	50
2.4. Avrupa Komşuluk Politikasının İlkeleri	51
2.4.1. Uyum ve İşbirliği	52
2.4.2. Koşulluluk	53
2.4.3. Farklılaştırma, Ortak Sahiplenme, Odaklanma ve Esneklik	54
2.5. Avrupa Komşuluk Politikasının Araçları	55
2.5.1. Ülke Raporları	55
2.5.2. Eylem Planları	56

2.5.3. İlerleme Raporları	56
2.5.4. Avrupa Komşuluk Politikası Finansal Aracı	57

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ’NİN NORMATİF DEĞERLERİNİ UYGULAMA ALANI OLARAK ARAP BAHARI

3.1. Tanımlarla Arap Baharı	60
3.2. Arap Baharının Nedenleri	62
3.3. Arap Baharı Sürecinde Güney Akdeniz Ülkelerinin Durumu	66
3.3.1. Arap Baharının Beşiği “Tunus”	66
3.3.2. Mısır	70
3.3.3. Libya	76
3.3.4. Bahreyn, Suudi Arabistan ve Yemen	81
3.3.5. Baharın Sonu “Suriye”	84
3.4. Avrupa Birliği’nin Normatif Değerleri Ekseninde Arap Baharına Yaklaşımı	85
3.4.1. Avrupa Birliği’nin Normatif Güç Değerlerinin Arap Baharı Açısından Yansımaları	85
3.4.2. Avrupa Birliği Politikalarında Arap Baharı Çıkmazları	88
SONUÇ	96
KAYNAKÇA	101
ÖZGEÇMİŞ	115

TABLolar LİSTESİ

	Sayfa Numarası
Tablo 1.1: Joseph S. Nye'e Göre Güç Çeşitleri	19
Tablo1.2: Avrupa'nın Sivil, Askeri ve Normatif Gücü	23

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AKOA	Avrupa Komşuluk ve Ortaklık Aracı
AKP	Avrupa Komşuluk Politikası
AT	Avrupa Topluluğu
AYB	Avrupa Yatırım Bankası
BM	Birleşmiş Milletler
BMGK	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
EIDHR	European Initiative for Democracy and Human Rights (Demokrasi ve İnsan Hakları Avrupa Girişimi)
ENI	European Neighbourhood Instrument (Avrupa Komşuluk Aracı)
GATT	Gümrük Tarifeleri ve Genel Ticaret Anlaşması
IMF	Uluslararası Para Fonu
IŞİD	Irak Şam İslam Devleti
KAP	Küresel Akdeniz Politikası
KOB	Katılım Ortaklığı Belgesi
MEDA	Mediterranean Development Assistance
TACIS	Technical Assistance to the Commonwealth of Independent States and Georgia (Bağımsız Devletler Topluluğu ve Gürcistan'a Teknik Yardım Programı)
YAP	Yenilenmiş Akdeniz Politikası
Yy	Yüzyıl

GİRİŞ

Uluslararası ilişkilerde, I. ve II. Dünya Savaşları ve sonraki süreçte yaşanan gelişmeler birçok değişimi de beraberinde getirmiştir. Bu değişimin yaşandığı coğrafya ise dünya savaşlarının yaşanmış olduğu Kıta Avrupası olmuştur. Avrupa'nın yaşadığı bu yıkıcı savaşlar maddi ve manevi olarak yıpranmasına yol açarken Avrupa devletlerinin bu duruma çözüm arama sürecini hızlandırmıştır.

Avrupa'nın dünya savaşlarından sonra üzerine yoğunlaştığı en önemli konu barış, huzur ve istikrar olmuştur. Avrupa'nın bu istikrar ve huzur ortamına sahip olması yönünde fikir Robert Schuman tarafından dile getirilmiştir. Schuman, Avrupa'da yaşayanların barış ve istikrar taleplerinin bir birlik kurulma yoluyla mümkün olacağını ifade etmiştir. Bu fikirle birlikte 1952'de Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun ve ardından 1958 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nun kurulmasıyla ilk somut adımları atılan Avrupa bütünleşmesi zaman içerisinde dünyada benzeri olmayan kendine has bir yapıya sahip olmuştur. Günümüzde AB'ye evrilmiş olan bu yapı aşamalı olarak yeni üye ülkelerin katılımlarıyla genişlemiş ve uluslararası alanda etkinliği olan bir güç haline gelmiştir.

Avrupa bütünleşmesi dinamik bir yapı içerisinde ilerleyişini sürdürürken, kendine has supranasyonel özellikler gösteren bu yapının uluslararası alandaki etki gücü tartışılmaya başlanmıştır. AB'nin dünya savaşları sonrası rekabet gücünün azalması Birliği farklı güç arayışlara yönlendirmiştir. Bu süreçle birlikte AB gücünü askeri kaynaklardan ziyade ekonominin, diplomasinin ve yeteneklerin ön planda olduğu bir güç türünü benimsemiştir. AB'nin ekonomik ve siyasi beceriye dayanan bu güç unsurlarını benimseyişi bir bakıma yumuşak güç kavramlarına yöneldiğinin işareti olmuştur. Fakat 1990 sonrası Sovyetler Birliği'nin dağılmaya başladığı süreçte uluslararası politikada AB ile özdeşleşen bir güç kavramı olarak normatif güç fikrini ortaya atılmıştır. Bu güç türünün ilk temsilcisi Ian Manners olmuştur. Manners genel hatlarıyla normatif gücü tanımlarken “normlara dair kavramları şekillendirme becerisi” olarak ifade etmiştir. Manners'ın bu süreçte ifade ettiği normlar ise AB'nin politikalarının olmazsa olmazı olan barış, özgürlük, hukukun üstünlüğü, demokrasi ve insan hakları gibi değerler olmuştur.

AB'nin normatif gücünün temelini oluşturan bu değerler, AB'nin iç politikalarının olduğu kadar dış politikasının da belirleyici unsurları olarak sayılabilir. Birliğin dış politikalarında özellikle Soğuk Savaş'ın ardından sıklıkla dile getirdiği ve hatta dış ilişkilerinin vazgeçilmez koşulları olarak ileri sürdüğü bu değerlerinin herkes tarafından arzu edilmesi AB'yi cazibeli bir görünüme kavuşturmuştur. AB bu değerlerle ve uluslararası politikada temsil ettiği ekonomik ve siyasi standartlarla bir cazibe merkezi haline gelmiştir.

AB üyesi devletler bu güç kavramı temelinde bütünleşme ve derinleşme sağlarken, bu düzeni tehdit edebilecek sorunların da önüne geçmeye çalışmaktadır. Ayrıca uluslararası sistemin değişkenlik göstermesi AB'nin politikalarını da belirli aralıklarla değiştirmeye sürüklemektedir. Bu bağlamda AB politikalarını çeşitlendirme sürecine gitmekte fakat geliştirdiği politikalarda temel normatif değerlerini ön planda tutmaya devam etmektedir. Bu çerçevede AB, 2000'li yıllarda doğru ve güney komşularına yönelik olarak geliştirdiği Avrupa Komşuluk Politikasında da normatif gücünü yansıtmaya gayret etmiştir. Birlik, koşulluluk politikası aracılığıyla normatif değerlerini komşu ülkelere aktarmaya çalışmaktadır. AB'nin komşularına uyguladığı ve "daha fazla reforma karşılık daha fazla destek" şeklinde de ifade edilen koşulluluk politikası, AB'nin komşularına temel normlarına uyumluluk göstermesi koşulu ile ekonomik ve siyasi olarak destek vermesi olarak ifade edilebilir. AB'nin bu koşulluluk politikasını uyguladığı komşuları ise doğu komşular ile birlikte Birlik ile uzun bir geçmişe dayanan tarihsel bağları olan Akdeniz ülkeleridir. AB, bu bölgelere yönelik politikalarını daha önce farklı başlıklar altında yürütmüş olsa da 2004 yılı sonrası bu iki bölgeyi Avrupa Komşuluk Politikası çatısı altında birleştirmiştir.

AB'nin tarihsel bağlarının da kuvvetli olduğu Akdeniz bölgesine yönelik politikaları belirli aralıklarla duraksamış olsa da en büyük durgunluğunu 2010 yılında başlayan Arap Devrimleri süreciyle yaşamıştır. Akdeniz bölgesinin AB için öneminin oldukça fazla olması AB'yi Arap Devrimleri sürecinde oldukça etkilemiştir. Arap Baharı süreci Avrupa Komşuluk Politikası için olduğu kadar AB'nin normatif gücü açısından da önemli bir sınav niteliğinde olmuştur. Bu bağlamda tezde Avrupa Komşuluk Politikası çerçevesinde AB'nin Arap Baharı sürecine yaklaşımının Birliğin normatif gücü temelinde değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

Bu bağlamda tez çalışmasının birinci kısmında genel bir güç tanımı ve AB'ye ilişkin güç tanımları ve özellikle Birlik açısından normatif gücün anlamından bahsedilmiştir. İkinci kısmında bu normatif güç çerçevesinde AB'nin komşuluk politikası ele alınmış ve bu politika çerçevesinde Birliğin Akdeniz'deki güney komşuları ile ilişkileri tarihsel boyutta incelendikten sonra Avrupa Komşuluk Politikasının güney boyutu ele alınmıştır. Çalışmanın son kısmında ise Arap Baharı sürecinin gelişimi incelendikten sonra AB'nin Arap Baharı sürecine yaklaşımı değerlendirilmiştir. Bu kapsamda Birliğin bu süreçte normatif güç değerlerini ne şekilde yansıttığı ve bu bağlamda ne derece etkin politikalar izlediği tartışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE : ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE GÜÇ KAVRAMI VE NORMATİF GÜÇ OLARAK AVRUPA BİRLİĞİ

1.1. Uluslararası İlişkilerde Güç Kavramlaştırmaları

İnsanlığın doğuşu ile ortaya çıkan ve hayatta kalma mücadelesinin temel gereksinimini oluşturan güç kavramı kavramsal olarak net bir şekilde tanımlanmasa da bu kavram her disiplinde olduğu gibi uluslararası ilişkiler disiplinde de yerini almıştır (Özdemir, 2008:113). Uluslararası ilişkiler disiplinde bir güç tanımının yapılamamasının en önemli sebebi ise gücün zamana, mekana ve aktörlere göre sürekli değişkenlik göstermesidir.

Uluslararası ilişkilerde devlet gücün temel aktörü olarak kabul edilmiştir. Bu aktör üzerinden bir güç tanımı yapıldığında güç, “bir devletin başka bir devlete karşı uyguladığı ve normal şartlar altında o devletin yapmak istemediği bir şeyi yapmasını sağlamaya yönelik etkisi” olarak açıklanmıştır (Aktaran Yılmaz, 2011:1).

Devletlerin var oluşundan beri birbirleriyle mücadeleleri temel olarak askeri güç faktörü üzerinden süregelmiştir. Devletlerin bu güç üzerinden vermiş oldukları mücadele ve elde ettikleri egemenlik alanları yüzyıllar boyunca güçlü devletler kategorisinde yer almalarını sağlamıştır. Devletler egemenlik alanlarının genişletilmesinde ve güçlü devlet kategorisine dahil edilirken birçok etkileyici öge göz önünde bulundurulmuştur. Bu ögeler güçlü devletler için nicel ve nitel ögeler olarak sınıflandırılmıştır. Nicel ögeler sınıflandırmasına devletlerin coğrafi konumları, sahip olduğu nüfus gücü ve doğal kaynakları ve bu doğal kaynaklardan ortaya çıkarılan üretim faaliyetlerini kapsarken, diplomatik ilişkiler, devletlerin (halklarının) karakteristik özellikleri, yönetim sistemleri ve yönetim şekilleri nitel ögeler olarak belirlenmiştir. Günümüz uluslararası ilişkiler disiplinde ise güç üzerine ön plan çıkan ögelerin genel olarak nitel ögeler olduğunu söylemek mümkün olabilir. Uluslararası ilişkilerde güç kavramının karmaşık yapısının olması güce karşı farklı yaklaşım ve anlayışların da ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde güç üzerine en kapsamlı çalışma ve yaklaşımlar Hans Morgenthau ve Edward Hallett Carr döneminde başlamıştır. Morgenthau ve Carr ile başlayan güç üzerine yorumlar ve akımlar anlamları ve işlevselliği açısından farklı düşünürler tarafından farklı şekillerde dile getirilmiştir. Bu düşünürler arasında Morgenthau'nun savıyla başlayacak olursak, Morgenthau uluslararası ilişkileri bir güç mücadelesi olarak tanımlamıştır (Morgenthau, 1948). Morgenthau güç kavramını bir ilişki türü olarak değerlendirirken, güç kavramının politikada bir amaç ve amacı gerçekleştirmek için de bir araç olduğunu ifade etmiştir. Morgenthau'nun gücü araç ve amaç olarak ifade etmesi üzerine Kenneth Waltz gücün amaçtan ziyade araç olduğunu dile getirmiştir. Waltz'ın bu söyleminde gücü araç olarak dile getirmesinin arkasında yatan düşünce ise devletlerin güvenlik ve varlığının temininin sadece güç ile olacağını savunmuş olmasıdır (Arı, 2013:143). K. J.Holsti ve Frankel gücü bir aktörün elinde mevcut olan yetenekleri doğrultusunda ödül, ceza ve ikna gibi stratejik hamleleri kullanarak karşı tarafın davranışlarını kendi çıkarları için etkileme ve yönlendirme kapasitesi olarak ifade etmişlerdir. Bir başka düşünür Deutsch ise gücü çatışmalarda üstün gelebilme ve engelleri aşabilme yeteneği olarak tanımlamıştır. Diğer bir güç tanımı ise Robert ve Joseph Nye tarafından dile getirilmiştir. Onlara göre ise güç bir aktörün başka bir aktöre normal şartlar altında yaptıramayacağı bir şeyi yaptırabilme yeteneğidir. Düşünürler tarafından yapılan tanımlamalar göstermektedir ki uluslararası ilişkilerde birçok yaklaşım ve teori gücü sorunsal bir yapıya sürüklemiştir. Bu çerçevede aşağıdaki kısımda gücü dinamik bir faktör olarak ele alan dört teori üzerinden uluslararası ilişkilerde güç kavramına farklı yaklaşımlar açıklanmaya çalışılmıştır.

1.1.1. Realizm ve Güç Anlayışı

Realizm, uluslararası ilişkilerde güç kavramı üzerinde en çok duran teori olmuştur. 1930'larda Almanya'da Nasyonal Sosyalizm hareketinin iktidara gelme süreciyle başlayan ve II. Dünya savaşıyla gelen olumsuzluklara tepki olarak ortaya çıkmıştır (Sönmezoglu ve diğerleri, 2011: 41). Realizm genel olarak uluslararası ilişkilerde temel aktör olarak devleti kabul etmiştir. Devletin kapasitesini ve varlığını askeri güçle büyük ölçüde özdeşleştiren realist teori aynı zamanda askeri güç özelliği taşımayan unsurları da kabul etmiştir(Arı, 2012: 25). Realizm güç mücadelesinin sadece devletler arasında var olduğunu ileri sürmüştür. Devleti tek ve bütüncül bir

aktör olarak varsayan realizm devlet dışında varlığını sürdüren ulusüstü kurumlar, uluslararası örgütler ve çok uluslu şirketleri bir aktör olarak kabul etmemiştir (Arı, 2013:162). Birçok realiste göre uluslararası ilişkileri anlamada en temel kavramın güç olduğunu ve uluslararası istikrarı sağlamanın ve yaşanan sorunların çözümünün güç kullanmayla halledilebileceğini dile getirmişlerdir. Morgenthau devletin en önemli aktör olduğu realizm yaklaşımında devletlerin temel hedefinin güç olduğunu ve yapılan her şeyin güç elde etme amacıyla yürütüldüğünü dile getirmiştir (Arıboğan, 2001:31). Morgenthau uluslararası politikada varılmak istenen amacın güç olduğunu ve bu noktada aktörlerin ilişkilerinde ve uluslararası çıkarları doğrultusunda atmış olduğu adımlarda bir araç görevi gördüğünü ifade etmiştir. Realizm uluslararası politikada nihai hedefin güç olduğu ve aktör olan devletlerin temel hedeflerinin kapasitesini artırmak için başka bir devlet üzerinde egemenlik kurmak olduğu varsayımından hareketle uluslararası ilişkilerde savaşın kaçınılmaz bir son olduğu kanısını ortaya çıkarmıştır. Teoride savaşların kaçınılmaz bir son olmasının altında yatan sebepler arasında ise devleti yöneten kişilerin güvenlik, korku, şüphe, yok olma, saygınlıklarını ve prestijlerini kaybetme gibi kaygıları olarak sıralanmıştır. Bu kaygılar içerisinde olan bir devlet yapısının başka devletler tarafından yok edilme endişesi, saldırgan tavırlarda bulunmasına, savaş ortamının oluşmasına ve bu savaşında meşru kılınmasına yol açmıştır (Arı, 2011:25).

Realistlere göre uluslararası ilişkilerin temel amaçları; gücü yüksek kapasitelere çıkarmak ve ulusal güvenliği sağlamaktır. Devletlerin birinci amaçları arasında yer alan ulusal güvenliğin sağlanması için askeri ve siyasi konular büyük önem arz etmektedir. Bu durumda siyasi olarak ulusal güvenliğin sağlanması realizmde yüksek politika (high politics) olarak, askeri güç dışında kabul edilen ekonomik, ticari ve mali konular ise alçak politika (low politics) olarak belirlenmiştir (Arı, 2012:27).

Realizmin diğer bir konusu ise uluslararası yapının anarşik bir yapıya sahip olduğu varsayımdır. Bu varsayımda devletlerin tek tek güvenliğinden sorumlu bir merci ve otoritenin olmadığı ve bu koşullar altında devletlerin her birinin kendi güvenliğini sağlamak zorunda olduğu ortaya konulmuştur. Devletlerin bu güvenlik sorununu yaşamamasının yolunun ise kendi çıkarlarını koruyabilmesi yoluyla mümkün olduğunu dile getirmiştir (Şahin ve Şen, 2014: 37). Uluslararası yapının

getirdiği anarşik düzende devletlerin birbiriyle olan mücadelelerini en aza indirmek için güçler arasındaki denge unsurunun sağlanması gerektiği ileri sürülmüştür.

Realizmde devlet dışında bir aktörün kabul edilmemesi neorealist akımın etkisi ile kırılmıştır. Neorealistlere göre devletin çıkarlarına ve amaçlarına göre hizmet eden her türlü uluslararası örgüt, kuruluş, kurum ve yapı makul görülmüştür. Bu kurulan örgüt ve yapıların devletin çıkarlarını maksimum seviyeye çıkarmak için çalışmaları ve aynı zamanda maliyetlerini düşürme yoluna gitmeleri kısmi olarak uluslararası örgütlerin uluslararası bir sistemde yerini almasına kılavuzluk yapmıştır. Kurulan bu uluslararası örgütler ve kuruluşların bağlı olduğu yer realizmin temel aktör olduğu devletlerdir. Soğuk Savaş sonrası dönemde etkinliğini artıran kurum ve kuruluşlar arasında hiç şüphesiz oluşturulan en önemli yapı AB olarak söylenebilir.

Realizm de ülkelerin kendi dışında güvenliklerini sağlayamayacağı tezi AB kuruluş sürecinde kısmi olarak doğruluğunu korumuştur. AB'nin realizm için düşük politika şeklinde adlandırdığı, ikincil faktörler olarak kabul edilen ekonomik, idari ve mali konulara daha fazla ağırlık vermesi ve güvenlik boyutunda Ortak Dış ve Güvenlik Politikası başlığı altında aktif bir politika izleyememesinin realizmin güç ve güvenlik üzerindeki savının doğruluğunu desteklediği söylenebilir.

1.1.2. İdealizm ve Güç Anlayışı

İdealizm 17. yüzyılda (yy) ortaya çıkmış olmasına rağmen sistemli bir şekilde uluslararası ilişkilere katılması I. Dünya Savaşı sonrası gerçekleşmiştir (Gözen, 2015:67). İdealizm I. Dünya Savaşı sonrası yaşanan felaketin yeniden yaşanmasını engellemek ve savaşın niçin çıktığını ya da savaşa sebep olan faktörlerin neler olduğunu sorgulama yoluyla başlamıştır. İdealizm uluslararası ilişkilerde Dünya savaşını kendine temel almasıyla en çok yoğunlaştığı konu savaş ve barış olmuştur. Bu konuda kapsamlı bir çalışma gerçekleştirmiş fakat kısmi olarak da tartışmalı fikirler ortaya koymuştur.

İdealizm üzerine birçok düşünür, siyasetçi ve akademisyen çalışmalarda bulunmuştur. Sir Alfred Zimerman, S.h. Bailey, Philip Noel Baker ve David Mitrany, James T. Showtell ve Woodrow Wilson bunlar arasında en önemli kişiler olmuştur. İdealizm kavramı isminden de anlaşılacağı gibi “ideal” yani gerçek şartların daha

üzerinde olan, hayal edilen soyut bir sistem olarak tanımlanabilir. Gerçek bir kavram üzerinde hareket eden idealizm kavramsal olarak kendine tamamen zıt olan realizm teorisine bir tepki olarak ortaya çıkmıştır (Arı, 2012:22). İdealizm ve realizm arasındaki bu zıtlık çerçevesinde, realizm güç, güç mücadelesi, bunların sonucu meşru kılınan savaş, insan doğasının kötülüğünü savunurken, idealizm ise barışçıl bir yapıyı destekleyen, güç ve gücün getirilerinin sadece savaş olmayacağını dile getiren, insan doğasının iyi olduğu sadece onların kötüleşmesini sağlayan düzen ve kuruluş faktörlerinin düzeltilmesi gerektiğini savunmuştur. Bu noktada ideal bir düzen için neorealistlerden sonra uluslararası kuruluşlar ve örgütler idealizm tarafından da desteklenmiştir (Donnelly, 2012:51).

İdealizmde uluslararası örgütler ve kuruluşların aktif rol almasıyla dünya savaşı sonunda yaşanan sorunların yaşanmayacağı savı bazı düşünürler ve akademisyenler tarafından da dile getirilmiştir. Bunlar arasında Karl Renner, Edward Beneş, Kont Sforza, Paul Valery ve Woodrow Wilson gibi kişiler yer almaktadır. Bu temsilciler arasında en önemli kişi ise Woodrow Wilson olmuştur. Wilson'ın, uluslararası düzenin ve barışın sadece kurulacak olan uluslararası bir örgüt aracılığıyla sağlanabileceğini dile getirmesi ve akabinde Milletler Cemiyeti'nin kurulması idealizm için en büyük örnek olmuştur. Fakat Wilson'un fikirleri çerçevesinde kurulan Milletler Cemiyeti'nin sınavı II. Dünya savaşıyla sınıanmıştır (Gözen, 2015:67).

Aynı dönemde Quincy Wright, David Mitrany gibi kişiler de uluslararası örgütlenme, uluslararasılık ve karşılıklı bağımlılıkla ilgili konularda çalışmalar yapmışlardır. Mitrany ortaya koyduğu "İşleyen Bir Barış Sistemi" (A Working Peace System) adlı eserinde uluslararası politikada çatışma yerine ülkeler arasında işbirliğini artıran politikalar üretilmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Mitrany, ülkeler arasında artan işbirliğinin, doğrudan barışın egemen olduğu bir dünya düzenine çevrileceğini dile getirmiştir (Sönmezoğlu ve diğerleri, 2011:39).

İdealizmin uluslararası politikada işbirliği ile birlikte önem verdiği diğer hususlar da oluşturan ortak ahlaki normlar ve değerlerdir. Bu değer ve normlara önem vermesi nedeni ile idealizm normativizmle de ilişkilendirilmiştir.

İdealizmin uluslararası ilişkilerde teorik olarak iflas süreci II. Dünya savaşı ile gerçekleşmiştir. II. Dünya savaşının da bir güç mücadelesi olması realizm teorisini güçlendirirken, idealistlerin oluşturdukları argümanlar arasında çatışma ve savaş gibi “uluslararası gerçekleri” dikkate almamaları ve savaşın olumsuz sonuçları idealizmin teorik olarak sarsılmasına neden olmuştur. Fakat teorik olarak yok hükmünde sayılan idealizmin yeniden gündeme gelmesi Birleşmiş Milletler (BM) ve özellikle AB'nin kurulması sonucu gerçekleşmiştir. BM'nin idealizm esaslarında işbirliği süreci çerçevesinde devletler arası ilişkilerdeki rolü ve katkısı oldukça yüksek olmuştur. Bununla birlikte dünya savaşlarının yoğun olarak yaşandığı Avrupa'da istikrar, refah ve barış sürecine en büyük katkıyı sağlayan şüphesiz AB olmuştur (Gözen, 2015:81).

Sonuç olarak idealizm güç anlayışını realizmden farklı olarak ekonomik ve siyasi işbirliği yoluyla sağlamaya çalışmıştır. Genel olarak; olanın değil, olması gerekenin ön planda olduğu bir yaklaşımı benimsemiştir. Realizmin ikincil aktörleri idealizmde birincil aktör olarak işlenmeye çalışılmış ve devlet dışında aktör olarak uluslararası örgütler ve kuruluşları destekleme yolunu seçmiştir. Realizmin uluslararası politikada teorik ve pratik olarak daha uzun yıllar kabul edilmesine rağmen, özellikle AB kurulum süreciyle idealizmin ortaya koyduğu değerler de realizmin etkisi kadar dünya siyasetinde ve uluslararası politikada etkili olmuştur.

1.1.3. Liberalizm ve Güç Anlayışı

Liberalizm belirli amaç ve idealleri olan siyasal düşünce geleneğini temsil etmektedir. Özellikle I. Dünya savaşı sonrası meydana gelen olumsuzlukların çözümü için ortaya çıkmıştır. Liberalizm özellikle 18. ve 19. Yüzyılda İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nin siyasal ve ekonomik düşünce tarihinde etkili olmuştur. Liberalizm, idealizm akımıyla oldukça benzer özellikler taşımaktadır. Genel olarak liberalizm ilkeleri eşitlik, rasyonellik, özgürlük ve mülkiyet kavramları şeklinde sınıflandırılmıştır (Arı, 2013:239).

Liberalizmle özdeşleşen düşünürler genellikle Avrupa menşeli düşünürlerden oluşmaktadır. Bunlar arasında John Locke, David Hume, Adam Smith, Charles L. Montesquieu, Francois M.A. Voltaire ve Immanuel Kant önde gelenlerindedir.

Genel olarak liberalizm ile anılan bu düşünürlerin ortak söylemleri, insanların karakterlerinin doğuştan temiz ve olumlu olduğudur. Bu söylemleri idealizm ile benzerlik gösterirken realizmle oldukça zıt bir izlenim sergilemektedir. İdealizmin çevrenin olumsuz etkilerinin insanlara olumsuz yansımaları liberalizmin de temel savları arasında yer almıştır.

Liberalizmde başka bir ayrıntı ise, realizmde temel aktör olarak belirlenen devletin bireyi hiçe sayması söz konusu iken burada birey devletin önüne geçmiştir. Liberalizm bireye öncelik vermiş olsa da devleti tamamıyla soyutlamamış, devletin ve siyasal iktidarın sınırlandırılması ve bireysel hak ve özgürlüklerin de savunulması taraftarı olmuştur (Şahin ve Şen, 2014:68). Liberalizmin temel ilkeleri sıralandığında bireycilik, insan hakları, eşitlik, özgürlük ve işbirliği ön plana çıkmıştır. İlkeler arasında yer alan bireycilik, toplumsal yapıda bireyin her şeyden değerli ve üstün olduğunu savunmaktadır. Bireyciliği vurgulayan liberal düşünürlerden John Locke, bireyin her türlü otoriteden, kurum ve kuruluştan özgür olmasını ve kendi hayatını kendisi kurması gerektiğini dile getirmiştir. Bu düşünceyle Locke “Herkes kendi yargıcıdır” ifadesini kullanmış ardından ise diğer bir temsilci olan Kant, “Kendi yasanı kendin yap” ifadesiyle bireyselliğin önemini vurgulamıştır. Bireyselliğin liberalizmde önemli bir yer almasının nedeni topluma çıkar sağlamanın bireyin çıkarlarını gözetmesi sonucu gerçekleşeceği kanısında olmasıdır. Bütün sosyal, siyasal ve ekonomik eylem ve davranışların birey tarafından gerçekleştirilmesi doğrudan topluma katkı sağlamasına yol açacaktır. Temel ilkelere biri olan özgürlük ilkesi ise liberalizmin olmazsa olmaz değerleri arasında yer almaktadır. Liberalizmde tüm düşünürler görüş ve düşüncelerini özgürlük kavramını temel alarak değerlendirme yaparlar. Düşünürler liberalizmde özgürlük kavramının sadece devlet tarafından zarara uğrayacağı düşüncesi vardır. Bu sebeple bireyin özgürlüğünü kısıtlayacak her türlü baskıcı söylemin önlenmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Liberalizm teorisinin yeniden şekillenmesi 1960’lı yılların sonunda mali piyasalarda yaşanan krizlerin açıklanamaması ve yetersizliği sonucunda yeniden şekillenmeye başlamıştır. Liberalizme yeni bir yaklaşımın temelleri çoğulcu (Puluralist) düşünürlerin görüşleriyle gerçekleşmiş ve uluslararası politikada neoliberalist akım olarak kendini göstermiştir. Klasik liberal teorinin insan unsuru ve

bireylere karşı tutumu neoliberal teorisinin de merkezinde yer almıştır. Fakat bununla birlikte çoğulcu bir yaklaşımı benimseyen neoliberal akım klasik liberalizmin ilkelerinin yanına uluslararası kurum ve kuruluşların barışa ve istikrara katkısı, uluslararası işbirliği gibi ilkeleri sürece dahil etmiştir.

Neoliberalizm de üç temel varsayım üzerinde durulmuştur. Bunlardan birincisi uluslararası ilişkilerde devletin soyut ve yekpare bir parça olmadığı, devletlerin karar ve tercihlerinde yönetimden ziyade güç odaklarının ve nüfus kabiliyetlerinin belirleyici olduğudur. İkinci varsayım uluslararası sistemde de devletin tek aktör olmadığı bunlara ilave olarak sivil toplum örgütleri, çok uluslu şirketler, hükümet dışı kurum ve kuruluşların da yer almasıdır. Uluslararası ilişkilerde devletlerin tek aktör olmaması, uluslararası ortamda tek kontrol merkezi olmadığını ve yeteneklerinin sınırlandırıldığını dile getirmiştir. Üçüncü varsayım ise realizmde askeri gücün bu ortamda tek güç vasıtası olmayacağı, demokratik yönetimler arasında bu vasıtanın öneminin azaldığı varsayımdır. Liberalizmde demokrasinin en temel ilke olarak kabul edilmesi savaş tehlikesini en aza indirgemesine yol açmıştır. Bununla birlikte demokratik yapılarda ekonominin önemli rol oynaması ve yaşanan gelişmeler toplumdaki güvenlik kaygılarının dolaylı olarak azalmasına katkı sağlamıştır (Arı, 2013:305).

Neo-liberalistler güç unsurunu realizmin temel aldığı askeri güç unsurundan ayırmaya çalışmış ve istenilen davranışların kurumlar aracılığıyla gerçekleştirilmesini öne sürmüştür. Realizmde askeri gücün araç olarak görülmesi neoliberalizmde kısmi olarak kurumlara bırakılmıştır. Neoliberalistler uluslararası ilişkilerde yeni bir güç türü olan yumuşak güç kavramını ortaya çıkarmışlardır. Fakat neoliberalistler sadece bu güç türüyle sonuç alınamayacağını gerektiğinde sert güç unsuruna da müracaat edileceği kanısıyla, akıllı güç kavramıyla da sert güç kullanımını olanaklı hale getirmiştir.

Sonuç olarak liberalizm uluslararası ilişkilerde demokratikleşme, özgürlük, eşitlik gibi temel ilkeleri aracılığıyla savaş unsurunu en aza indirmiş ve barışın hakim olacağı bir düzen için çaba göstermiştir. Onlara göre demokratikleşme süreci devletlerin tek bir yapı haline gelmesini engellemiş, devlet dışında var olan kurum, kuruluş ve örgütleri aktif hale getirmiştir.

1.1.4. İnşacılık ve Güç Anlayışı

Soğuk Savaşın sona ermesi ve küresel düzende yaşanan değişim uluslararası ilişkilerde realizm ve liberalizm gibi temel rasyonel teorilerin yetersiz kalmasına neden olmuştur. Bu süreçte temellerini insan davranışlarına, karşılıklı etkileşime, normlar ve kurallara dayandıran inşacılık ön plana çıkmıştır. İnşacılık realizm ve liberalizmdeki temel aktör kavramından ziyade aktörlerin davranışlarının anlaşılması için çıkarlarını kimlik üzerinden değerlendirmiştir. Bu sebeple inşacılık en belirgin özelliği aktörlerin kimlik ve çıkarlarının toplumsal olarak inşa edildiği, ve bu çıkarlarında dış politikada etkili olduğu varsayımdır(Arı, 2013:501).

İNşacılık uluslararası politikada güç kavramını realizmin askeri, liberalizm maddi gücünden ziyade kimlik üzerinden tanımlamaya çalışmıştır. Bu tanıma göre Wendt, güvenliğin sadece askeri kapasitelerle sağlanamayacağı, kimliğin ve uluslararası yapının karşılıklı olarak etkileşimiyle de gerçekleşeceğini dile getirmiştir (Wendt,1992). Ayrıca Wendt'in kimlik üzerinden güvenliği sağlamaya yönelik varsayımları güç kavramının somut bir ögeden ziyade soyut bir yapıya bürünmesini sağlamıştır. Ancak inşacılık, realizm ve liberalizmin somut güç kavramlarını eleştirip sadece soyut bir güç olarak ifade edilen kimlik üzerinden hareket etmiş olsa da bu teorilerle de ortak özelliklere sahip varsayımları bulunmaktadır.

İNşacılıkta güç kavramı kimlik üzerinden değerlendirilse de realizmin askeri, liberalizmin maddi gücünden tamamen sıyrılamaz. İnşacılığın realist ve liberalist teorilerinden bütünüyle sıyrılamaması ortak bir kimlik algılanamayan devletlerde güvenlik politikaları ve sorunlarının askeri ve maddi güç unsurlarıyla çözüleceği fikrinde olmasındandır

İNşacılığın ön plana çıkarmış olduğu güç unsurlarından biri de “bilgi” dir. Bilgi etkileşimler sonucu ortaya çıkan doğal bir üründür. Uluslararası ilişkilerde sadece maddi unsurlar güç unsuru değil, bilgi gibi soyut kavramlar da güç unsuru olabilir. Bilginin güç unsuru olması devletlerin birbirleriyle bilgi alışverişinde bulunmaları sonucu gerçekleşir. İnşacılıkta devletlerin bilgi alışverişinde bulunmaları, birbirlerinden haberdar olmaları dostluk, düşmanlık, biz ve siz gibi kavramları doğurarak ya devletlerin güç kapasitesinin artmasını ya da düşmesi

sonucunu ortaya çıkarır. Devletlerin bu kavramlar üzerinde ortaya çıkan çatışma ve uzlaşmacı yapıları uluslararası ilişkilerde yeni güç dengelerinin ve yeni kimliklerin oluşmasını ortaya çıkarır.

1.1.5. Normativizm ve Güç Anlayışı

Normatif teori ve ilkeleri Plato, Aristo, Hobbes, Locke, Rousseau ve Kant gibi düşünürlerin farklı dönemlerde ilgilendiği konular arasında yer almaktadır. Bu düşünürler normatif teorilerin temel aldığı adalet, demokrasi, hukukun işleyişi, iyi ve kötünün ayrımı gibi temel ilkeler üzerine oldukça yoğunlaşmışlardır (Bakan, 2002 : 435). Normatif teoriler 1960'lı yıllarda uluslararası ilişkilerde önemli bir yere sahip olan ampirik ve analitik teorilerin hakim olmasıyla geri planda kalmıştır. Ancak yaşanan teknolojik ve ideolojik değişimler normatif teorileri tekrardan harekete geçirmiştir (Arı, 2013 : 101).

Normatif teorinin çalışma sahası değerler üzerine kuruludur. Uluslararası ilişkilerde en önemli kavramlar olan savaş, barış, çatışma ve işbirliği gibi konuları değerler üzerinden incelemektedirler. Yine uluslararası sistemde inşacılık akımının ele aldığı kimlik konusu da normatif teorinin ilgi alanına girmiştir. Normatif teoriler genel olarak savaş, barış, çatışma, değer, kimlik unsurlarını esas aldığı için felsefi ve etik dünyasıyla ilgilidir. Felsefi ve etik dünyasıyla ilgisini Kant'ın ebedi barış yaklaşımında, Rousseau'nun Avrupa'da savaşın sonlanması ve barış ortamının oluşması için bir konfederasyon kurulması fikrinde bulmak mümkündür (Arı, 2013 :102).

Normatif teorisyenler ahlak ve değerler üzerine çalışmalarında bu değerlerin göreliliğini dile getirmişlerdir. Onlara göre bu değerlerin göreliliği halinde neyin doğru neyin yanlış olduğu konusunda fikirlerin artmasına sebebiyet verecektir. Normativistler arasında kozmopolitan¹ anlayışı benimseyenler evrensel yasa, doğal hukuk, yekpare bir adalet, evrensel barış, evrensel ahlak, evrensel insan hakları gibi

¹ Kozmopolit; bir kişi ya da yerin ulusal niteliklerini yitirmesi ve daha evrensel bir anlayışın etkisi altında olması durumudur. Bu durum bütün insanlığın tek bir ahlaki topluluğa ait olduğu fikrinden ortaya çıkmıştır. Milliyetçilik ve vatanseverlik gibi tekil toplumcu düşünce akımlarına ve ideolojilere karşıt bir anlayıştır. Özellikle bu tür tekilci akımların aşırı etkinleşmesiyle ortaya çıkabilecek olan ırkçılığa tepki olarak da kullanılmaktadır. Bu fikirleri benimseyen kişiler ise kozmopolitan olarak adlandırılmıştır.

değerleri görelî kabul etmemiş ve herkesi kapsayan bir evrensel değerler topluluğunun olduğunu varsaymıştır (Arı, 2013:102).

Normatif teorinin temsilcilerinden olan Platon, Devlet aslı eserinde ideal devlet tipinin hem iyi hem de bilge olan insanlar tarafından yönetilmesi gerektiğini dile getirmiştir. Devlet, toplumda var olan bireylerin eğitilmesi neticesinde eğitilenlerin doğru ve yanlış ayırt edebileceği ve buldukları doğruluk sonucunda mutlu olacaklarını söylemiştir. Bireylerin eğitilmiş ve mutlu olması ise doğrudan hayal edilen devlete ulaşılmasını sağlamaktadır (Arı, 2013:108).

Normatif değerler ilkesi ile son yirmi yılda özdeşleşen yapı hiç şüphesiz AB'dir. AB bu süre zarfında normatiflikle gelen evrensel barış, evrensel hukuk, evrensel insan hakları gibi ilkeleri güç unsuruna çevirmiştir. Lakin normatiflikle özdeşleşen AB'nin dış politikada bu ilkeleri ne kadar uyguladığı yeni bir tartışma konusu olabilir. Özellikle çalışmanın ikinci bölümünde yer alan AB politikaları ve sonuçları normatif teorinin ilkelerinin ve hedeflerinin ne denli gerçekleştiği konusunda bilgi verebilir.

1.2. Güç Unsurları

Güç üzerinde geçmişte düşünen ve yazan birbirinden farklı alanlardan kişilerin görüşleri temelde güç kavramının tanımında dikkate alınması gereken çokluğu ve çeşitliliği işaret etmektedir. Tanımın merkezi unsurları incelendiğinde ise kapasite, kontrol ve etki kavramlarının çoğu zaman güç kavramı ile birlikte kullanıldığı gözlenmektedir. Genel olarak bakıldığında güç üzerine oluşmuş yazın içerisinde; askeri güç, coğrafya, nüfus, ekonomik kapasite, doğal kaynaklar, bilim ve teknoloji, siyasal sistem ve liderlik, organizasyon yeteneği, ulusal moral gibi parametreler gücün unsurları olarak öne çıkmaktadır. Burada karşımıza çıkan temel ayrım ise güç unsurlarının maddî ve maddî olmayan şeklinde ikiye ayrılmasıdır (Kırkpınar Acar, 2011:14). Ancak, bu parametreler ve ayrımların temelde bir analiz çabasının sonucu ortaya çıkmış olan soyutlamalar olması dolayısıyla söz konusu unsurlar arasında bir önem sıralaması yapılması zorlaşmaktadır. Ayrıca her ne kadar bu unsurlar ayrı ayrı ele alınsa da bu unsurların varlıkları, etkinlikleri ve süreklilikleri açısından birbirine bağlı oldukları düşünülmektedir.

Tüm bu değerlendirmelerden sonra yine de güç unsurlarını inceleyen yazına bakıldığında coğrafya, doğal kaynaklar, nüfus, ekonomik kapasite, askeri kapasite ve bilim teknoloji kapasitesi, gücün somut unsurları olarak değerlendirilirken, ulusal karakter, ulusal moral, hükümetin niteliği, güç olma yönündeki istek gibi unsurlar bir ülkenin sahip olduğu gücün soyut unsurları olarak kabul edilmektedir (Kırkpınar Acar, 2011:17).

Maddi ya da somut güç unsurları arasında coğrafya, temelde jeopolitik bir bakış açısıyla yaklaşıldığında öncelikli bir unsur olarak gözükmektedir. Ancak coğrafyanın güç işlevini diğer unsurlarla ilişkilendirmek gerekmektedir. Aynı zamanda coğrafyaya ilişkin önemli göstergeler üzerine düşünüldüğünde bir ülkenin yüzölçümü (büyüklüğü), topografyası (savunma ve yaşam koşulları), fiziksel ve siyasal açıdan dünya üzerindeki yeri (jeopolitik konumu), iklimi (tarım ve diğer temel ekonomik faaliyetler) öne çıkan ölçütler olarak değerlendirilebilir (Arı, 2001 :86).

Coğrafyayı ile birlikte ele alınması gereken bir diğer güç unsuru doğal kaynaklardır. Enerji kaynakları başta olmak üzere son derece önemli bir kapasite belirleyicisi olabilecek olan bu unsur ilgili ülkenin nüfusunun yaşamını kendi imkânlarıyla sürdürmesini ve ekonomisini dünyayla rekabet edebilir hale getirmesini sağlamasında temel etkenlerdendir (Arı, 2001:90).

Güç unsurlarından bir diğeri ise bir ülkenin nüfusu yani demografik nitelikleridir. Bunun içinde toplam nüfus miktarı en temel gösterge olarak ortaya çıksa da faal nüfusun toplam nüfus içindeki payı, söz konusu nüfusun eğitim düzeyi, yaş ve sağlık gibi göstergeler nüfusun niteliklerini belirlemesi açısından önemlidir(Duncan ve diğerleri, 2001:123). Gücün maddi unsurları içinde bir diğer önemli unsur ise ülkenin ekonomik kapasitesidir. Bu unsur ilk bakışta çok bariz bir gösterge olarak gözükse de aslında başka güç unsurlarını da içinde barındıran karma bir güç unsuru olarak düşünülmelidir. Bu unsur genellikle toplam ya da kişi başına düşen ulusal gelir göstergeleri çerçevesinde ele alınmaktadır. Ekonomik kapasiteyi bir güç unsuru olarak şekillendiren diğer bir belirleyici gösterge ise endüstriyel kapasitedir (Kırkpınar Acar, 2011:25).

Gücün maddi unsurları arasında özellikle realist yaklaşımlar bağlamında çok fazla önemsenen bir unsur ise ülkenin askeri kapasitesidir. Temelde ülkenin sahip olduğu silahlı kuvvetlerin personel ve silah/teçhizat mevcudu, bu personelin eğitim düzeyi, askeri harcamalar askeri kapasiteye ilişkin ana verileri oluşturmaktadır (Sönmezoğlu, 2000:167). Son olarak maddi unsurlar arasında ele alınması gereken gereken bir diğer güç unsuru ise ülkenin bilim ve teknoloji kapasitesidir. Günümüz küresel rekabet koşulları açısından değerlendirildiğinde de diğer güç unsurlarının bilimsel bilgi ve teknolojik olanaklarla desteklendiğinde güç kapasitesi olarak bir ülkenin veya uluslararası örgütün gücünü veya diğer güç unsurlarının etkisini önemli ölçüde artıracığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Maddi olmayan (soyut) güç unsurlarına bakıldığında ise bunların diğerlerine göre daha tartışmalı ve muğlak olduğu söylenebilir. Bunlar arasında ilk öne çıkan unsur ulusal karakterdir. Bu unsur ulusu homojen bir yapı olarak görür ve bu yapı kapsamındaki unsurları onu diğerlerinden ayırt eden nitelikler olarak değerlendirir. Bir diğer önemli soyut güç unsuru ise tespit edilmesi hiç de kolay olmayan, hatta kimi zaman yanıltıcı da olabilen ulusal moraldir (Arı, 2001:95). Ulusal güç üzerinde etkili olduğu düşünülen bu unsur genel olarak bir ulusun kendi hükümetinin dış politikasına olan desteği bakımından barış ve savaş koşulları altındaki kararlılığı ile ölçülmektedir. Bu unsurlarla yakından ilgili bir diğer güç unsuru ise diplomasidir. Bu bağlamda ilgili aktörün dış politika vizyonu ile yetişmiş diplomasi bürokrasisi önemli bir veridir. Yine bağlantılı bir diğer soyut güç unsuru ise hükümetin niteliğidir. Bu niteliği güç unsuru haline getiren gösterge ilgili hükümetin ulusal gücü oluşturan kaynakları iç ve dış politikayla bütünleştirip dengeleyebilmesi ve böylece halkın desteğini alabilmesiyle yakından ilgilidir. Bağlantılı bir diğer güç unsurunun ise strateji olduğu ifade edilebilir. Bir ülkenin gücünün belirlenmesinde dikkate değer bir unsur olan strateji, ülkenin uluslararası çıkarlarını korumaya ve geliştirmeye yönelik hedefleri oluşturan karar alma sürecinin önemli bir parçası olarak görülmektedir (Kırkpınar Acar, 2011:39 - 41).

Soyut güç unsurları arasında sayılabilecek başka bir unsur ise yine ölçmesi zor olsa da istek ve milliyetçiliktir. Diğer güç unsurlarının durumuna bakmaksızın bu unsurlardan faydalanma ve güç elde etme isteği belirleyici bir güç unsuru olarak

görülmektedir. Bu istek olmaksızın diğer güç unsurları anlamsız hale geleceği için istek vurgusu güç kapasitesinde değerlendirilmiştir(Kışlalı, 2005:246-247).

1.3. Güç Türleri

Uluslararası ilişkilerde birçok teori çerçevesinde ele alınan güç tartışmaları farklı düşünürlerin yorumlamalarına konu olmuştur. Bununla birlikte güç konusunda net bir tanım ortaya konulamamıştır. Güç unsurlarının önceliğine ilişkin farklı yorumlamalar, gücü kullanan yapılarla birleştiğinde uluslararası ilişkilerde hangi tür gücün etkili olduğu sorusunu ortaya çıkarmaktadır. Uluslararası ilişkilerde güç türleri temel olarak sert güç ve yumuşak güç üzerinden değerlendirilmiştir (Keohane ve Nye, 1998:83). Lakin değişen dünya düzeni ve roller yeni bir güç türü olan akıllı güç kavramını da ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda 21. yüzyılda sert ve yumuşak gücü akıllı güç olacak şekilde birleştirebilmenin tüm uluslararası politika aktörleri için en temel meydan okuma olacağı ileri sürülmüştür (Nye, 2011:46).

Güç, bir aktörün karşısındakileri tehdit etmek, zorlamak, korkutmak yoluyla onlara bir şeyi yaptırtmak veya yapmak istedikleri şeylerden feragat etmelerini sağlaması şeklinde ortaya çıktığında uluslararası ilişkilerde bu tür güç kullanımı sert güç tanımına uygun görülmüştür. Bu güç türü uluslararası ilişkilerde yakın tarihlere kadar egemen olmuş ve uluslararası ilişkiler teorileri arasında realizmle özdeşleştirilmiştir (Pallaver, 2011:84).Uluslararası ilişkilerde sert güç kavramının temel öğeleri askeri güç ve ekonomik güçtür. Bunlar arasında birincil öge askeri güç olarak belirlenmiş ve hatta sert güç kavramı yerine askeri güç kavramı da kullanılmıştır. Realizmde devletin temel amacının güvenlik ve çıkara bağlı olması dolayısıyla özellikle dünya savaşları dönemlerinde önem verdiği unsurlar sert gücün kaynakları olmuştur. Ülkede var olan asker sayısı, kişi sayısı ve devletin egemenlik alanları sert gücü belirleyen en önemli faktörler olarak görülmüştür. II. Dünya savaşından sonra Soğuk Savaş döneminde devletlerin güvenliğini sağlaması için askeri alana yapılan harcamaların aşırı derecede artması güç türleri arasında yumuşak güç kavramının gelişiminde rol oynamıştır. Yumuşak güç kavramı açısından Robert Keohane ve Joseph S. Nye tarafından ortaya atılan “kompleks karşılıklı bağımlılık” (complex interdependence) kavramı dikkate alınmalıdır. Bu kavram ile yazarlar

güvenlik ve güç kullanımından ziyade ülkelerin çok yönlü sosyal ve siyasi ilişkilerle birbirine bağlandığı bir dünyaya dikkat çekmişlerdir (Keohane and Nye, 1998:8-94). Nye yumuşak güç kavramını bir aktörün diğer bir aktöre zorlama ve yaptırımlar yoluyla güç kullanımından ziyade cazibe ve ikna yoluyla istediği şeyi yaptırması kabiliyeti olarak tanımlamıştır (Nye, 2004:5). Nye yumuşak gücü tanımlarken sert güç içinde bir tanımlama yapmış ve tanımlamada askeri ve ekonomik güçten kaynaklanan zorlama kabiliyeti olarak değerlendirmiştir (Aktaran Yılmaz, 2011:4). Bir ülkenin yumuşak gücü ile kendi amaçlarının ve değerlerinin başka ülkeler tarafından kabullenmesinin askeri güç ve ekonomik güçten daha fazla etkili olacağına değinmiştir. Yumuşak gücü, siyasi gündemi, diğer insanların önceliklerini şekillendirecek şekilde belirleme kabiliyetine dayandırmıştır.

Geun Lee ise yumuşak güç uygulamasını beş farklı kategoriye ayırmıştır. Geun Lee yumuşak gücün düşünceler, ülkenin imajı, söylemler, teoriler, kültür, gelenekler, eğitim, ulusal veya küresel semboller gibi yumuşak kaynaklarla kullanıldığını öne sürmüştür. Lee yumuşak kaynaklar ve yumuşak güç arasındaki ilişkiye dikkat çekerek “Kaynak Tabanlı” yumuşak güç teorisini oluşturma konusunda ilk adımı atmıştır. Bu teori ışığında yumuşak gücün ve sert gücün zorlayıcı ve işbirlikçi olduğunu dile getirmiştir. Bu güçler arasındaki ayrımın ise sadece kaynakların farklılığında olduğunu söylemiştir. Lee ve Nye arasında yumuşak güce ilişkin farklılıkların sebebi ise Lee'nin kaynaklara, Nye'nin ise gücün cazibesine odaklanması olmuştur.

Tablo 1.1: Joseph S. Nye'e Göre Güç Çeşitleri

Güç Çeşitleri	Davranışlar	Temel Araçlar	Hükümet Politikaları
Askeri güç	* Zorlama	* Tehdit	*Zorlayıcı Diplomasi
	* Caydırma	* Kuvvet	* Savaş
	* Koruma		* İttifak
Ekonomik Güç	* Teşvik	* Para Verme	* Yardım
	* Zorlama	* Yatırım	* Rüşvet
Yumuşak Güç	*Hayranlık Uyandırma	*Değerler, Kültür	*Kamu Diplomasisi
	*Gündem Yaratma	* Politikalar	*İki Taraflı ve Çok
		* Kurumlar	Taraflı Diplomasi

Kaynak: Aktaran Bülent Şener, "Dış Politikada Yumuşak Güç Olgusu", 21.Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, 2014, <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/politik-sosyal-kulturel-arastirmalar-merkezi/2014/02/10/7423/dis-politikada-yumusak-guc-olgusu> (Erişim tarihi: 15.08.2016).

Güç türleri arasında yumuşak güç ile sert güç arasındaki temel farklılıklara değinildiğinde, sert güç bir devletin elinde var olan askeri ve ekonomik kapasiteye dayanırken, yumuşak güç devletin yapısı, kültürü ve ideolojisinin etkinliği temelinde ele alınır (Kırkpınar Acar, 2011:43). Uluslararası ilişkilerde temel olarak sert ve yumuşak gücü tamamlayan unsurlar yer almaktadır. Bu unsurlar iki güç türünü birbirinden ayırırken aynı zamanda ortak bir çatı birleştirme olanağı sağlar. Bu unsurlar arasında yer alan ekonomik güç örnek olarak verilebilir. Özellikle Soğuk Savaş sonrası süreçte düşünürler jeopolitik bir düzenin jeoekonomik bir düzene doğru dönüşeceği fikrini dile getirmişlerdir. Ülkelerin sahip oldukları ekonomik güçleri sert gücün olanaklarını sağlarken aynı zamanda yumuşak gücünde olanaklarını sağlama kapasitesine sahiptir. Bu sebeple bu iki güç türünü tek bir çatı altında toplayan güç türü akıllı güç olmuştur. Bu güç türünü sadece devletler değil, uluslararası örgütler gibi devlet dışı aktörler de kullanabilir(Nye , 2011:46).

Akıllı güç kavramı isminden de anlaşıldığı üzere gücün akıllı bir şekilde kullanılmasını ifade etmektedir. Devletlerin ve devlet dışı aktörlerin akıllı gücü kullanımı, sahip oldukları nitel ve nicel güç kaynaklarının farkında olmasına ve bu kaynakların hedefleri doğrultusunda uygun bir şekilde kullanılmasıyla mümkündür. Uluslararası ilişkilerde genellikle tek tip bir güç türünün hâkimiyeti yerine birden çok güç türünün olduğu kabul etmektedir. Bu noktada sert güç ve yumuşak gücün birleşiminden oluşan akıllı gücün etkinlik olasılığı fazla görülmektedir (Kırkpınar

Acar, 2011:48). Bu amaç doğrultusunda akıllı güç bir aktörün her iki temel güce de sahip olması gerektiğini vurgulamıştır. Akıllı güç stratejisinde temel varsayım yok edilen düşman sayısı değil kazanılan ortaklar, müttefikler ve dostların sayısı olmuştur. (Akçadağ, 2010a :3).

Akıllı güç stratejisinde temel varsayım yok edilen düşman sayısı değil kazanılan ortaklar, müttefikler ve dostların sayısı olmuştur. (Akçadağ, 2010a:3). Akıllı gücün bu stratejisine bakıldığında AB'nin birlik süreci ve daha sonra komşularıyla ilişkilerini geliştirmeye yönelik politikaları AB'nin bu güç türünü tercih ettiğini ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamda Nye'nin ifade ettiği gibi uluslararası politikada akıllı güç türünün kullanımı sadece Amerika Birleşik Devletleri'ne (ABD) özgü olmayıp diğer aktörler açısından da önemli bir meydan okumadır (Nye , 2011 :46). Nye, Uluslararası ilişkilerde sadece sert güce veya bunun yerine sadece yumuşak güce dayanmanın bir eksiklik olduğunu vurgulamıştır. Bu anlamda Nye'a göre AB'nin yumuşak gücü, ABD'nin ise sert gücünü öne çıkarması bir eksikliktir. Bu nedenle Nye ABD ve AB üzerinden bir değerlendirme yaptığında, ABD'nin yumuşak gücünü, AB'nin ise sert gücünü geliştirmesi gerektiğini ifade etmiştir (Nye, 2006).

1.4. Avrupa Birliği'nin Güç Modeli: Sivil Güç - Normatif Güç

Uluslararası ilişkilerde yumuşak güç kavramı ile ilişkili olarak değerlendirilen diğer güç türlerinden biri ise sivil güçtür. Bu güç türüne ilişkin argümanlar genel olarak AB'nin nasıl bir güç olduğu tartışmaları üzerinden yürütülmüştür. Sivil güç bir aktörün uluslararası sistemde askeri olmayan araçlar ve yöntemler yoluyla, ekonomik, kültürel ve diplomatik unsurları kullanılarak kendi çıkarlarını ve hedeflerini yerine getirmesidir (Smith, 2005 :1). Sivil güç kavramı ilk defa 1972'de François Duchêne tarafından AB için tanımlanmıştır.

Duchêne, AB'nin askeri güç kapasitesinin sınırlı olduğunu, bu sebeple güvenlik ve istikrarının gerçekleştirilmesinde ekonomik ve siyasi araçların kullanılabileceğini ifade etmiştir. Bu bağlamda Duchêne AB'yi, "sivil ülkeler topluluğu" olarak tanımlamıştır (Aktaran Aksoy ve Uğur, 2016 :215). Hans Maull, Duchêne'nin bu söylemini geliştirerek uluslararası ilişkilerde kanunların uygulandığı

ve şiddetin sınırlandırılması imkanını yaratacak “sivil” ve “uygar” bir güce ulaşılabilceğini ileri sürmüştür(Maull, 2005:779).

Maull’un sivil güç konseptine göre, AB’nin askeri kapasiteye sınırlı olsa da sahip olması AB’nin “sivil” olma niteliğini değiştirmemektedir. Bunun aksine yapmış oldukları insani müdahaleler ve meşru müdafaa gereksinimleri AB’nin “uygarlaştırma”sının önünü açmaktadır (Zhussipbek, 2009:159). AB’nin gerçekleştirmiş olduğu bu insani yardım ve müdahalelerin uluslararası alanda sivil güç rolünü artırdığını ve bu durumun daha sonra üreteceği politikalarda başarısına katkı yapacağı söylenebilir (Aksoy ve Uğur, 2016:215). Hans Maull sivil güç söyleminde askeri güce de değinirken bu söylem Hedley Bull tarafından desteklenmiştir. Bull’a göre AB’nin (o dönem Avrupa Topluluğu) savunma ve güvenlik konusunda kendine yetebilecek kadar bir politika üretmesi gerektiğini ifade etmiştir (Manners , 2002:237).

Sivil gücün ekonomik, politik ve kültürel unsurları kullanması ve bu unsurların araçları; “ticaret, ortaklık ve işbirliği anlaşmaları”, “üyelik perspektifleri”, “insani yardımlar ve müdahaleler”, ”tarife indirimleri” ve “kota artışları” olarak sıralanabilir (Aksoy ve Uğur, 2016:216). Özellikle AB’nin dünya kalkınmasında sahip olduğu %57’lik payı, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerle gerçekleştirdiği ticaret hacmi ve Dünya Ticaret Örgütü (World Trade Organization) gibi uluslararası örgütlerle kurmuş olduğu ticari ilişkiler AB’nin sivil gücünü temsil eden göstergelerdir (Mercan, 2008:103). AB’nin kullanmış olduğu bu sivil güç araçları uluslararası alanda hem güvenliğini(güvenirliğini) hem de cazibesini artırmaktadır. Özellikle sivil güç araçları arasında yer alan “üyelik perspektifi” en etkili araçtır. Bu aracın etki alanı 1973’de genişleme politikası ile başlamış ve 1980 sonrası daha fazla yoğunlaşmıştır. Örnek olarak Sovyetler Birliği’nin dağılma sürecine girmesi ve Doğu ve Orta Avrupa’daki devletlerinin bağımsızlıklarını kazanmasıyla AB daha çekici bir güç haline dönüşmüştür. AB’nin bu süreçte Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin AB üyesi olabilmeleri için katılım süreçlerinde uyguladığı kriterler bu ülkelerin çeşitli yapısal dönüşümlerine yol açmıştır. AB’nin uyguladığı kriterleri yerine getiren ülkeler üyelik statüsü kazanırken, AB değerlerini, normlarını ve güvenlik alanlarını genişletme imkanı bulmuştur (Aksoy ve Uğur, 2016:216).

AB'nin sivil güç araçlarıyla norm ve değerlerini ön plana çıkarması Avrupa'da (AB'ye dahil olan ülkeler) farklı bir güç türünü de ortaya çıkarmıştır. Bu güç türü Ian Manners tarafından dile getirilmiştir. Ian Manners AB'nin nasıl bir güç olduğu konusu ve Kosova Krizi sürecinde “ AB ne bir sivil güçtür ne de askeri bir güçtür. AB ortak normlara ve değerlere dayalı normatif bir güçtür” ifadesiyle süreci ve AB'nin uluslararası alanda imajını değiştirmiştir (Zhussipbek, 2009 :158).

AB'nin güç modeli olan normatif güç Ian Manners tarafından 2001 yılında yayınlamış olan “Normatif Güç Avrupa: AB'nin Uluslararası Rolü” (Normative Power Europe: The International Role of the EU) başlıklı makalesinde açıklamıştır. Manners makalesinde normatif gücün tarihsel geçmişini açıklarken özellikle kurucularının, AB'yi sivil güç olarak tanımlayan Duchêne'den daha önce var olduğunu, normatif güç fikrinin uluslararası alanda yeni olmadığını bu gücün E.H.Carr tarafından daha önce ifade edildiğini açıklamıştır (Manners, 2001 :6). Carr ile birlikte normatif güçle ilgili görüş bildiren diğer önemli düşünür ise Johan Galtung olmuştur. Galtung normatif gücü “ideolojik güç” olarak ifade etmiştir.

Normatif güç anlayışı Duchêne'nin sivil gücünü ve realistlerin askeri gücünü yok saymamaktadır. Uluslararası ilişkilerde yaşanan bazı süreçlerde askeri güç ve sivil gücün, normatif güce pozitif katkı sağlayacağı ifade edilmiştir. Bu güç türleri arasında özellikle realistlerin AB dışında halen realist bir düzenin varlığını vurgulamış ve AB'nin kendi içinde oluşturduğu normatif yapısının korunması için dışarıdan doğabilecek tehditleri göz ardı etmemesi gerektiğini dile getirmiştir Bu durumun göz ardı edilmesi, yumuşak güç kavramlarının caydırıcı bir etkiye sahip olamamaları, birçok bölgede var olabilecek sorunlara karşı kullanmış oldukları güç araçlarının maddi ve manevi kayıplar oluşturacağını ifade etmişlerdir (Dinç, 2011 :111). Sivil gücün normatif güce etkisi ise daha çok AB'nin ekonomik ve kültürler alanda derinleşmesine katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda, AB'nin nasıl bir güç olduğunu Manners makalesinde bir şemayla açıklamaya çalışmıştır (Manners, 2001 :7).

Tablo1.2: Avrupa'nın Sivil, Askeri ve Normatif Gücü

	Sivil	Askeri	Normatif
Carr	Ekonomik	Askeri	Fikri
Galtung	Ödüllendirici	Cezalandırıcı	Düşünsel
Manners	Sivil Araçları kullanma becerisi	Askeri Araçları kullanma becerisi	Normlara dair kavramları şekillendirme becerisi

Kaynak: "Normative Power Europe: The International Role of the EU." *Paper Presented in the European Community Studies Association Biennial Conference*, Madison, 31 May 2001, http://aei.pitt.edu/7263/1/002188_1.PDF (Erişim tarihi 13.06.2016).

Manners normatif güç kavramının, normal kavramını şekillendirme kapasitesine sahip olduğunu ve bu normali şekillendirme kapasitesinin de uluslararası ilişkilerde AB'de de mevcut olduğunu ifade etmiştir (Manners, 2002: 253). AB'nin uluslararası ilişkilerde normali şekillendirme kapasitesinin oluşum süreci Birliğin kuruluş aşaması sürecinden bugüne kadar gerçekleştirmiş olduğu anlaşmalar, ortaklıklar, deklarasyonlar, bildirimler, politikalar ve prensipler aracılığıyla kazanılmıştır (Manner, 2002:242). AB'nin bu araçları zamanla geniş bir yelpazeye dönüşmüş, AB üyeleri arasındaki ilişkilerden sıyrılarak daha geniş alanlara yayılma fırsatı bulmuştur. AB için tanımlanan bu normatif yapı zamanla evrensel bir özellik taşımaya doğru yol almıştır (Manners, 2006:176).

AB'nin normatif değerlerinin uluslararası ilişkilerde etkisini yoğunlaşma süreci topluluk sürecinden birlik sürecine geçiş döneminde gerçekleşmiştir. Ekonomik temelli bir yapı olarak kurulan AB bu süreçten sonra siyasi bir yapıya dönüşmeye başlamıştır. AB'nin normatif değerleri Ian Manners'a göre beş adet birincil norma dört adette ikincil norma sahiptir. AB'nin hukuki ve siyasi yapısını oluşturan beş temel birincil norm; barış, özgürlük, demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan haklarından oluşmaktadır. İkincil normlar ise sosyal dayanışma, ayrımcılıkla mücadele, sürdürülebilir kalkınma ve iyi yönetişimdir (Manners, 2002:242-243). Ian

Manners'ın AB için belirlemiş olduğu bu normların resmi bir statü kazanması ise Lizbon Anlaşmasında² yer alan ikinci madde ile sağlanmıştır.(Official Journal of the European Union, 2008:19).

Ian Manners, AB'nin bugün sahip olduğu normlarının temellerini AB'nin kuruluş sürecinden bugüne kadarki anlaşmalar ve deklarasyonlar ışığında geliştiğini ifade etmiş olsa da bu norm ve değerlere benzerlik gösteren AB dışında gerçekleşen birçok anlaşmanın da varlığından söz edilebilir. Bu anlaşmalar arasında birliğin kurulması sürecinden önce var olan 1945 BM Şartı, 1975 Helsinki Nihai Senedi, Paris Şartı, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ve BM Sözleşmeleri ve İnsan Hakları Sözleşmeleri örnek olarak verilebilir (Manners, 2009 :2-3).

Ian Manners'ın AB gibi benzeri olmayan bir yapılanmanın nasıl bir güç türü olduğu üzerine yaptığı çalışmaları için eleştirilerden muaf olmaması aşikar bir durumdur. Bu nokta da Manners'ın normatif güç kavramı bazı düşünürler tarafından onaylanmış bir kısım düşünürler tarafından da eleştiriler almıştır.

Ian Manners'ın normatif güç anlayışını farklı olarak değerlendirenler eleştirmenlerden biri Federica Bicci olmuştur. Bicci, AB'nin dış politikasında hangi norm ve değerleri ihraç ettiği ve desteklediği üzerine yoğunlaşmış ve AB tarafından desteklenen bu normların evrensel olarak kabul edilmesinin gerekli olmadığını ifade etmiştir (Aktaran: Narin, 2013:24-25). Normatif güce yönelik eleştirilerden biri de Steve Wood tarafından yapılmıştır. Wood, enerji güvenliği konusunun AB'nin normatif gücü için büyük bir test olduğunu dışa bağımlı bir AB'nin normatif bir güç olarak değerlendirilmesinin zorluğunu ifade etmiştir(Aktaran: Özgündüz, 2012:21-22). Sonuç olarak, Ian Manners tarafından tanımlanan AB'nin normatif bir gücü olumlu ya da olumsuz eleştirilere maruz kalmış olsa da hiçbir uluslararası yapı, örgüt, kurum ve kuruluş bir güç türü üzerinden değerlendirilmemiştir. Bu noktada AB uluslararası alanda her zaman önemli ve güncel bir mesele olmuştur.

² Lizbon Anlaşması Madde-2: Birlik insan onuruna saygı, özgürlük, demokrasi, eşitlik, hukukun üstünlüğü ve azınlıklara mensup kişilerin hakları da dahil olmak üzere insan haklarına saygı değerleri üzerine kuruludur. Bu değerler, çoğulculuk, ayrımcılık yapmama, hoşgörü, adalet, dayanışma ve kadın- erkek eşitliğinin hakim olduğu bir toplumda üye devletler için ortaktır.

1.5. Avrupa Birliği'nin Dış Politikasında Normatif Gücün Yansımaları

Uluslararası ilişkilerde dış politika kavramı Soğuk Savaş sonrası döneme kadar realist bir bakış açısıyla tanımlanmıştır (Efegil, 2012:13). Lakin Soğuk Savaş sonrası süreçte uluslararası ilişkiler disiplininde yaşanan gelişmeler bütün uluslararası aktörlerin politika sürecini etkilemiştir. Avrupa devletlerinin ise dış politikadaki hızlı değişim süreci 9 Mayıs 1950'de Robert Schuman tarafından bütünleşmiş bir Avrupa kurma fikriyle başlamıştır. AB'nin normatif güç kavramları arasında yer alan demokrasi kavramı AB için ilk temel amaç olarak 17 Şubat 1986 yılında imzalanan Tek Avrupa Senediyle duyurulmuştur.

AB'nin Tek Avrupa Senediyle demokrasi adına atılan adımları AB'nin genişleme kararı almasıyla daha çok hız kazanmıştır. AB'nin genişleme sürecinde en büyük dönüm noktası ise 1986'da üçüncü genişleme dalgasıyla gerçekleşmiştir. Bu genişleme dalgası sürecinde, AB, İspanya ve Portekiz'i birlik üyesi yaparak normatif gücünü uygulama alanı olan ve tarihsel kuvvetli bağlara sahip olduğu Akdeniz'e kurumsal olarak açılma fırsatı bulmuştur (Avrupa Birliği Bakanlığı, 2015). Avrupa'nın genişleme sürecinde Birliğe üyelik talebi olan ülkelere koşul olarak sağlanmasını istediği talepleri, normatif gücün Lizbon anlaşmasıyla resmi statü kazandığı barış, özgürlük, demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan hakları olmuştur.

Sovyetler Birliği'nin dağılma süreciyle AB, daha karmaşık bir düzen içine girmiştir. Lakin AB'nin koşulluluk ilkesinin ön planda olması bu karmaşıklığı avantaja çevirme fırsatı yakalamıştır. AB'nin koşulluluk politikası, az gelişmiş ülkeleri ve aday ülkeleri Birliğe almak ve ihtiyaç duyulduğunda mali yardımlarla destekleyerek etkileme yöntemidir (Narin, 2013:26). Bu sebeple, bu ilke, koşulları sağlayan her bir aday ülkenin dolaylı olarak normatif güç unsurlarını benimsemesi sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamda, Sovyetler Birliği'nin dağılması sonucu Doğu ve Orta Avrupa'daki devletleri ve ilişkilerini koparmak istemediği Akdeniz coğrafyasına normatif değerlerin aktarıldığı bir politika geliştirmiştir. Bu politika uluslararası ilişkilerde Avrupa Komşuluk Politikası (AKP) olarak adlandırmıştır.

Sonuç olarak genişleme süreciyle dış politikada normatif değerlerini aktarmaya başlayan AB, Avrupa Komşuluk Politikasıyla da normatif güç değerlerini bir sonraki bölümde incelediğimiz araçlar ve ilkelerle entegre etmeyi hedeflemiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI :GÜNEY BOYUTU

AB'nin Akdeniz ülkeleriyle ilişkileri tarihsel olarak eski dönemlere dayanmaktadır. Bu ilişkilerin yürütülmesi her dönemde farklılık gösterse de güney komşuları AB politikalarında her zaman önemli bir yer tutmuştur. 2004 yılında gerçekleşen Birliğin doğuya genişlemesiyle birlikte AB'nin her iki yakasında hem yeni fırsatlar hem de tehditler ortaya çıkmıştır. Bu tehditlerin bertaraf edilmesi ve fırsatların değerlendirilmesi adına yeni çalışmalar yapılmış ve Avrupa Komşuluk Politikası sürecine girilmiştir. Bu politika AB'nin doğu komşuları ile birlikte Akdeniz'deki güney komşularını da kapsamaktadır. Böylece Birliğin Akdeniz ülkeleri ile ilişkileri yeni bir boyut kazanmıştır. Bu bağlamda bu bölümde AB'nin Akdeniz ülkeleri ile geçmişten günümüze Akdeniz ülkeleri ile ilişkileri, Avrupa Komşuluk Politikası sürecine kadar olan dönemde hayata geçirmiş olduğu politikalar, bu politikaların eksik yönleri, Avrupa Komşuluk Politikasının gelişimi, politikanın temel gerekçeleri, ilkeleri, amaçları ve politikanın işlevi üzerinde durulmuştur.

2.1. AB'nin Komşuluk Politikası Öncesinde Akdeniz Ülkeleri ile İlişkileri

Avrupa devletlerinin dış dünyayla ilişkilerinin yoğun olarak yaşandığı Akdeniz coğrafyası köklü bir tarihi arka plana sahiptir. Bölgenin tarihsel arka planındaki temel dayanak noktaları birçok imparatorluğun kurulması ve yıkılması, siyasi ve askeri hadiselerin yoğun bir şekilde yaşanması, kaynakları ve kültürlerinin çeşitliliği olarak gösterilebilir. Bu sebeple bölgede hâkim güç olma mücadelelerinin verilmesi, küresel ve bölgesel aktörlerin söz sahibi olmak istemeleri uluslararası alanda dikkatleri ve hedefleri bu bölgeye yönlendirmiştir.

Avrupa devletleri de tarihsel bağları sebebiyle kendi aralarında bölgede hâkimiyet mücadelesi vermiştir. Avrupa devletlerinin bölgede vermiş oldukları mücadelede en temel faktör ise sömürgecilik faaliyetleridir. Sömürgecilik tarihinde Kıta Avrupa devletleri arasında İngiltere, Fransa ve İspanya'nın vermiş oldukları mücadele dünya coğrafyasında hızlı bir şekilde yayılmıştır (Uygur ve Uygur, 2013: 274). Akdeniz'in Avrupa'ya konum olarak yakın olması, sahip olduğu kaynakların

Avrupa'nın hammadde ihtiyacı için uygun olması ve bölgenin kültürel çeşitliliği Avrupa devletleri için sömürgecilik faaliyetlerini yürütebileceği bir bölge haline gelmesine yol açmıştır. Akdeniz'deki sömürgecilik rekabetinde Avrupa devletleri arasında en büyük çekişme İngiltere ve Fransa arasında yaşanmıştır. Avrupa devletlerinin sömürgelerini artırma çabaları ve güç mücadeleleri, hem kendi coğrafyalarında dünya savaşlarının çıkmasına hem de faaliyetlerde buldukları bölgelerde kalıcı izler bırakmalarına yol açmıştır. Avrupa devletlerinin, I. Dünya Savaşı için insan gücünü önemli ölçüde bu bölgeden sağlaması sömürgecilik faaliyetlerinin etkisini gösterebilecek niteliktedir. Avrupa devletleri sömürgelerinden Avrupa'ya asker ve sivil transferleri yapmıştır. Fransa özellikle Cezayir, Tunus ve Fas'tan Avrupa'ya 270.000'e yakın asker ve 120.000 sivil getirirken, İngiltere ise 80.000 sivil getirerek cephe gerisi hizmette kullanmıştır (Erol ve Bingöl, 2014:182).

Avrupa devletleri arasındaki rekabet ile birlikte ekonomik krizler, devletlerarasında gruplaşma hareketleri ve çıkar çatışmaları da yoğun olarak yaşanmaya başlamıştır. Avrupa'nın bu durumu önde gelen siyasiler ve aydınları harekete geçirmiş, yaşanan krizlerin kalıcı barış için engel olduğu düşüncesiyle birlik fikrini dile getirmeye başlamıştır. Avrupa'da kalıcı barış sağlama düşüncesiyle bütünleşme sürecinin hızlanması, 1951 Paris Antlaşması ve 1957 Roma Antlaşması ile gerçekleşmiştir. Roma Antlaşmasıyla kurulan Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) Akdeniz ülkeleriyle tarihsel bağları olan sömürge devletlerinin³ ilişkilerinin yeniden değerlendirilip düzenlenmesi imkânı sağlamıştır. Yapılan bu düzenlemelerle birlikte ilişkiler ikili ticari anlaşmalar ve ekonomik işbirlikleri şeklinde yürütülmeye başlamıştır (Biçer, 2003:398). Avrupalı devletler ve Akdeniz ülkeleri arasında kurulan ikili ticari ilişkilerde objektifliğin tam olarak sağlanamaması yeni anlaşmaları da beraberinde getirmiştir. AET, bölgedeki eski sömürgeleriyle ve diğer ülkelerle farklı türde ikili anlaşmalar imzalamıştır. AET 1961 yılında Yunanistan, 1963 yılında Türkiye, 1970 yılında Malta, 1972 yılında Güney Kıbrıs ile Ortaklık Anlaşması imzalamıştır. İkili ticari anlaşmalar ise 1964 yılında Ürdün ve İsrail, 1976 yılında Fas, Cezayir, Tunus, 1977'de ise Mısır, Ürdün, Suriye ve Lübnan ile yapılmıştır (Biçer, 2003:399). Avrupalı devletlerin Akdeniz ülkeleriyle ilişkilerini

³ Roma Antlaşması 132. maddesi AET üye ülkelerinin eski sömürgeleriyle ilişkilerinin devamını sağlamıştır.

tek bir sistem ile yürütememesi ve ülkelere göre ilişkilerin değişkenlik göstermesi Avrupa devletlerini yeni bir politikaya yönlendirmiştir.

Bu süreçte Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun Akdeniz ülkeleriyle ilişkilerinde yaşadığı başlıca sorunlar tercihlili ve tercihlili olmayan ticari anlaşmalarla ülkeler arasındaki kalkınma seviyeleri ve ticari ilişkilerde dengenin sağlanamaması olarak sayılabilir (Şimşek, 2015:3). Topluluğun Akdeniz ülkeleriyle ilişkilerinde yaşadığı ikilemler, karşılıklı ekonomik, siyasi ve ticari ilişkilerin yetersizliği ve bu bağlamda maruz kalınan eleştiriler yeni politika ihtiyacını ortaya çıkarmıştır (Biçer, 2003: 409). Bunun üzerine 1972 yılında Fransa'nın liderliğinde Küresel Akdeniz Politikası(KAP) geliştirilmiştir (Kurtbağ, 2003:76). KAP'ın faaliyetleri üzerine hazırlanan "Topluluğun Akdeniz Politikasına ve Genişlemesine İlişkin Rapor" isimli 1979 tarihli Komisyon belgesinde bu politikanın da yetersizliğinin vurgulanması üzerine Yenilenmiş Akdeniz Politikası (YAP) fikri gündeme gelmiştir. 1990'lı yılların ortasında politika tekrar yenilenerek Avrupa-Akdeniz Ortaklığı oluşturulmuştur. Avrupa'nın Akdeniz ülkeleri için sürekli politikalar üretmesi ve komşuluk ilişkilerinin geliştirilmesi bölgenin AB için önemini vurgular niteliktedir (Kurtbağ, 2003:79).

2.1.1. Küresel Akdeniz Politikası

AET'nin Akdeniz'e yönelik ilk geniş kapsamlı politikası olan Küresel Akdeniz Politikası isminden de anlaşılacağı gibi Topluluğun bölgeye bakışında parçalı bir yaklaşımdan küresel ve bütüncül bir yaklaşıma dönüşümün somut örnekleri arasında gösterilebilir. Fakat AET'nin Akdeniz'e yönelik politikalarında hedeflerinin gerçekleşmediğinin en büyük göstergesi de bu politikayı Yenileştirilmiş Akdeniz Politikası, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı, Avrupa Komşuluk Politikası gibi sıralı politikaların takip etmesidir. AET'nin Akdeniz'e yönelik yeni politikası olan KAP'ın hedefleri Ekim 1972'de Paris'te düzenlenen zirveyle belirlenmiştir (Kurtbağ, 2003: 76). Bu zirveyle AET Akdeniz ülkeleriyle yapılan ticari anlaşmaları ve ortaklıkları ana noktalar üzerinden yeniden müzakere yoluyla birleştirmeyi amaçlamıştır.

AET'nin KAP ile belirlediği hedeflerden birincisi, Topluluğun Akdeniz ülkeleri ile ilişkilerinde sanayi mallarının serbest ticaretinin sağlanması ve bazı tarımsal ürünlerin ticaretinde ise ayrıcalıklar tanınmasıydı. Bu ayrıcalıkların yanı sıra Roma Antlaşması temelinde Akdeniz ülkelerine teknik destek ve mali yardım

sunulması sözkonusu olmuştur. Gümrük Tarifeleri ve Genel Ticaret Anlaşması(GATT) kuralları çerçevesinde sanayi mallarının ve bazı tarımsal ürünlerin Avrupa pazarında yer bulması politikanın içeriğine hizmet etmektedir. Ancak bölgede gelişen siyasi olaylar KAP'ın politikalarını sekteye uğratmıştır. Ekim 1973'te Arap-İsrail ilişkilerinde yaşanan krizler sonucunda Yom Kippur savaşı yaşanmıştır. Bu savaşla Araplar Avrupa ülkelerine petrol ambargosu uygulamaya başlamıştır (Yıldız, 2014:146). Avrupa'nın enerji ihtiyacının büyük bölümünü Akdeniz ve Ortadoğu'dan temin etmesi ve petrol krizinden doğan ihtiyaç ve üretimde yaşanan aksaklıkların giderilmesi için Topluluk yeni politikalar üretmeye çalışmıştır. Avrupa yaşanan bu krizin de etkisiyle kabul ettiği "Yeni Enerji Politikası Stratejisi" programıyla enerji politikasında ilk kez bir strateji belirlemiştir (Yorkan, 2009:26). Arap ülkelerinin AET'ye karşı ambargosunun temel sebebi üye ülkelerin İsrail'i bölgede desteklemesidir. AET'nin bu tutumu Arap ülkeleri ile olan diyalogunu zayıflatmış ve 1974 yılına kadar enerjideki bağımlılığı sebebiyle ekonomik sorunlar yaşamasına yol açmıştır. AET'nin Arap ülkeleriyle arasında yaşanan krizler üzerine İsrail'i işgal ettiği Gazze ve Batı Şeria'dan geri çekilmesine yönelik uyarısı Topluluğun Akdeniz ülkeleri ile ilişkilerini düzenlemek istediğinin göstergesidir. Bu uyarısıyla birlikte AET'nin 1975 yılında İsrail ile tercihli ticarete geçerek 1977 yılına kadar sanayi ürünleri üzerindeki tüm tarifeleri kaldırması ve 1980'e kadarda serbest ticarete geçeceğine yönelik garantörlük yapmış olması da İsrail devletinin bölgedeki durumunun yadsınamaz olduğunu göstermektedir (Kurtbağ, 2003:78).

Avrupa'nın bütünleşme sürecinde ilk genişleme dalgası Danimarka, İrlanda ve İngiltere'nin AET'ye dâhil olmasıdır. 1973 yılındaki bu genişleme birlikte üye ülkeler ile Avrupa Topluluğu(AT) kurumları arasında Topluluğun güney komşularıyla ilişkilerinde nasıl bir sınır çizilmesi gerektiği noktasında tartışmalar yaşanmıştır (Bicchi, 2009:15). Bu tartışmalar sonucu AT Bakanlar Konseyi aldığı kararla bölgesel düzeyde müzakerelerden vazgeçildiğini açıklamış ve yeniden Akdeniz ülkeleriyle bire bir ikili anlaşmalar yapılması yönünde karar alınmıştır. Bakanlar Konseyi'nin aldığı bu kararla Topluluk Akdeniz ülkelerine yönelik KAP'ın hedeflerinden ayrılmıştır (Kurtbağ, 2003:77). Topluluğun Akdeniz ülkeleriyle ilişkilerinde ikili anlaşmalar şekline dönmesiyle birlikte bazı anlaşmalar revize edilmiştir. Bunlara örnek olarak 1975'de İsrail 1976'da Malta, Tunus, Fas, Cezayir

1977’de Mısır, Ürdün, Lübnan ve Suriye ile yapılan eski anlaşmaların yerine süresiz olarak yeni anlaşmalar imzalanmıştır. AET’nin Akdeniz’e yönelik politikasının uygulanmaya çalışıldığı tarihlerde yeni bir genişleme dalgası içerisine girmesi KAP’ın yenilenme sinyalinin vermiştir. Avrupa’nın ihracatını gerçekleştirdiği ürünlerin genişlemeye dâhil olan İspanya, Yunanistan ve Portekiz gibi Akdeniz ülkelerinden temininin kolaylaşması da politikanın çıkmaza sürüklenmesine neden olmuştur. Akdeniz ülkelerinden ithal edilen ürünlerin bu yeni üye ülkelere üretilmesi ve sağlanması ikili ticari ilişkilerinde Avrupa’nın Akdeniz’e vermiş olduğu tavizleri ve ticaret hacmini azaltmıştır. AET’nin güneye doğru genişlemesi Akdeniz’e bağımlılığını azaltmış olsa da kendi içinde bazı sorunlarla karşılaşmasına yol açmıştır. Avrupa’nın kuzey ülkeleri ile güney ülkeleri arasındaki gelişmişlik farklılıkları Topluluk içerisinde ekonomik ve mali giderlerin artmasına yol açmıştır. 1980’li yıllarda Topluluğa dâhil olan ülkelerin demokratik normlar bakımından da kuzey ülkelerinin gerisinde olması Topluluk içerisindeki farklılıkları ve asimetriyi artırmıştır. AET’nin Akdeniz ülkelerine bağımlı olduğu ürünlerin ihraç kapasitesinin azalması da üye olmayan Akdeniz ülkelerinde yeni sorunlara neden olmuştur. Akdeniz ülkelerinin ihracatının azalması işsizlik ve yoksulluk sorunlarını artırırken, bu ülkeler içindeki siyasi dinamiklerin değişmesine de yol açmıştır. Akdeniz’de yaşanan bu sorunlara yönelik mali yardım planlamaları yapılmış olsa da ayrılan bütçenin yeni üye ülkelere aktarılması KAP’ın bu hedefinden de uzaklaşmasına neden olmuştur (Kurtbağ, 2003:78).

Sonuç olarak AET’nin KAP hedeflerinden ayrılması, genişleme dalgası sonucu üye ülkeler arasında ortaya çıkan gelişmişlik farklılıkları problemi, Arap-İsrail Savaşlarının etkisinin politika sürecine olumsuz etkileri politikanın başarısız olmasına yol açmıştır. Böylelikle AET’nin Akdeniz’e yönelik yeni bir politika üretmesini gerekli kılmıştır. AET’nin bu süreçten sonra Akdeniz’e yönelik politikası 1990 yılında hayata geçirilmeye çalışılan Yenilenmiş Akdeniz Politikası (YAP) olmuştur (Biçer, 2003:404).

2.1.2. Yenilenmiş Akdeniz Politikası

Yenilenmiş Akdeniz Politikası projesi, Topluluğun Akdeniz ülkeleriyle ilişkilerinde ticari ve ekonomik beklentileri KAP ile karşılayamaması üzerine Akdeniz’e yönelik geliştirdiği ikinci politikasıdır. YAP’ın çerçevesi Akdenizli

ülkelerden sorumlu olan İspanyol Komisyoner Abel Matutes tarafından Bakanlar Konseyi'ne önerilmiş ve 1990 yılında kabul edilmiştir.

AT'nin Yenilenmiş Akdeniz Politikası sürecinde üye ülkelerin dış politikalarındaki hedefleri bazı gelişmelere bağlı olarak değişkenlik göstermiştir. Üye ülkelerin dış politikalarındaki değişkenlikleri etkileyen temel faktör Berlin Duvarı'nın yıkılması ve Soğuk Savaş döneminin sona ermesidir. Berlin Duvarı'nın yıkılması ile Orta ve Doğu Avrupa'daki devrimler Avrupa'nın bölünmüşlüğü'nün üstesinden gelinmesinde atılan ilk adımlar olmuştur. AT üye devletleri bu süreçte Orta ve Doğu Avrupa ülkeleriyle ilişkilerini güçlendirme ve bu ülkelerde Avrupa değer ve normlarının entegrasyon sürecini hızlandırmayı hedeflerken Akdeniz ülkeleriyle ilişkilerini de YAP ile daha sağlam bir zeminde tutmayı hedeflemiştir. 1990'lı yıllarda AB'nin ilgisi büyük ölçüde Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine yönelmiş olsa da, geliştirilen YAP politikası Akdeniz'in Avrupa için önemli bir yeri olduğunu da destekler niteliktedir. Bu dönemde Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri Avrupa'ya yönelmiş ve üyelik düşüncelerini de beyan etmiştir. AB güney politikalarına benzer nitelikte mali yardım programlarını Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine de uygulamaya başlamıştır (Kurtbağ, 2003:79).

AB Akdeniz ülkelerine yönelik mali yardım programı kapsamında bölgede eğitim, ulaşım, iletişim altyapı ve çevre üzerine odaklı yerel yönetimler alanında işbirliği yapmak için fon sağlamıştır. Bununla birlikte, Birliğin Akdeniz'e yönelik bu politikaları ve mali yardım bütçeleri Doğu Avrupa ülkelerine oranla daha düşük olmuştur. AB'nin bu süreçte Akdeniz ülkelerinin istediği gümrük tarifelerinde taviz vermemesi, nihai amacı fiziki, teknik ve mali engellerin aşamalı olarak kaldırılmasına yönelik Tek Pazar fikrinin hayata geçirilmesi, Körfez Savaşının doğurduğu olumsuz koşullar, genişleme sürecinde yaşanan gelişmeler ve Orta ve Doğu Avrupa'ya yönelik YAP'ı çıkmaza sürüklemiştir (Kurtbağ, 2003:80). Diğer yandan, AB 1990'lı yıllarda Akdeniz ülkelerinde ticari ve ekonomik kalkınma sağlanması hedefi ile birlikte temel hak ve özgürlüklerin korunması, demokratik değerlerin geliştirilmesi gibi hedefler üzerine de yoğunlaşmaya başlamıştır. Ancak AB'nin Akdeniz ülkelerinde hedeflenen ticari ve ekonomik temelli değişimleri gerçekleştirememesiyle eşzamanlı olarak bölgede yeni krizler yaşanmıştır. Ekonomik

getirilerin azalması ve ticarete yaşanan daralma bölgede işsizlik, göç ve sosyal kargaşaların yaşanmasına zemin hazırlamıştır.

AB'nin 1972'den 1995'e kadar olan süreçte hayata geçirdiği GAP ve YAP projeleri dönemsel koşullar göz önünde alındığında başarısız bir izlenim sergilemiş olsa da uzun vadede başarılı sayılabilecek bazı yönlerinden de bahsedilebilir. AB bu projelerle Akdeniz'e yönelik daha kapsamlı ve bütüncül bir yaklaşımın geliştirilmesine yönelik adımlar atmıştır. Mağrip ve Maşrik ülkeleriyle⁴ ilişkilerini ayrı ayrı geliştirmek yerine tüm Akdeniz'i kapsayan bölgesel bir çalışmaya girmiş ve geçmiş politikalarının dezavantajlarını ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Böylelikle AB'nin geçmiş politikalarının avantaj ve dezavantajları değerlendirilerek 1995 yılı sonrası Akdeniz'e yönelik daha geniş kapsamlı politikası olan Avrupa-Akdeniz Ortaklığı için zemin sağlandığı söylenebilir. AB'nin yeni politikası olan ve izleyen kısımda detaylı olarak incelenecek olan Avrupa- Akdeniz Ortaklığı ile genel olarak güvenlik temelli işbirlikleri, demokrasi ve insan haklarının korunması gibi konulara ağırlık verilmiştir.

2.1.3. Avrupa – Akdeniz Ortaklığı

Avrupa-Akdeniz Ortaklığı sürecinden önce hazırlanmış olan GAP ve YAP projeleri ile AB'nin Akdeniz'e yönelik politikaları teorik olarak uygulanabilir olsa da pratikte sorunlarla karşılaşmıştır. Birliğin bu sorunlar üzerine yeni politik adımının temelleri 1992'de üye devlet ve hükümet başkanlarının katıldığı Lizbon'daki Avrupa Konseyi toplantısıyla gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Ancak toplantıdan çıkan kararlar Mağrip ülkeleriyle Avrupa arasında kurulacak olan Avrupa – Mağrip İşbirliği fikri Libya'ya yönelik uluslararası yaptırımlar ve Cezayir'de çıkan iç savaş nedeniyle hayata geçirilememiştir (Barbé, 1996:26). 1994 Haziran ayında Korfu'da toplanan Avrupa Zirvesi, Komisyon'dan 1994 yılında Essen' de düzenlenmesi planlanan Avrupa Zirvesi'nde alınacak kararların temelini oluşturmak üzere bir değerlendirme talep etmiştir. Kasım ayında Komisyon'un hazırlamış olduğu Avrupa - Akdeniz Ortaklığı önerisi AB'nin Akdeniz'e yönelik yeni politikasının temellerini oluşturmuştur. Hazırlanan öneride Akdeniz ülkeleri ile Soğuk Savaş sonrası bağımsızlıklarını kazanan, Batı Avrupa ülkeleriyle bütünleşme düşüncesinde olan

⁴ Mağrip ülkeleri dar manada Tunus, Cezayir, Fas, Libya, Moritanya ve Batı Sahra'yı içerir. Maşrik ülkeleri ise Suriye, Filistin, Ürdün, Lübnan ve Mısır'ı içermektedir.

Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri arasında eşitlik ilkesinin gözetilmesi gerekliliğine vurgu yapılmıştır. Topluluk için stratejik bir öneme sahip olan Akdeniz bölgesinde istikrarın sağlanabilmesi için milliyetçi, etnik ve dinsel çatışma potansiyelinin azaltılması, siyasi ve kurumsal açıdan yetersizliğin getirdiği özgürlük ve insan hakları alanında çalışmalar yapılması, ekonomik kalkınma ve yaşam standartlarının yükseltilmesi gerektiği vurgulanmıştır (Uzun, 2003:12). AB'nin Akdeniz'in istikrarı için bu şartları yerine getirememesi halinde Avrupa'nın güneyden gelecek yeni güvenlik tehditlerine zemin hazırlanacağı Komisyon tarafından vurgulanmıştır. Bu tehditler arasında Avrupa'nın demografik, siyasi ve toplumsal yapısını etkileyecek olan yasadışı göçler en büyük paya sahiptir. Göç ile birlikte AB açısından önemli güvenlik tehditleri olarak görülen diğer sorunlar ise; uyuşturucu kaçakçılığı, organize suçlar ve terör eylemleridir (Bechev ve Nicolaidis, 2009:156). AB'yi Akdeniz üzerinden tehdit eden unsurlar arasında yer alan terörizmin dayanağı bölge devletler içinde yaşanan sorunlar ve İslami köktendinciliğin etkisi olarak görülmektedir (Kurtbağ, 2003:81). Bu dönemde AB'de köktendincilik temelli terörizme maruz kalan üye ülke Fransa olmuştur. Cezayir'de köktendinci bir tabana dayanan İslami Selamet Cephesi'nin 1990'daki seçimde başarılı olması ve kuruluş içerisindeki radikal kanadın eylemlere başlaması ülkeyi iç savaşa doğru sürüklemiştir. Ülkede demokrasi eylemlerinin yapılması, Yüksek Devlet Konseyi'nin seçimleri iptal etmesi ve İslami Selamet Cephesi'nin yasaklanması iç savaşın yaşanmasında rol oynamıştır. Cezayir'de yaşanan iç savaşın etkilerinin Avrupa'ya taşınması ise da 1994'de Air France uçağının Silahlı İslami Grup tarafından kaçırılması, 1995'de Paris ve Lyon'da gerçekleşen bombalı saldırılar sonucu olmuştur. Cezayir'de yaşanan bu dinsel çatışmaların Avrupa'ya taşınması Akdeniz'e yönelik güvenlik tedbirlerinin alınması gerektiğini ortaya çıkarmıştır (Uzun, 2003:10). Akdeniz ülkeleriyle coğrafi ve tarihsel bağları sebebiyle yakın olan Fransa, İtalya, İspanya gibi AB üye ülkeleri diğer ülkelere oranla Akdeniz'e yönelik politikaları daha çok desteklemiş ve bu politikalara daha fazla önem vermiştir. Bunun temel sebebi Avrupa'ya gerçekleşecek olan göç dalgası ve terörizm gibi eylemlere maruz kacak ilk ülkeler olmalarından kaynaklanmaktadır. Güney Avrupa ülkelerinin Avrupa – Akdeniz Ortaklığı çalışmalarına yoğunlaşması ve liderlik yapmasının temel dayanak noktasının bu sorunlar olduğu söylenebilir.

2.1.3.1. Barselona Bildirgesi

AB'nin Akdeniz'de kalıcı ve kurumsal işbirliğinin oluşturulmasına yönelik çalışması 8-9 Aralık 1994'de Essen' de AB Devlet ve Hükümet Başkanlarının katıldığı zirveyle karara bağlanmıştır. Bu görüşme sonucu Avrupa-Akdeniz Ortaklığının anayasası sayılan Barselona Bildirgesi 27-28 Kasım 1995'de 15 AB üyesi devlet, AB Komisyonu ve Konseyi ile 12 Akdeniz ülkesi Cezayir, Fas, Tunus, Mısır, Ürdün, Lübnan, Malta, Suriye, Türkiye, Filistin Yönetimi, İsrail ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi arasında Barselona'da imzalanmıştır. Barselona'da gerçekleşen konferansın yürütücülüğünü AB'nin İspanyol Başkanlığı yapmıştır (Barbé, 1996:25). AB'nin Barselona Konferansıyla Akdeniz'deki nihai amacı barış, istikrar ve refahın sağlanması olarak tanımlanmıştır (Hahn, 2009:1). AB'nin Akdeniz'de istikrar ve barışa yönelik yatırımları bölgeler arasındaki karşılıklı bağımlılığın yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. Birlik, Avrupa'yı tehdit edecek unsurların büyük bir bölümünün Akdeniz ülkelerinden kaynaklandığını Avrupa – Akdeniz Ortaklığından önceki politikalarında tecrübe etmiştir. Diğer yandan, AB'nin bölgeye yönelik inisiyatiflerinin diğer bir sebebi ise bölgenin stratejik konumu ve kaynakları dolayısıyla Akdeniz'e ilgisi olan tek aktörün kendisi olmaması ve bölgedeki çıkarları dolayısıyla diğer aktörler karşısında bölgedeki etkisini korumak istemesidir. Bu durum bölgeye yönelik etkinliklerini yoğunlaştırmasına ve daha derin bir politika üretmesine yardımcı olmuştur. AB'nin bölgeye yönelik daha önceki politikalarının kısmi başarısızlığı bunların sadece ekonomik temellere dayalı olmasından kaynaklanmıştır. Bu nedenle AB, Avrupa-Akdeniz Ortaklığıyla önceki politikalarda yaşamış olduğu sorunları en aza indirmek amacıyla yeni politikasında ilişkilerini üç farklı temaya ayırmış ve böylece sorunların sadece ekonomik diyaloglarla çözülemeyeceği, bölgeyle siyasi, sosyal ve kültürel diyalog kurulmasına duyulan gereksinimine vurgu yapmıştır. Avrupa Barselona süreciyle diğer politikalarından farklı olarak Akdeniz'i "ortak alan" olarak ele almış ve bölgeye yaklaşımında ilkesel olarak eşitlik ilkesini benimsemiştir. (Uzun, 2003:13).

2.1.3.2. Avrupa-Akdeniz Ortaklığının Temel Alanları

Avrupa-Akdeniz Ortaklığı siyasi ve güvenlik konularında ortaklık, ekonomik ve mali konularda ortaklık, sosyal ve kültürel konularda ortaklık olmak üzere üç temel alana dayanmaktadır.

2.1.3.2.1. Siyasi ve Güvenlik Konularında Ortaklık

Avrupa – Akdeniz Ortaklığının kaynağı olan Barselona'daki çalışma programı 3 farklı kategoriye ayrılmıştır. Bunlardan ilki, siyasi ve güvenlik konularında yapılacak olan işbirlikleri ve ortaklığı içermektedir. AB bu ortaklıkla kendi değerlerini Akdeniz ülkeleriyle bütünleştirmek ve tehdit oluşturabilecek unsurları ve güvenlik sorunlarını ortadan kaldırmayı hedeflemiştir. Ortaklığın bu başlığında insan hakları, hukukun üstünlüğü, demokrasi, kendi kaderini tayin edebilme, devletlerin meşruiyeti, barışçıl çözüm bulma gibi temel hak ve özgürlükler üzerine yoğunlaşmıştır. Ortaklığa imza atan Akdeniz ülkeleri İnsan Hakları Evrensel Beyannamesine ve BM Sözleşmesine göre hareket edeceklerini belirtmişlerdir. Akdeniz devletlerinin ortaklıkla kendi siyasi sistemlerinde demokrasinin gelişimini, ırk, dil, din, cinsiyet ayrımı gözetmeden bireyler ve grupların düşüncelerini özgürce ifade edebilmelerini, katılan devletlerin her birinin siyasi, sosyal, kültürel, ekonomik ve hukuk sistemini kimseye bağlı kalmaksızın seçme ve geliştirme hakkını da bildirgeyle tanımlamıştır (Uzun, 2003:13). Ayrıca Bildirge büyük bir güvenlik riski oluşturan terörle mücadeleyi de içermektedir (Adler ve Crawford, 2004:25).

AB'nin Akdeniz ülkeleriyle yapmış olduğu ortaklıkta güvenlik ağırlıklı atılan adımlar daha fazla dikkat çekmektedir. Bu noktada Avrupa – Akdeniz Ortaklığı katılımcılarının uzun vadede bir Barış ve İstikrar Paktı düşüncesiyle güvenlik ve istikrar artırıcı önlemlerin alınması kararını dile getirmiştir. Lakin bu öneriye karşı Akdeniz ülkelerinin tutumlarındaki isteksizlikler, resmi bir belgeye tabi olmak istememeleri ve Ortadoğu'da yaşanan Arap – İsrail gerginliği "Pakt" düşüncesini şarta dönüştürmüştür. Bölgedeki Arap – İsrail ilişkilerinde yaşanan gerginliğin Avrupa'nın hedeflerini doğrudan olumsuz etkilemesi Barselona Süreci ve Ortadoğu Barış Sürecini bir araya getirmiş ve sürecin eşgüdümlü olarak yürütülmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır (Kurtbağ, 2003:84). Bunu takiben 1997 Malta'daki İkinci Avrupa – Akdeniz Konferansında dış politika enstitüleri ağı (Euromesco) kurulması ve diplomatlar için eğitim seminerleri verilmesi kararı çıkmıştır (Adler ve Crawford, 2004:28). AB'nin barış ve güvenlik için attığı adımlara rağmen 2000 yılında Marsilya Konferansı'nda Barış ve İstikrar Şartı'nın onaylanmaması güvenlik alanındaki ortaklıkları olumsuz yönde etkilemiştir.

Bölgede mevcut olan farklı etnik, dil, din, ırk ve mezhebe mensup grupların olması ve bölgenin kırılğan yapısı güvenlik riskini artıran faktörlerdendir. Bölgenin bu durumu ise terör faaliyetlerinin gerçekleşmesine zemin oluşturmaktadır. Bölgedeki en büyük terör faaliyetleri Radikal İslam gruplarının gerçekleştirdiği eylemlerdir. Cezayir’de yaşanan olaylar sonucu ortaya çıkan grupların eylemleri örnek olarak gösterilebilir. Bu grupların terör eylemleriyle birlikte ülke yönetimindeki etkinlikleri hem legal hem de illegal olarak Avrupa’yı ve bölgedeki diğer devletleri tehdit etmektedir. Avrupa’nın ortaklık başlığı altında üzerinde durduğu diğer bir konuda bölgenin nükleer, biyolojik ve kimyasal silahlardan arındırılmak istenmesidir (Balfour, 2004:13). Bölgedeki devletlerin kendilerini savunmak veya herhangi bir sebeple bu silahları kullanmak istemeleri bölgenin kaosa sürüklenmesine yol açacaktır.

2.1.3.2.2. Ekonomik ve Mali Konularda Ortaklık

Avrupa – Akdeniz Ortaklığı Avrupa’nın güvenlik kaygıları sonucu inşa edilmiş olsa da, ekonomik rasyonel üzerine kuruludur (Kekeç, 2010:86). Bu sebeple Avrupa –Akdeniz Ortaklığının ikinci bölümü ekonomik ve mali konulara ayrılmıştır. Barselona Bildirgesi’nin ilgili bölümünde AB ve Akdeniz bölgesinde ortaklar arasında ve ortakların kendi ilişkilerinde bir refah alanı inşa etme hedefi dile getirilmiştir. Ortakların bir refah alanı inşa etmek istemelerinin temel gerekçeleri; Akdeniz ülkelerinin ekonomik gelişmelerinin hızlanması, ülkelerin yaşam koşullarının iyileştirilmesi, Avrupa – Akdeniz ülkeleri arasındaki gelişmişlik düzeylerinde görülen farklılıkların azaltılması ve son olarak bölgede istihdam seviyesinin artırılması ihtiyacıdır. Barselona Bildirgesi’nde ortaya konan bu hedeflerin gerçekleştirilmesi için 2010 yılına kadar Avrupa-Akdeniz serbest ticaret bölgesinin aşamalı olarak kurulması kararlaştırılmıştır.

AB’nin serbest ticaret bölgesinin kurulmasına yönelik ilk faaliyetleri ise ortaklara mali desteklerin sağlanması olmuştur. AB’nin ortaklara sağlamış oldukları yardımlar Avrupa Yatırım Bankası (AYB) kaynaklı kredilerle birlikte MEDA(Mediterranean Devolopment Assistance) mali programlarıyla gerçekleştirilmiştir (Uzun, 2003:18). AB’nin MEDA mali programıyla Akdeniz ülkelerine 1996 -1999 yılları arasında 3.425,5 milyon Euro, 2000 – 2006 yılları

arasında ise 5.350 milyon Euro kaynak aktarması kararı alınmıştır. AB MEDA programının %85 – 90’lık bölümünü iki taraflı eylemler için, geriye kalan bölümünü de bölgesel programlara aktarmıştır(European Commission, 2001:22).

AB bu bütçeyle hedeflenen Avrupa - Akdeniz serbest ticaret alanının kurulmasını, Akdeniz ülkelerinde siyasi istikrar ve demokratik değerlerin güçlenmesi ve kültürel değerleri dikkate alarak sosyal ve ekonomik işbirliğinin gelişmesine yönelik katkıda bulunulmasını amaçlanmıştır. AB’nin mali yardım programlarıyla bölge ülkelerini desteklemesine rağmen istenilen başarıyı elde edemediği söylenebilir. Hedeflenen sonuçların alınamamasındaki en büyük etkenler AB’nin bölgedeki ülkelerin yapısal sorunlarını ve kültürel değerlerini yeteri kadar dikkate almaması olmuştur.

AB’nin serbest ticaret alanının kurulmasına yönelik faaliyetleri çerçevesinde birçok alanda kolaylaştırıcı önlemler aldığı görülmektedir. Birlik, Akdeniz ülkelerinden yaptığı tarım ürünleri ithalatında uyguladığı kotalarda ve gümrük kurallarında esneklik sağlamıştır. Bununla birlikte, Akdeniz’den Avrupa’ya sınırsız geçiş sadece sanayi ürünleri, petrol, doğalgaz ve fosfat gibi hammaddelerde yapılmıştır (Uzun, 2003:18). Ortaklığın tarım politikalarına yönelik çalışmalarında kırsal alanlarda yaşanan sorunların giderilmesi, çevre dostu tarım uygulamalarının artırılmasına yönelik teşviki, tarım ürünlerindeki çeşitliliğin sağlanması ve üretimin artırılması hedeflenmiştir. Kırsal alanların gelişmesine yönelik işbirliği kapsamında teknik destek, bilgi paylaşımı ve düzenli olarak eğitimlerin verilmesi de söz konusudur (Çeşmecioğlu, 2003:25).

Avrupa – Akdeniz Ortaklığı’nın gelişiminde enerji sektörü oldukça önemlidir. Akdeniz’in enerji hammaddesi yönünden zengin olması bölgeye olan ilgiyi artırırken bunların verimli kullanımının bölgeye büyük katkı sağlayacağı açıktır. Bu sebeple ortaklık bünyesinde enerji şirketlerine yapılacak olan yatırımlar ve teşviklerle, şirketlerin daha verimli çalışmasına uygun zemin hazırlanması hedeflenmiştir. Akdeniz’in enerji potansiyelinin fazla olması bölgedeki ülkeleri kalkındırma ve sektörde büyük bir söz hakkı bulmasına katkı sağlamakla birlikte geçiş güzergahı üzerinde bulunan ülkelere de doğrudan tesir edecektir (Licari, 1998:12).

Ortaklığın gelişimine katkı sağlayacak ve bölgeler arasındaki ticari gelişimi etkileyen faktörlerden biri de ulaşımdır. Ulaşım ağlarındaki gelişmeler hem AB’nin

kendi içerisinde hem de Akdenizli ülkelerle olan ticaretinde verimliliğin artmasına olumlu tesir edecektir. Ulaşım ağlarının çeşitliliği itibariyle bölgeyle olan ilişkilerde deniz taşımacılığı hizmetlerinden fazlaca yararlanması ve serbest erişim olanakların artırılmasının ticari ilişkilere büyük katkı sağlaması öngörülmüştür. Ortaklık çerçevesinde deniz, hava, demiryolu ve kara ulaşım altyapılarının iyileştirilmesi ve geliştirilmesine yönelik kararlar alınmıştır. Ayrıca ulaşım önündeki usul ve esaslarda kolaylaştırıcı önlemler alınmasının Avrupa – Akdeniz ortaklığının pekişmesine katkı sağlayacağı vurgulanmıştır (Barcelona Declaration, 1995).

Akdeniz ülkeleri için öncelikli konulardan biri de su meselesidir. Akdeniz'in tarihsel arka planına bakıldığında bu mesele bölgedeki savaşların yaşanmasına sebep olan faktörler arasında görülmektedir. AB'nin bölgede planlamış olduğu refah, güven ve huzurun sağlanması için bu konuya ilişkin yönelimleri de oldukça önemlidir. Bu alanda Akdeniz ülkeleriyle yapılan işbirliğiyle hâlihazırdaki kaynaklar ve gelecekteki ihtiyaçlar göz önünde bulundurularak suyun yönetim şekli, yeni kaynak arayışları ve mağduriyetlerin giderilmesi gibi konular da görüşülmüştür. Ekonomik ve mali alanlarda ortaklıkta bilişim teknolojileri, telekomünikasyon, araştırma ve geliştirme gibi konularda çalışmalar yapılmıştır (Dinan, 2005:48).

2.1.3.2.3. Sosyal ve Kültürel Konularda Ortaklık

Avrupa – Akdeniz Ortaklığının son ayağı olan sosyal ve kültürel alanlarda ortaklığın içeriği eğitim, sosyal kalkınma, sağlık, terörizm, göç, uyuşturucu kaçakçılığı, ırkçılık, yabancı düşmanlığı ve yolsuzlukla mücadele gibi konuları içermektedir (Kurtbağ, 2003: 83). Bu sorunların en aza indirgenmesi ve giderilmesi için sivil toplum kuruluşlarının sürece dâhil edilmesi kararlaştırılmıştır. Bunlarla birlikte ortaklıkla, bölgenin tarihsel yapısında var olan sömürgeciliğin bırakmış olduğu olumsuz imajın aşılması hedeflenmiştir.(Şemşit, 2007:137). Ortaklığın almış olduğu bu kararlarla birlikte amaç toplumlar arasında anlayışın artırılması ve bölgedeki halklar arasında karşılıklı anlayışın güçlendirilmesi olmuştur (Uzun, 2003 :19).

Bu kapsamda Avrupa – Akdeniz Ortaklığı sürecinde bölgesel düzeyde 3 farklı program yürütülmüştür. Bu programlar şu şekildedir;

a. Avrupa – Akdeniz Kültürel Mirası Koruma Programı (Euromed Heritage); Avrupa – Akdeniz kültürel mirasının korunmasını ve geliştirilmesini amaçlamaktadır.

b. Avrupa – Akdeniz Görsel – İşitsel Programı (Euromed Audiovisual); radyo, televizyon ve sinema gibi alanlardaki Avrupa – Akdeniz görsel – işitsel projelerini desteklemektedir.

c. Gençlerin değişimi alanında Avrupa – Akdeniz Gençlik Eylem Programı (Euromed Youth); gençlerin toplumsal ve iş hayatına entegrasyonlarını kolaylaştırmayı ve Akdenizli sivil toplumların demokratikleşmesini amaçlamaktadır.

Ortaklığın bu kısmında bölgeler arasında yaşanan önyargıların ortadan kaldırılması ve kültürlerarası anlayışın artırılması amaçlanmıştır. Bölgeler arasındaki en büyük ön yargı inanç sistemlerindeki farklılıkların yanlış bilgiler çerçevesinde yorumlanmasından kaynaklanmaktadır. Bu durum Avrupa'nın İslam inancı hakkında, İslam ülkelerinin ise Avrupa ve Batı ülkeleri hakkında yanlış bilgilere sahip olmasıyla ilgilidir. Bu nedenle gerçekleştirilmesi planlanmış programlarla gelecek kuşakların hafızalarında yanlış izlenim bırakılmaması amaçlanmıştır (Uzun, 2003:19).

Avrupa – Akdeniz Ortaklığının sosyal kalkınma alanındaki hedefleri Akdenizli ülkelerde yaşanan istihdam sorununu çözmeye, iş imkânı bulanların yaşama ve çalışma koşullarının iyileştirmesini sağlamak olmuştur. Bu koşulların sağlanmasıyla birlikte kadınların ve toplumun en muhtaç kesimlerinin kazanılması hedeflenmiştir. Sosyal politikalardan sorumlu üst düzey yöneticilerin ise bu amaçlara hizmet etmek için düzenli aralıklarla toplanması uygun görülmüştür. Ortaklığın sağlık alanındaki yönelimleri halk sağlığı hizmetlerinin geliştirilmesi, sağlık ve sağlık idaresi çalışanlarına eğitim verilmesi ve bilinçlendirilmesi olmuştur. Ayrıca yaşanabilecek doğal afetlere yönelik önlemlerin alınmasına yönelik işbirliği üzerinde de yoğunlaşmıştır (Barcelona Declaration, 1995).

AB'nin Akdeniz'e yönelik politikalarındaki temel faktörler arasında en büyük paya sahip olan terörizm, uyuşturucu kaçakçılığı ve organize suçlarla mücadele konuları da ortaklığın bu bölümünde dikkate alınmıştır. Bu alanda yaşanan sorunların

giderilmesi için AB üye ülkeleri ve Akdenizli ülkelerin temsilcileri arasında düzenli olarak toplantıların gerçekleştirilmesi kararı alınmıştır. Bu kararla birlikte suç önleyici güçler, adalet ve diğer yetkililerin birlikte hareket etmesi ve bilgi paylaşımının üst düzeye çıkarılması, usullerin iyileştirilmesi ve suçluların iadesi gibi konuların ele alınması hedeflenmiştir.

Avrupa – Akdeniz Ortaklığının en önemli meselelerinden biride göç olgusudur. Göç, AB'nin Akdeniz'e yönelik politikasının temel unsuru olan güvenli bir alan oluşturma politikasını olumsuz etkileyen faktörlerdendir. Akdeniz'den Avrupa'ya gerçekleşen yasadışı göçlerin tehdit edici unsurlarını ortadan kaldırmak için iki taraf arasında daha yakın işbirliği sürecine girilmesi kararı verilmiştir. Bu kararla birlikte göç hareketliliğini azaltmaya yönelik mesleki eğitim programları ve bölgede istihdam oluşturulmasına yönelik programlar düzenlenmeye başlanmıştır. AB'nin Akdeniz ülkeleriyle ilişkilerinde göç konusunun önemi dikkate alınarak belirli aralıklara toplantılar yapılmasına yönelik kararlar alınmıştır. Ayrıca yasal yollarla Avrupa'ya giden ve ikamet eden göçmenlerin yaşam koşullarına yönelik program olan MED – Migration programı kapsamında kazanılan deneyimlerin dikkate alınmasına vurgu yapılmıştır (Barcelona Declaration, 1995).

Avrupa – Akdeniz Ortaklığının güçlendirilmesi ve daha yakın bir işbirliği sürecine katkı sağlayacağı düşüncesiyle Gençlik arasında değişim programlarına da önem verilmiştir. Bu değişim programıyla ortakların ihtiyaçları ve Avrupa'da kazanılan deneyimler temelinde Avrupa – Akdeniz Gençlik Değişim Programı'nın kurulması kararı verilmiştir. Program çerçevesinde özellikle mesleki nitelikli eğitimlerin verilmesi kararı alınmıştır. Programla ilgili öneriler Avrupa Komisyonu tarafından Avrupa – Akdeniz Dışişleri Bakanları toplantısından önce yapılmaktadır.

2.1.3.3. Avrupa – Akdeniz Ortaklığının Yapısı ve İşleyişi

Avrupa'nın Akdeniz'e yönelik politikaları ile birlikte, politikanın yürütülmesi sürecinde ihtiyaç duyduğu kurumsal yapısı da oluşturulmuştur. Avrupa – Akdeniz ortaklığının yapısı üç farklı sistemden oluşmaktadır. Bu sistemin temel yapısı Avrupa – Akdeniz Dışişleri Bakanları Konferanslarıdır. Bu konferanslardaki temel amaç, bildirgenin uygulanmasını takip etmek, ortaklığın amaçlarına ulaşması için

gerçekleştirilecek eylemleri belirlemek ve AB – Akdeniz arasında planlanan işbirliği sürecinin küresel gelişmelerden olumsuz etkilenmesinin önüne geçmektir (Uzun, 2003:19).

Barselona Konferansı'ndan sonra gerçekleşen Avrupa – Akdeniz Dışışleri Bakanları Konferansları(Euromed) şu şekilde olmuştur (European Union External Action, http://eeas.europa.eu/euromed/conf/index_en.htm):

1. Malta Avrupa – Akdeniz Dışışleri Bakanları Konferansı, Nisan 1997
2. Palermo (ad hoc) Avrupa – Akdeniz Dışışleri Bakanları Konferansı, Haziran 1988
3. Stuttgart Avrupa – Akdeniz Dışışleri Bakanları Konferansı, Nisan 1999
4. Marsilya Avrupa – Akdeniz Dışışleri Bakanları Konferansı, Kasım 2000
5. Brüksel Avrupa – Akdeniz Dışışleri Bakanları Konferansı, Kasım 2001
6. Valensiya Avrupa – Akdeniz Dışışleri Bakanları Konferansı, Nisan 2002
7. Napoli Avrupa – Akdeniz Dışışleri Bakanları Konferansı, Mart 2003
8. Lüksemburg Avrupa – Akdeniz Dışışleri Bakanları Konferansı, Mayıs 2005
9. Tampere Avrupa – Akdeniz Dışışleri Bakanları Konferansı, Kasım 2006

Avrupa – Akdeniz Ortaklığının kurumsal yapısında sistemin diğer parçasını Ortaklık Konseyi ve Ortaklık Komiteleri oluşturmaktadır. Ortaklık Konseyini Avrupa Konseyi yetkilileri, AB üyesi ülkeler ve Akdeniz ülkeleri bakanları oluşturur. Ortaklık Komitesini ise Avrupa Komisyonu'ndan AB üyesi ülkeler ve Akdeniz ülkelerin üst düzey temsilcilerinden oluşur. Komite her üç ayda bir düzenli toplantılar yapmaktadır. Bu temsilcilerin toplantıları neticesinde AB ile Akdeniz ülkeleri arasında imzalanacak olan ortaklık anlaşmalarının hazırlanması, anlaşma sonrası faaliyetlerin izlenmesi ve Barselona süreci içerisindeki inisiyatiflerin değerlendirilmesi için bir merkezdir (Uzun, 2003:21). Ortaklığın kurumsal yapısının son ayağını ise mali yardım aracı olan MEDA programı oluşturmuştur.

2.1.3.4. Avrupa – Akdeniz Ortaklığının Finansal Aracı MEDA

Avrupa – Akdeniz Ortaklığıyla hedeflenen siyasi, ekonomik, sosyal ve idari reformların hayata geçirilmesine yönelik adımlardan biri olan MEDA programı

1995’de Barselona Deklarasyonuyla Avrupa – Akdeniz ortaklığının mali enstrümanı olarak onaylanmıştır (Estruch, 2007:9). MEDA programının amacı siyasi istikrar, demokrasi ve insan haklarının güçlendirilmesi, ekonomik ve finansal yönden Akdenizli ülkelerin koşullarının iyileştirilmesi ve bu koşulların getirmiş olduğu sosyal ve çevresel sorunların giderilmesi olmuştur. MEDA programı Cezayir, Güney Kıbrıs, Mısır, Ürdün, İsrail, Lübnan, Malta, Fas, Suriye, Tunus, Türkiye, Gazze ve Batı Şeria’daki işgal altında olan topraklar için geçerli olmuştur. MEDA Programından Avrupa – Akdeniz Ortaklığına katkı sağlayacak olan bölgesel örgütler, kamu kuruluşları, iş hayatını destekleyen kuruluşlar, özel işletmeler, sivil toplum kuruluşları, vakıflar ve dernekler, kooperatifler ve ulusal topluluklar faydalanabilecektir. Program sürecinden önce Avrupa – Akdeniz Ortaklığı ülkeleri arasında gerçekleşen anlaşma, işbirliği ve mali protokoller sistemli bir şekilde ilerlemesi için MEDA programı kapsamına alınmıştır. Bu amaçla Avrupa – Akdeniz Ortaklığı için ayrılan bütçenin etkin bir şekilde kullanılması ve bütçeyle planlanan eylemlerden daha başarılı bir sonuç alınması hedefi güdülmüştür (Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, 2002:157).

Avrupa – Akdeniz Ortaklığının mali aracı olan MEDA programı iki aşamalı olarak gerçekleştirilmiştir. Bu programın hukuki temelleri 23 Temmuz 1996 tarihli ve EC/1488/96 sayılı konsey yönetmeliği gereğince uygulanmıştır. 1996 yılında alınan bu kararla MEDA I programı 1995-1999 yıllarını kapsayacak şekilde uygulamaya konulması planlanmıştır. Ancak MEDA I programının geçerli olduğu bu dönemde programın uygulanması konusunda yaşanan sorunlar neticesinde 27 Kasım 2000 tarihli EC/2698/2000 sayılı konsey yönetmeliği ile değişikliğe uğramıştır. Bu sebeple 1995 -1999 yılları arasındaki program MEDA I, 2000-2006 yılları arasında uygulanması planlanan program ise MEDA II olarak ifade edilmiştir (Eylemer,2003:82). MEDA programı ve programın işleyişine yardım edecek olan araçların yönetimi MED komitesi tarafından uygulanmıştır. MEDA I programına yönetmelik esasına göre 3,435 milyon Euro, MEDA II programına ise 5,350 milyon Euro bütçe ayrılmıştır. MEDA programı AB’nin Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine yönelik oluşturduğu PHARE programından sonra hayata geçirdiği en büyük ikinci yardım programı olmuştur (Estruch, 2007:9).

MEDA programı kapsamında bütçeye ayrılan kaynaklar ikili ve bölgesel programlar çerçevesinde kullanılmaktadır. MEDA I programı sürecinde ikili anlaşmalara % 86, bölgesel projelere ise % 12'lik bölüm ayrılmıştır. Ayrıca %2'lik bölüm ise teknik yardımlar için kullanılmıştır. MEDA I programı kapsamında yapılan ödemeler dört temel faaliyet için uygulanmıştır. Bu faaliyetler arasında toplam yardım miktarının % 15'lik bölümü yapısal uyumlaştırmaya, %30'luk bölümü serbest piyasa ekonomisine geçiş ve özel sektörün gelişimine, % 41'lik bölümü kalkınma projelerine (eğitim, sağlık, çevre, kırsal kalkınma) ve son olarak % 14'lük bölümü de teknik yardımların içine dahil olduğu bölgesel projelere ayrılmıştır (Eylemer, 2003:86).

MEDA programının ikili anlaşmalar için ayırdığı bütçedeki öncelikli alanları; serbest ticaret bölgesinin oluşturulmasına yönelik sürdürülebilir ekonomik gelişmenin sağlanması, özel sektörler desteklenmesi ve sosyo – ekonomik dengenin güçlendirilmesi olmuştur(Estruch, 2007:11). Birliğin bölgesel faaliyetler için ayırmış olduğu bütçede ise sağlık hizmetleri, çevreye ilişkin hizmetler, kırsal alanların ve ulaşım ağlarının geliştirilmesi ve telekomünikasyon gibi temel başlıklar yer almaktadır. Programın içeriğinde yer alan bütün konular açısından programın Barselona Deklarasyonu'nun belirlemiş olduğu hedefler doğrultusunda hareket ettiğini söylemek mümkündür. 1996 -2006 yılı arasında Avrupa – Akdeniz ortaklığının mali enstrümanı olarak yürütülen MEDA programının yerini 2007 yılında Avrupa Komşuluk ve Ortaklık Aracı almıştır. Avrupa Komşuluk ve Ortaklık Aracı sadece Akdeniz ülkelerini değil AKP'ye dâhil olan bütün komşu ülkelerin finansal aracı olmuştur.

2.2. Avrupa Komşuluk Politikası ve Güney Akdeniz

Temellerinin 1950'de atıldığı AB hiç şüphesiz uluslararası politikadaki en önemli aktörlerdendir. Kuruluş sürecinden bugüne kadar üretmiş olduğu bölgesel ve küresel politikaların hangi esaslara dayanarak ortaya konulduğunun bilinmesi politikalarının daha iyi analiz edilmesini sağlamaktadır. AB'nin komşuluk politikası daha önceki politikalarıyla benzerlik göstermektedir. Politikaların temel benzerlikleri ekonomik, siyasi ve sosyal yaşamın iyileştirilmesine yönelik faaliyetler, demokrasi, insan hakları ve özgürlük gibi kavramların geliştirilmesi hedefinin üzerinde

durulması olmuştur(Arman, 2011:56). AB'nin bölgesel ve küresel politikaları belirlediği değerler ve normlar üzerine kurulmuştur.

AKP'nin oluşumunda ilk önemli adımlar AB'nin doğuya genişleme süreciyle bağlantılı olarak atılmıştır. Aralık 1997'de Lüksemburg Zirvesinde 12 Orta ve Doğu Avrupa ülkesiyle üyelik müzakerelerinin başlatılması kararı alınmıştır. AB'nin genişleme süreci Birliğin komşularıyla ilişkilerini de gözden geçirmesini gerekli kılmıştır. (Sönmez, 2010:115). 2002'de AB Komisyoneri Chris Patten ve Ortak Dış ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Javier Solana “Daha Geniş Avrupa” fikrine ilişkin bir rapor hazırlamıştır. Bu raporda Barselona sürecine dahil olan Akdeniz ülkeleri, istikrar ve ortaklık süreci yaşayan Batı Balkanlar ve ortaklık ve işbirliği anlaşmaları kapsamında ilişkilerin yürütüldüğü Rusya ile Doğu Avrupa ülkelerine yer verilmiştir (Kahraman, 2005:13). AKP yolunda atılan bir diğer adım “Barış, Güvenlik ve İstikrar: Uluslararası Diyalog ve AB'nin Rolü” konulu konferansta “Daha Geniş Avrupa İstikrarı için Yakınlık Politikası” başlıklı konuşmayı yapan Avrupa Komisyonu başkanı Romano Prodi'nin genişlemiş bir Avrupa'nın dost ülkelere oluşacak bir dostluk halkasına ihtiyaç duyduğunu dile getirmesi olmuştur. AB'nin ihtiyaç duyduğu bu dostluk halkasına dahil olan ülkelerle, kurumlar dışında her şeyin paylaşılması gerektiği de vurgulanmıştır(Sönmez, 2010:116). Komisyon tarafından Mart 2003'de hazırlanan “Daha Geniş Avrupa Komşuluğu: Güney ve Doğu Komşularımızla İlişkilerimiz için Yeni Bir Çerçeve” isimli belgeyle komşuluk politikasının araçları ve belgede yer verilen bölgelerde yaşanacak sorunlara yönelik etkili politikalar izlenmesi gerektiğini vurgulamıştır (European Commission, 2003).Komşu ülkelere yönelik politikalarını artırma yönünde Bakanlar Konseyi 2003 Haziran ayı içerisinde toplanmıştır. Selanik'te yapılan AB Bakanlar Konseyi Zirvesinde Daha Geniş Avrupa Politikasının uygulanması yönünde girişimlerde bulunarak dönemin AB Komisyonu Dış İlişkiler Genel Müdür Yardımcısı Michael Leigh'in başkanlığında “Daha Geniş Avrupa Görev Gücü” oluşturulmuştur (Sönmez, 2010:116). Aralık 2003'te yayımlanan Avrupa Güvenlik Stratejisini devam eden süreçte AKP'nin temel belgesi kabul edilen “Avrupa Komşuluk Politikası Strateji Belgesi” 12 Mayıs 2004 tarihinde yayımlanmıştır. Bu belgeyle komşuluk politikasının ülkeler bazında ilişkilerin

geliştirilmesine yönelik kapsam ve sınırlarının, politikanın uygulama araçlarının ve mali desteklerinin neler olduğu ve kullanımını ortaya koyması açısından önem arz etmektedir (Sönmez, 2010:116). Mali desteklerin yürütülmesine yönelik gelişme de Temmuz 2003’de Yeni Komşuluk Aracının oluşturulması yönündeki belgenin hazırlanmasıyla gerçekleşmiştir. AKP Strateji Belgesinin yayınlanmasıyla AB’nin komşu ülkelere yönelik hedefleri de geçmiş politikalarından farklılaşmaya başlamıştır. Bu farklılaşmanın temel kaynağı yeni komşuluk politikası çerçevesinde Birliğin bir araya toplamış olduğu politik araçların daha sistematik ve verimli kullanılmasını sağlamak üzere bir çerçeve oluşturmuş olmasıdır.

AKP’nin temel amacı ilk olarak bölgeler arasında işbirliğini güçlendirmek, istikrar ve güvenliğin temin edilmesi hususu olmuştur. Bununla birlikte Emerson; politikanın amacının “Avrupalılaştırma” ya da Avrupalılaştırılmayan bölgeleri Avrupa’nın değer ve normlarına göre şekillendirme ve yakınlaştırma olarak ifade etmiştir (Emerson, 2004:2). AB’nin komşu ülkelere yönelik politikalarında kendi değerlerini yerleştirmeye çalışması ve iyi ilişkiler içerisinde olması gerektiği Avrupa Güvenlik Stratejisinde şu sözlerle vurgulanmıştır: “Sınırlarımızda bulunan ülkelerin iyi yönetimi AB’nin çıkarıdır. Şiddetli çatışmalara sürüklenmiş, örgütlü suçlarda patlamanın yaşandığı zayıf ülkeler, geleneksel toplumlar ve ya nüfus artışının yüksek olduğu toplumlarla komşu olma durumunda, bu ülkeler Avrupa’ya kendi sorunlarını ihraç ederler” (Aktaran, Sönmez, 2010:118). Bu bakış açısıyla AB komşu olduğu ülkelere sorunların ihracı ile karşı karşıya kalmaması için girişimde bulunması gerektiği ortaya konulmuştur. Öncelikle dışarıdan gelebilecek sorunlara karşı mücadele verilmesi adına Birlik içinde birlik olunması amacı güdülmüştür. AB üye devletlerarasında her türlü engel teşkil edecek olan sorunları kaldırmak veya en aza indirmeye yönelik şeffaf olmaya çalışmıştır. AKP’ye dahil olan ülkeler AB üyeliği için aday statüsüne sahip olmayan Cezayir, Ermenistan, Azerbaycan, Beyaz Rusya, Mısır, Gürcistan, İsrail, Ürdün, Lübnan, Libya, Moldova, Tunus, Filistin, Suriye, Fas, ve Ukrayna olmak üzere 16 ülkeden oluşmaktadır. Politikaya dahil olmayan Rusya ile yürütülen ilişkiler ise ”Stratejik Ortaklık” çerçevesinde gerçekleştirilmektedir (Aydın Yılmaz, 2013:9).

AKP'ye dahil olma sürecinde AB üyelerinin öncelik verdikleri bölgeler doğrultusunda politika kapsamına dahil olacak komşu ülkelerin belirlenmesi gerçekleştirilmiştir. İlk olarak Birleşik Krallık; bu politikaya Beyaz Rusya, Moldova, Rusya ve Ukrayna'nın dahil edilmesi için teklifte bulunmuştur. Daha sonra Akdeniz'deki komşularıyla tarihsel bağlarını ve coğrafi yakınlıklarını göz önünde bulunduran AB üyesi Akdenizli ülkelerin girişimleriyle güneydeki komşu ülkelerin de politikaya dahil edilmesi söz konusu olmuştur. Bu bağlamda 2003'te yayınlanan "Daha Geniş Avrupa Komşuluğu: Güney ve Doğu Komşularımızla İlişkilerimiz için Yeni Bir Çerçeve" isimli belgede Barselona süreci içerisinde yer alan ama AB'ye kısa ve orta vadede üyelik perspektifi olmayan Akdeniz ülkeleri de Birliğin yeni oluşturulan politikası kapsamına alınmıştır (European Commission, 2003). Söz konusu belgede AKP'nin Güney Akdeniz ülkeleri bakımından Barselona Süreci ve ilgili ülkelerle imzalanan Ortaklık Anlaşmalarına dayandırılması öngörülmüştür. Güneyde, AKP ayrıca, katılımcıların Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın (Barselona Süreci) tüm faydalarını elde etmelerini, özellikle enerji olmak üzere altyapı bağlantı ve ağlarını desteklemelerini ve komşularıyla yeni işbirliği biçimleri geliştirmelerini teşvik edecektir. AKP, özellikle ticaret alanında Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın edimlerini temeli üzerinde, bölgesel bütünleşmenin daha da gelişmesine katkıda bulunacaktır. Bu da Akdeniz ve Ortadoğu'da Avrupa güvenlik stratejisinin hedeflerini gerçekleştirmesine yönelik çabaları güçlendirecektir (European Commission, 2004 :4).

2.3. Avrupa Komşuluk Politikasının Temel Gerekçeleri

2.3.1. Güvenlik

AB'nin genişleme süreciyle kazanımları olduğu gibi bir takım riskler ve zorluklarla karşılaştığını söylemek mümkündür. Bu zorluklar arasında AB'yi en çok zorlayan başlık güvenlik olmuştur. Avrupa'nın çok yönlü genişlemesiyle birlikte üye ülkelerin sayısının artması dostluk halkasını genişlettiği gibi tehdit edici unsurlara da yaklaşmayı kaçınılmaz kılmıştır. Genişleme sürecinde Birliğe üye olan ülkelerin Avrupa'nın kültür ve anlayışına uygunluk göstermesi sebebiyle, verilmek istenen değer ve normlara uyum sağlama konusunda hızlı yol almıştır. Ancak Birlik dışında kalan ülkelerde yaşanan iç savaş, hukuksuzluk, demokratik değerlerin zayıflığı, ekonomik

koşulların olumsuz yönleri, kişi hak ve özgürlüklerinin kısıtlanması gibi sorunlar genişleme sonrası AB'nin güvenliğini tehdit edici unsurlar olarak görülmüştür. Bu sebeple AB kıta Avrupası'nda ana koruyucu rolü üstlenmiştir (Yücel, 2008:45). Bu bağlamda AB'nin kendi güvenliğini sağlamak adına yaptığı harcamalar bütçesinde önemli bir yer tutmaktadır. Birlik, yasadışı göçlerin engellenmesi, sınır güvenliğinin sağlanması adına göç yollarına yakın olan ülkelere bütçesinden pay ayırmaktadır. 12 Aralık 2003 yılında yayınlanan Avrupa Güvenlik Stratejisi belgesi konunun önemini bir kez daha vurgulamıştır. Bu belgeyle terörle mücadele, kitle imha silahlarının azaltılması, bölgesel çatışmaların engellenmesi, insan kaçakçılığı ve uyuşturucu ticaretinin engellenmesine yönelik politikaya dahil olan ülkelerle sıkı işbirliği yapılması kararı alınmıştır. Söz konusu belgede komşu ülkelerin ve bu kapsamda Akdenizli komşuların AB'nin güvenliği açısından önemi aşağıdaki şekilde vurgulanmıştır (European Security Strategy, 2003: 7-8):

Küreselleşme çağında dahi coğrafya hala önemlidir. Sınırlarımız bulunan ülkelerin iyi yönetilmeleri Avrupa'nın çıkarıdır. Şiddetli çatışmaların olduğu komşular, örgütlü suçun içerisinde zemin bulduğu zayıf devletler, işlevsiz toplumlar veya nüfus büyümesinde patlama Avrupa için sınırlarında problemler doğurmaktadır. Katılım sürecindeki ülkelerin bütünleşmeleri güvenliğimizi arttırmakla birlikte, AB'yi sorunlu alanlara da yakınlaştırmaktadır. Bizim görevimiz AB'nin doğusunda ve Akdeniz'in sınırlarında yakın ve işbirlikçi bir ilişkiyi yaşayabileceğimiz iyi yönetilen ülkeleri desteklemektir.

AB'nin güvenlik konusuna yoğunlaşması ve üye ülkeler arasında ve komşu ülkelerle bu alanda daha sıkı işbirliğine gidilmesi açısından önemli bir olay 11 Eylül 2001 yılında ABD'ye yapılan terör saldırısı olmuştur. Bu saldırı sadece ABD'nin değil bütün devletlerin, uluslararası örgütlerin, kurum ve kuruluşların güvenlik stratejilerini ve yaklaşımlarını değiştirmesi gerektiği sonucunu ortaya çıkarmıştır. Avrupa'da 11 Eylül sonrası oluşan travma Mart 2004'de Madrid'de ve Temmuz 2005'te Londra'da yaşanan terör eylemleriyle güçlenmiş ve bunun sonucunda Birliğin güvenlik anlayışında da önemli değişiklikler yaşanmıştır. AB'nin güvenlik konusunda attığı ilk adımlar terörle mücadele kapsamında üye ülke yasalarının uyumlaştırılması, düzenlenecek operasyonlarda ülkelerle kurumsal işbirliğine gidilmesi ve komşuluk politikasına dahil olan ülkelerle diyalogların sıklaştırılması çalışması olmuştur AB'nin güvenliğini tehdit edecek unsurların ortadan

kaldırılmasına yönelik üye ülkelerin yasalarındaki uyumluluk çalışması kapsamında 13 Haziran 2003'te aldığı terörle mücadele kararıyla Birlik terör suçunu tanımlamış ve suça karşılık gerekli yaptırımların uyumlaştırılması adımını atmıştır Ayrıca Fransa, Almanya, Avusturya, Belçika, Lüksemburg, İspanya ve Hollanda'nın 27 Mayıs 2005 yılında imzalamış olduğu Prüm Anlaşmasıyla terörle mücadelede sınır ötesi işbirliği kararını çıkarmıştır (Akçadağ, 2010b:77- 78).

Güvenliği tehdit eden unsurlar arasında yer alan kitle imha silahları da AB'nin üzerinde durduğu başlıklardandır. Bunun en büyük destekleyicisi 2003 Aralık ayında "Kitle İmha Silahlarının Yayılmasına Karşı Avrupa Stratejisi" başlıklı belgenin kabul edilmesi olmuştur. AB'nin güvenlik politikası noktasında aldığı ortak kararlar dikkate alındığında başarılı olduğu söylenebilir. Fakat almış oldukları ortak kararların uygulanması konusu tartışmalı bir husus haline gelmiştir. Bunun en büyük sebebi tarihsel, stratejik, diplomatik ve ekonomik gerçeklerden ayıramamak ve herkesin çıkarına olacak objektif bir kararlar alarak bunları uygulayabilmenin zorluğundan da kaynaklanmaktadır (Akçadağ, 2010b: 80).

2.3.2. Enerji

AB'nin kuruluşundan bugüne kadar üretmiş olduğu dış politikalarda temel faktörlerden biri de enerji olmuştur. AB bu noktada ilişkilerini genel olarak enerji kaynaklarına sahip olan ülkelerle kurmuştur. Avrupa devletlerin bir araya gelerek birlik oluşturma çabasından altında yatan sebeplerden birinin de enerji olduğunu söylemek mümkündür. Avrupa enerjiye bağlılıkta ilk sıralarda yer almaktadır. AB günümüzde dünyada enerji tüketiminde Amerika'dan sonra ikinci sırada, enerji ithalinde ise birinci sırada yer almaktadır. Enerjide dışarıya bu kadar bağlı olan AB'nin politikalarında gözetmesi gerektiği meselelerden biri hiç şüphesiz enerji olmuştur. AB üyesi ülkelerin ortak bir politika oluşturma eğiliminde bulunmasında görüşleri ifade edilirken dikkat ettiği değerler, tarihsel bağlar ve bu bağlardan kazanımları olmuştur. AKP'ye bakıldığında sürece dahil olan ülkelerin çoğu enerji kaynaklarına sahip olan devletlerden oluşmaktadır. Bu devletler de AB ile ilişki kurarken enerjiyi bir araç ve psikolojik silah olarak kullanabilmektedirler. Enerjinin bir silah olarak kullanılmasına en güzel örnek Birliğin başlangıçta komşuluk

politikasına dahil etmeye çalıştığı Rusya'nın komşuluk politikasını reddederek ilişkilerini stratejik ortaklık adı altında yürütmüş olmasıdır.

AB enerji politikalarında ilk adımı komşuluk sürecinden önce 1995 yılında yayınlamış olduğu "Avrupa Birliği için Bir Enerji Politikası" adlı beyaz kitapta atmıştır. AB'nin bu kitapla enerji üzerinde durduğu üç önemli husus bulunmaktadır. Bunlar enerji güvenliğinin sağlanması, rekabet içerisinde olan bir enerji piyasasının oluşturulması ve son olarak bunlardan doğabilecek çevre sorunlarını gidermek ve çevrenin korunması olmuştur (Yorkan, 2009:28). AB'nin üzerinde durmuş olduğu hususlardan biri olan enerji arz güvenliği konusundaki çekinceleri Avrupa Komisyonu'nun hazırlamış olduğu raporla dile getirilmiştir. Hazırlanan raporda 2030 yılında AB'nin enerji bağımlılığının % 70'e yakın oranlara çıkacağı açıklanmıştır. İç piyasalarda enerjiye duyulan ihtiyacın artması, Avrupa'daki nüfusun artışının olumsuz etkileri AB'nin enerji arz güvenliğini tehdit etmektedir. Ayrıca enerji arz güvenliğini tehdit eden diğer hususlar geçiş güzergahları üzerinde yaşanan terörist eylemlerdir. Özellikle Akdeniz ülkelerinden Avrupa'ya aktarılan enerjide bu tür eylemler oldukça sık görülmektedir. Akdeniz bölgesi iki ana sebepten dolayı önemli bir enerji sahasıdır. İlk olarak, Akdeniz Ortadoğu, Rusya ve Hazar denizinden gelen petrol ve gaz arzının Avrupa limanları ve ABD piyasasına ulaşması için anahtar bir geçiş güzergahıdır. İkincisi, Kuzey Afrikalı üreticiler ve güney AB'den tüketiciler arasındaki bölge içi hidrokarbon ticareti için temel konumdadır (Sartori, 2014:2).

AB, enerji sağlayıcılarını ve rotalarını çeşitlendirmek için Avrupa'nın güneyinde bir Akdeniz gaz havzası oluşturmak istemektedir. Bunun için, AB Kuzey Afrikalı ve Doğu Akdenizli paydaşlarla siyasi düzeyde aktif bir enerji diyalogu içinde bulunmaktadır. Örnek olarak Cezayir'in hem geleneksel hem de geleneksel olmayan gaz kaynakları açısından büyük potansiyeli, Doğu Akdeniz'deki yeni gaz kaynakları ve bunlarla ilişkili altyapı geliştirme planları da hesaba katıldığında, Akdeniz sahası AB için gaz kaynağı ve gaz arzı rotası olarak anahtar işlevi görmektedir (European Commission, Energy Strategy).

AB komşuluk politikasına dahil olan ülkelere mali destekler sağlayarak enerji arz güvenliğini tehdit edebilecek unsurları minimize etmeyi hedeflemiştir. Bu mali

desteklerle Avrupa'nın enerji ihtiyacının karşılanması noktasında geçiş güzergâhları üzerinde bulunan komşu ülkelerin istikrarının, ekonomik refahının, yaşam koşullarının iyileştirilmesine yönelik atılmış olduğu adımlarla enerji için doğabilecek sorunları engellemeye çalışmıştır. AB'nin çevrenin korunmasına yönelik adımları da dolaylı olarak enerji faktörünü etkilemektedir. Avrupa'nın 2030 yılında karşılaşacağı enerji arzı için alternatif yollar arayışında olan AB, yenilenebilir enerjiye doğru yönelmiş, tüketimde bu enerji türünün kullanılmasını teşvik ederek hem çevrenin zarar görmemesini hem de enerji talebinin giderilmesini planlamıştır (European Commission, Energy Strategy).

2.3.3. Göç

AB'nin güvenlik konusunda yaşadığı sorunlar içerisinde gördüğü temel başlıklardan biri göç olgusudur. Bu nedenle AB'nin güvenlik önlemlerinin büyük bir bölümü göç kaynaklı sorunlara ayrılmıştır. AB'nin genişlemesiyle birlikte sınırların genişlemesi güvenlik zafiyetinin artmasına yol açmıştır. Bu durum AB'nin göç ile ilgili daha derin bir politika izlemesi sonucunu ortaya çıkarmış bu sorunu da komşuluk politikası içerisine entegre ederek çözmeyi hedeflemiştir(Stancova, 2009: 4).

Komşu ülkelerden AB'ye yönelik yoğun göç akımları komşuluk politikasının oluşumunda rol oynayan faktörlerle birlikte ele alınabilir. Komşuluk politikasına dahil olan ülkeler içerisinde başarısız devletlerde yaşanan iç savaşlar, güvenlik ve refah ortamının sağlanamaması, ekonomik yetersizlikten doğan işsizlik ve suç oranlarındaki artış, demokrasi ve insan haklarının hiçe sayılması gibi birçok etmen göç dalgasının oluşmasını tetiklemiştir. Bu sebeple komşuluk politikasının amaçları ve hedefleri olan iyileştirme ve modernizasyon çalışmaları göç dalgasının engellenmesini ve güvenlik sorunlarını ortadan kaldırmayı hedeflemektedir. Komşuluk politikası kapsamındaki ülkeler için göçle ilgili çalışmaları üç başlıkta ele alınmıştır. Bunlar sınır yönetimi, yasal olmayan göçlerle mücadele ve gümrüklerdeki trafikleri önleme olmuştur.

AB'nin komşuluk politikasından önceki göçmen politikasına yönelik çalışmaları Avrupa Konseyi'nin 1999 yılında Tampere'deki toplantısıyla gerçekleşmiştir (Jaulin, 2010:4).AB'nin Tampere Zirvesinde göç üzerine ele almış

olduğu temel konular ise, göç akımlarının yönetimi, vizeler ve sahte belgeler konusunda aktif bir politika geliştirilmesi, yasadışı göçle insan kaçakçılığında ve göçmelerin ekonomik istismarında kazanım elde eden kişilere karşı yaptırımlar ve geri dönüşün teşviki için geri kabul anlaşması olmuştur (Şemsit, 2010:95). Tampere Zirvesindeki adımları bir üst seviyeye taşınması ise Mayıs 2005'te yayınlanan "AB'de Özgürlük Güvenlik ve Adaleti Güçlendirme" başlıklı Lahey programı ile olmuştur. Lahey programı (2004) AB'de ortak göç politikası oluşturma düşüncesini taşıyan bir belgedir. Avrupa'nın dış sınırlarının korunması, yasal olmayan göçlerle mücadelesi ve ortak sığınma taleplerinin oluşturulması yönündeki çalışmalar programın temel unsurları arasında yer almıştır. Bu programın devamı niteliğinde olan ve göç alanında yapılan diğer bir program da Stockholm programıdır. Bu program Aralık 2009 tarihinde yayınlanmış olup bir önceki Lahey programının devamı ve daha kapsamlı halidir. Stockholm programının temel dayanak noktaları da Lahey programıyla aynıdır (Özerim, 2014:32). Stockholm programında dikkat çeken en önemli temalardan biri olan göçe küresel yaklaşım temasıdır. Küresel yaklaşımla ifade edilmek istenen göç konusunda üye ülkelerle uyumlaşmayla birlikte AB üyesi olmayan ülkelerle de aynı yaklaşımı sergilemektedir.

2.4. Avrupa Komşuluk Politikasının İlkeleri

AB'nin Barselona Süreciyle başlayan ve doğuya genişlemeyle devam eden süreçte komşu ülkelerle ilişkilerinde karşılaştığı sorunlar AKP'nin içeriğinin ve temel ilkelerinin belirlenmesi için temel oluşturmuştur. Örneğin AB'nin Orta ve Doğu Avrupa'ya yönelik genişleme sürecinde mali harcamalarının komşu bölgelerden ziyade buralara yöneltmesi diğer bölgelere yönelik politikalarının etkinliğini zayıflatmıştır. Bunun gibi noktaları dikkate alan AB, 2004 yılında oluşturduğu yeni komşuluk politikasını hayata geçirerek komşularıyla olan ilişkilerinde daha sistematik bir şekilde hareket etmeyi hedeflemiştir. Komşuluk politikasının hedefleri dikkate alındığında önceki politikaların etkinliğini olumsuz etkileyen unsurların ortadan kaldırılması ve bu şekilde eski politikalara kıyasla daha başarılı sonuçlar elde edilmesinin amaçlandığı söylenebilir. AB'nin komşuluk politikası diğer politik hataların giderilmesi ve hepsini kapsayan bir strateji ve içeriğin oluşturulması üzerinde yoğunlaşmıştır.

AKP'nin ilkeleri 2004 yılında AKP Strateji Belgesiyle ortaya konulmuştur. Bu ilkeler AB'nin değişen komşuluk ilişkileri çerçevesinde 2012 yılında yeniden düzenlenerek daha geniş kapsamlı bir yapıya dönüştürülmüştür(Commission of The European Communities, 2004:8). AKP'nin komşulara yönelik yaklaşımında temel ilkeleri arasında uyum, işbirliği, koşulluluk, farklılaştırma, sahiplenme, odaklanma ve esneklik gibi konular yer almıştır.

2.4.1. Uyum ve İşbirliği

AB'nin komşuluk politikasında başarı edebilmesi adına mevcut politikaları düzenlemek ve oluşturulacak olan politikalarda da ortak bir tutum sergilemek adına uyumlaştırma politikası izlemiştir. Bu uyumlaştırma süreciyle AB hem üyesi olan ülkeleri hem de politikasına dahil olan ülkeleri birbirine yakınlaştırmıştır. AB'nin küresel bir birlik haline dönüşmesini sağlayacak olan uyum ilkesi Avrupa içinde sağlandığı takdirde daha büyük bir kazanım sağlamasına yol açacağı öngörülmüştür(Ayvaz, 2009 :69 -70).

AKP Strateji Belgesine göre; Birliğin halihazırdaki yapısının üç ilgili ayağından parçaları bir araya getiren kapsayıcı bir komşuluk politikası, komşu ülkelerin AB genişlemesinin istikrar, güvenlik ve refah açısından faydalarını paylaşmasını sağlayacaktır (Commission of The European Communities, 2004:6). AB komşuluk politikası sürecinde kendi içerisinde uyumlaştırdığı birçok alana değinmiştir. Bunlar; güvenlik politikaları konusunda kurumların uyumlaştırılması, enerji alanında ortak kararların alınması, ekonomik ve sosyal alanlarda uyum sürecine gidilmesi, tarım politikalarında uyum süreci gibi birçok alanı kapsamaktadır. AB'nin komşuluk politikasıyla hedeflediği koşulların sağlanması ve dahil olan ülkelerin bu durumu kavraması noktasında basitleştirici önlemler alınmasında da uyumluluk ilkesinin gözetilmesi gerekli görülmüştür. Bu bağlamda AB'nin başarısızlıkla sonuçlanan politikalarında edindiği tecrübeleri dikkate alarak komşuluk politikasında bu eksiklikleri gidermeye çalışmış ve komşu ülkelerle yaklaşımlarını uyumlu hale getirme amacı güdülmüştür. AB'nin komşuluk politikasında göstereceği tutumunun diğer politikalarından farklı olmaması halinde başarısızlık bu politikanın da kaçınılmaz sonu olacaktır.(Ayvaz, 2009 :69 -70).

AB'nin komşuluk politikası ilkeleri için belirlediği başlıklar arasında en çok kullanılan terimlerden biri de işbirliğidir. AB'nin Barselona süreciyle başlayan politikalarında bu kavramın en çok derinleştiği nokta komşuluk politikası olmuştur. AB'nin sadece komşuluk politikasıyla değil sürecin bölgesel boyuttaki daha sonraki eklemleri olan Akdeniz Birliği, Doğu Ortaklığı ve Karadeniz Sinerjisi gibi politikaları doğrudan işbirliği ilkesini temel almaktadır. Ülkeler arasında kurulan diyaloglar ve bu diyaloglar sonucu atılan bütün adımlar işbirliği tanımı içerisine dahil edilebilir.

AKP AB'nin genişlemeyi takiben komşularıyla olan işbirliğine yeni bir itici güç kazandırmak için tasarlanmıştır. Paydaş ülkelerle olan ilişkiler, siyasi ve ekonomik geçiş sürecine verilen destekte elde edilen tecrübe ile yeni üye devletler ve aday ülkelerde ekonomik gelişme ve modernleşmeye uygun hareket edilerek zenginleştirilmesi planlanmıştır Commission of The European Communities, 2004: 6).Uyumlaştırma sürecinde olduğu gibi AB birçok alanda işbirliğine imza atmıştır. Fakat bu işbirliği sürecinde Birliğin komşularıyla olan ilişkilerinde ve tutumlarında kimi zaman yaşanan olumsuz durumlar politikaların başarısız olmasına yol açmıştır. Bu nedenle hangi alanda olursa olsun AB komşuluk politikasıyla işbirliği fikrini yeniden şekillendirmiştir.

2.4.2. Koşulluluk

Koşulluluk, bir devlet veya uluslararası örgütün başka bir devletten beklemiş olduğu birtakım çıkarlarının gerçekleşmesi için belli yükümlülükler ve koşulların yerine getirilmesi olarak açıklanabilir. Bu koşulların sağlanması neticesinde koşula bağlanmış olan devletlere ödüller verilmektedir. AB'nin bu noktada komşuluk politikasına dahil olan ülkelere vermiş olduğu ödülü mali destek ve üyeliktir (Eylemer, 2010:28). AB'ye üyeliğin koşulları 1993 yılında Kopenhag kriterleriyle belirlenerek komşuluk politikasından önce yazılı hale getirilmiş ve AB'ye katılım açısından koşulluluğun ana çerçevesini oluşturmuştur. Bu kriterler siyasi, ekonomik ve AB müktesebatına uyum olmak üzere üç ana başlıkta şekillenmektedir. Siyasi kriterler demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını ve azınlık haklarını güvence altına alan kurumların varlığını gerektirirken, ekonomik kriterler ise işleyen bir serbest piyasa ekonomisini ve Birlik içinde rekabetçi baskılara ve diğer piyasa

güçlerine dayanabilecek kapasiteyi vurgulamaktadır. Avrupa'nın koşulluluk ilkesini bu kadar irdelenmesi ve oluşumundaki tarihsel gelişmeler Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte Birliğe üye olmak isteyen ülkelerin sayılarındaki artışlardan kaynaklanmaktadır. Avrupa'nın o dönemlerde kendi içerisinde derinleşme çalışmaları ve bu alandaki çalışmalarının genişleme nedeniyle sekteye uğramaması için yeni ülkelere üyelik perspektifi verilmesi noktasında zorluk derecesinin artırılmasını beraberinde getirmiştir. Böylece AB'nin 1993 Kopenhag Zirvesiyle üyeliğin temel üç koşulu belirlenmiştir.(European Council,1993).

AB, koşulluluk ilkesine komşuluk politikası kapsamında da yer vermiş olsa da komşuluk politikasındaki koşulluluk AB'ye üyelik koşulluluğundan farklı tutulmuştur. Birlik, komşu ülkelerle ilişkilerinin geliştirilmesi ve uyumlaşma süreci içinde komşularına üyelik perspektifi sunmamaktadır. Avrupa'nın komşuluk sürecinde dile getirdiği koşulluluk ilkesinin temel hedefi komşuluk alanına dahil olan ülkelere sağlanacak olan desteğin hangi koşullar altında verileceği olmuştur. AKP'nin 2012 yılındaki revizyonun da koşulluluk ilkesi “daha fazla reform için daha fazla destek” (more for more) ilkesi kapsamında ele alınmıştır. AB yeni politikanın merkezine bu ilkeyi koymuş ve sadece siyasi reformlara girişen ve evrensel olarak paylaşılan insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğü gibi değerlere saygı duyan komşularına AB siyasetinin, özellikle ekonomik bütünleşme (Derin ve Kapsamlı Serbest Ticaret Bölgeleri oluşturulmasına dayalı olarak), insan hareketliliği (hareketlilik ortaklıkları) ve daha fazla AB finansal yardımı gibi en ödüllendirici tarafları sunulmuştur (European Commission, 2012:3-4).

2.4.3. Farklılaştırma, Ortak Sahiplenme, Odaklanma ve Esneklik

AKP'nin 2012'de yeniden düzenlenmesiyle birlikte ortaya çıkan ilkeler arasında yer alan farklılaştırma ilkesiyle tüm ülkelere uyan ve “herkese tek bedeni uydurma” (one size fits all) olarak tabir edilen genel yaklaşımın terk edilerek AB ülkeleri ve komşuluk politikasına dahil olan bütün ülkelerin beklentilerini ve çıkarlarını temel alan ilkesi olmuştur. AB'nin bu ilkesiyle asıl anlatılmak istenen doğu ve güneyde yer alan komşuları arasındaki farklılıktan ziyade bu bölgelerdeki ülkeler arasında bir fark yaratmak olmuştur. Sahiplenme ilkesi ise AB'nin komşularına yönelik politikalarında bir zorlamadan çok bu politikaların komşuları

tarafından benimsenmesi gerektiğini savunan ilkesidir. Bu sebeple sahiplenme ilkesinin komşuluk politikasına yansımaları için daha ılımlı ve daha deneyimli bir politika yürüten AB ülkelerinin görüşlerine önem verilmesi vurgusu yapılmıştır. Odaklanma ilkesinde ise AB'nin komşuluk politikası çerçevesinde her alanda yaptığı işbirliğini değiştirerek, her ülkenin kapasitesi ve beklentilerine göre işbirliği sürecini yönlendirmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu kapsamda komşuluk politikasına dahil olan ülkelerin ilişkilerini geliştirmesi konusunda AB gerekli anlaşmaları ve ortaklıklara imza atarken, AB ile ilişkilerini geliştirmeyen komşulara ise çıkarların daha çok kesiştiği noktalara yönelmesi odaklanma ilkesi altında hayata geçirilmesi planlanmıştır. AB'nin ilkesinin yeniden revize edilmesi temel olarak esneklik ilkesine dayanmaktadır. AB'nin bu ilkeyle temel amacı ise değişen koşullara AB'nin elinde bulunan araçların cevap verememesi halinde yeni araç arayışına girmesini ifade etmektedir(Şahin, 2015:3-4).

2.5. Avrupa Komşuluk Politikasının Araçları

2.5.1. Ülke Raporları

Ülke raporları politika sürecinde AB Komisyonu tarafından hazırlanmakta ve AB'nin komşu ülke ile ikili ilişkilerine yönelik değerlendirmenin temelini oluşturmaktadır. Ülke raporları komşu ülkelerin politik, ekonomik ve sosyal durumları hakkında bilgi sunmaktadır. AB Konseyi'ne sunulan bu raporlar Birliğin komşu ülkelerle ilişkilerinde daha verimli ilişkilerin nasıl ve hangi süre zarfında kurulması gerektiğini aktaran dokümanlardır. Ülke raporları daha sonraki süreçte eylem planları için bir kaynak niteliği taşımaktadır.

Ülke raporları üç farklı bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde devletlerarasındaki ilişkilerin ne durumda olduğuna dair bilgi vermekte diğer bölümlerinde ise sosyal, politik ve ekonomik durumları hakkında paylaşımlarda bulunmaktadır. Ülke raporlarının hazırlandığı ilk dönem 2004 yılına tekabül etmektedir. Bu tarihte yedi ülkeyi kapsayacak şekilde; İsrail, Ürdün, Fas, Moldova, Filistin Yönetimi, Tunus ve Ukrayna için ülke raporları yayınlanmıştır. Diğer ülke raporları ise 2005 yılında Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan, Mısır ve Lübnan için hazırlanmıştır (Ayvaz, 2009:72).

2.5.2. Eylem Planları

Eylem planları AKP'nin en önemli ve işlevsel enstrümanıdır. Eylem planları daha önce Akdeniz ülkeleri ile imzalanmış olan Ortaklık Anlaşmaları ve Doğu Avrupa ve Güney Kafkasya ülkeleri ile imzalanmış olan Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları doğrultusunda belirlenmektedir. Her iki ülkeyle ayrı ayrı müzakere edilen planlar ikili ilişkiler çerçevesinde AB ile komşu ülkeler arasında özel koşullara bağlı olarak düzenlenmektedir. Bu özel koşullar her ülkenin ihtiyaç ve kapasitesine bağlı olarak farklılık göstermektedir (Hatipoğlu, 2004:227).

Eylem planlarında komşu ülkelerin karşılması beklenen hedefler belirlenmekte ve böylece bu hedeflerin ilgili ülke tarafından yerine getirilip getirilmediğinin AB Komisyonu tarafından değerlendirilebilmesi için bir çerçeve sunulmaktadır (Sönmez, 2010:119). Eylem planları genişleme sürecinde aday ülkeler için hazırlanmış olan Katılım Ortaklığı Belgeleri (KOB) ile benzerlik göstermektedir (Yazgan, 2015:113). Eylem planlarında komşu ülkeler 3 ile 5 yıl arasında değişen kısa ve orta vadeli hedefler belirlenmektedir. Aynı zamanda AB'nin komşuluk politikası çerçevesindeki mali yardımları da eylem planları doğrultusunda gerçekleştirilmektedir. AKP eylem planları İsrail, Ürdün, Moldova, Fas, Filistin Yönetimi, Tunus ve Ukrayna için hazırlanan ülke raporlarından bir yıl sonra hazırlanmıştır. Benzer durum Azerbaycan, Gürcistan Ermenistan için de geçerli olup sadece Mısır ve Lübnan için daha gecikmeli olarak 2007 yılında hazırlanmıştır. Libya, Suriye ve Beyaz Rusya için eylem planları hayata geçirilmemiştir, Cezayir ile eylem planı müzakereleri ise devam etmektedir. AB'nin eylem planlarıyla ülkeler için öngördüğü konular sürecin ilk evresinde belirlenmektedir. Bu noktada AB'nin eylem planları için oluşturduğu içerikler; siyasal diyalog, ticari ilişkiler, enerji, çevre, ulaştırma, araştırma ve eğitim, adalet, içişleri, terörle mücadele, göç, kitle imha silahlarının engellenmesi, bölgesel sorunların çözülmesi, uyuşturucu, silah ve insan kaçakçılığı, mali ve ekonomik suçlar gibi başlıkları içermektedir (Sönmez,2010 :120).

2.5.3. İlerleme Raporları

İlerleme raporları komşu ülkeler için düzenlenen eylem planlarında belirlenen önceliklerin ne derece yerine getirildiği ve uygulandığını gösteren ve AB Komisyonu

tarafından hazırlanan bir belge niteliği taşımaktadır. Bu belgenin hazırlanması Birliğin komşu ülkelere ilişkin eylem planları için verilen süre zarfında değerlendirme yapmasına imkan sağlamaktadır. Aynı şekilde ülkeler için belirlenen kısa ve orta vadeli faaliyetler AB'nin politikalarının ne kadar uygulandığını ve bu uygulamalar neticesinde başarı performanslarının da raporlanması imkanını sunmaktadır (Ayvaz, 2009:76).

2.5.4. Avrupa Komşuluk Politikası Finansal Aracı

AKP'nin geniş kapsamlı yapısının finansal araçların düzenlenmesine de yansımıştır. Bu doğrultudaki ilk gelişme Temmuz 2003 yılında "Yeni Komşuluk Araçları için Zemin Oluşturmak" isimli belgenin hazırlanmış olmasıdır (Avrupa Komisyonu, 2003). İkinci gelişme ise Birliğin doğu komşularının ve Rusya'nın faydalandığı Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkelerine Teknik Yardım programının (TACIS-Technical Assistance to the Commonwealth of Independent States), Avrupa – Akdeniz Ortaklığının mali aracı olan MEDA programının, demokrasi, insan hakları gibi Avrupa değerlerini geliştirmek amacı taşıyan Avrupa Demokrasi ve İnsan Hakları Girişimi (EIDHR-European Initiative for Democracy and Human Rights) programının bir çatı altında toplanması olmuştur. Avrupa – Akdeniz ortaklığı sürecinde 2004 – 2006 yılları arasında MEDA Programı için ayrılan bütçe yaklaşık 5.3 milyar Euro, TACIS programı için ayrılan bütçe ise 3.1 milyar Euro olmuş, toplam olarak 8.2 milyar Euro tutarında bir bütçe kullanılmıştır. Bunlara ek olarak Avrupa Yatım Bankası tarafından MEDA ülkelerine 2 milyar Euro, TACIS ülkelerine ise 500 milyon Euro tutarında kredi verilmiştir Böylece AKP'nin finansal aracı iki aşamada hayata geçirilmiştir. Birinci aşama komşu ülkelere yönelik farklı mali yardım programlarının koordinasyonunun sağlandığı 2004 -2006 yılları arasını, ikinci aşama ise 2007 - 2013 yılları arasını kapsamıştır. 2007 -2013 yılları arasında uygulamaya konulan Avrupa Komşuluk ve Ortaklık Aracı (AKOA) için ayrılan bütçe 12 milyar Euro olmuştur. Ayrıca süreç içerisinde 1,2 milyar Euro ilave kaynak aktarımı gerçekleştirilmiştir (Berber, 2009:69)

AKP'nin finansal aracı özellikle Arap Baharı gelişmeleri sonrası değişime uğramıştır. Avrupa Komşuluk ve Ortaklık Aracı 2014 -2020 yılları arasını kapsayacak şekilde "Avrupa Komşuluk Aracı"na (European Neighbourhood Instrument dönüştürülmüştür (Yazgan, 2015:115). Yeni Avrupa Komşuluk Aracı,

15.4 milyar Euroluk bütçesi ile farklılaşma ve teşvik temelli yaklaşım prensipleriyle uyumlu şekilde, AKP içine dahil olan 16 ülkenin finansal desteğinin çok büyük kısmını temin edecektir (European Union External Action, http://eeas.europa.eu/enp/how-is-it-financed/index_en.htm).

Önceki Avrupa Komşuluk ve Ortaklık Aracının edinimlerine dayanarak, Avrupa Komşuluk Aracı komşu ülkelerle ilişkilerin güçlendirilmesine destek vererek AB ile paydaşlarına somut kazanımlar elde etmeyi planlanmıştır. Avrupa Komşuluk Aracı AKOA'nın bazı anahtar niteliklerine dayanarak onları güçlendirmek istemiştir. BU noktada komşuluk aracı başlığı altında 4 tip program desteklenecektir. Bu programlar:

- Komşu ülkeler için karşılıklı(çift taraflı) programlar
- Güney ve Doğu için bölgesel programlar
- Herkes İçin Erasmus, Komşuluk Yatırım İmkânı ve Şemsiye programları
AKP genelinde finanse eden bir program
- Üye ülkeler ve komşu ülkeleri arasında sınır-ötesi işbirliği programları olarak belirlenmiştir.

AKP'ye ek olarak, Komşu(luk) ülkeleri diğer bazı AB araçları ve programlarından yararlanmaya devam edeceklerdir. Bunlardan en önemlileri, Kalkınma İşbirliği Aracı, Demokrasi ve İnsan Hakları Avrupa Girişimi, İstikrar Aracı ve Ortak Dışişleri ve Güvenlik Politikası ile Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası içerisinde yapılan müdahalelerdir (European Union External Action http://eeas.europa.eu/enp/how-is-it-financed/index_en.htm).

Bu kapsamda 2014-2020 yılları arasında güney Akdeniz ülkeleri için 7.5 ila 9.2 milyar Euro ayrılması öngörülmektedir. 2007-2013 döneminde ise toplamda 9 milyar Euro ayrılmıştır. Sonuç olarak, AB'nin komşu ülkelerle sıkı işbirliği geliştirmesi, Avrupa'yı tehdit edecek unsurlarla mücadele edilmesi, komşu ülkelerde yaşanan sorunların hafifletilmesi ve AB ülkelerini etkilemesinin önüne geçilmesi açısından finansal destek kilit bir araç olarak görülmektedir. AB diğer dış politika alanlarında olduğu gibi komşuluk politikasında da demokrasinin desteklenmesi, insan hak ve özgürlüklerinin korunması, yoksulluk, işsizlik ve ayrımcılıkla mücadele

gibi temel değerler üzerinde durmaktadır. Bununla birlikte Birliğin komşularına yaklaşımında asıl güvenlik kaygılarının belirleyici bir rol oynadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Yine de Birliğin komşularına yönelik önemli bir finansal destek sağlayıcısı açısından konumunun azımsanmayacak kadar önemli olduğu söylenmelidir. AKP'nin finansal aracının ikinci aşamasını kapsadığı yıllar arasında Akdeniz ülkelerinde yaşanan gelişmeler arasında yer alan Arap Baharı süreci Avrupa'nın belki de beklemediği bir gelişme olmuş ve üretmiş olduğu politikaların 2011 yılında gözden geçirilmesine yol açmıştır. Hızlı bir şekilde yayılan Arap Baharı süreci Avrupa'nın bölgeye karşı reaksiyonunda tutulmalar yaşanmasına yol açarak bugün Avrupa'yı tehdit edecek büyük sorunları ortaya çıkarmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN NORMATİF DEĞERLERİNİ UYGULAMA ALANI OLARAK ARAP BAHARI

Avrupa'nın Arap Baharı öncesi Güney Akdeniz'deki komşularıyla ilişkilerinde en önemli gelişmeler son on yıl içerisinde hayata geçirilmiştir. Bölgeye yönelik politikalar olan Avrupa – Akdeniz Ortaklığı ve sonrasında, AKP bunların en büyük parçası olmuştur. 2010 yılında başlayan ve başlangıçta “Arap Baharı” olarak isimlendirilen fakat Arap Baharı sürecinin devrimlerinin hiç beklenmedik şekilde ilerleme göstermesi Birliğin güney komşuları ile ortaklık ve işbirliklerini olumsuz etkilemiştir. Bu bağlamda bu bölümde devrim sürecini ortaya çıkaran nedenler, uluslararası alanda devrim sürecinin nasıl tanımlandığı, AB'nin ve özellikle bölge ülkeleriyle tarihsel bağları olan AB devletlerinin bu süreçte izlemiş oldukları politikalar incelenecek ve bu politikalar AB'nin normatif değerleri bağlamında değerlendirilecektir. Ayrıca AB'nin yaklaşım ve politikaların bölgenin siyasi, ekonomik ve sosyolojik yapısındaki değişimlere etkisi ve yansımalarına da değinilecektir.

3.1. Tanımlarla Arap Baharı

Ortadoğu ve Kuzey Afrika'yı içine alan bu sürecin tarihsel bir tekerrür olduğunu söylemek mümkündür. Bu süreçte kullanılan bahar tanımını Avrupalılar tarihlerinde iki kez yaşamışlardır. İlki Fransız İhtilali sonrası milliyetçilik akımlarının etkisiyle pek çok Avrupa ülkesinde ulus-devlet oluşumunu getirecek “burjuva-demokratik” taleplerle ortaya çıkan ayaklanmalarla gerçekleşmiştir. Bu durum çok uluslu imparatorlukları etkilemiştir. Bu doğrultudaki önemli gelişmeler arasında 1863'de Polonya'da gerçekleşen olaylardan, 1859-1871 İtalyan Ulusal Birliği savaşlarından ve 1863-1871 Alman Ulusal Birliği savaşlarından bahsetmek mümkündür. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu'na karşı bütün XIX. yüzyıl boyunca süregelen Balkan isyanlarını ve Balkan devletlerinin Avrupalıların ve Rusya'nın yardımlarıyla bağımsız oluşlarını da buna ilave edebiliriz. Yaşanan bu gelişmeler “Halkların İlkbaharı” olarak adlandırılmış ve I. Dünya Savaşı sonrası dağılan dört

imparatorluk yeni ulusları ortaya çıkarmış ve bu ilkbahar sürecinin tamamlanması sağlanmıştır (Çiçekçi, 2012:330-332).

Avrupa'daki savaş içinde Rusya'da oluşan Bolşevik İhtilali ideolojik olarak liberal-kapitalist-demokrat Avrupa'ya karşı bir tehdit olarak doğmuştur. Bağımsız olan pek çok Rusya halkını da zorla kendi sistemine dahil ederek ilerleyen bir tür “Stalinist kartopu” denilebilecek bu sistem, Almanya'nın mağlubiyeti ile çok geniş bir etki alanı kurarak Doğu ve Orta Avrupa'yı da içine alarak devam etmiştir. Batılılar bu bölgelerdeki Sovyet-Rus egemenliğini kabul etme konusunda zorluklar yaşamış olsa da, Almanlara karşı Rusların desteğini alma eğiliminde bulunmuştur. Bu durumun geçici olacağı kanaatinde olan Avrupa Yalta paylaşımını olumlu bir adım olarak görmüştür. Nitekim 40 yıl kadar süren bu sosyalist rejimler 1980'lerin sonunda gevşeme sürecine girmiş ve 1989'da da çok kısa süre içinde, adeta domino taşları gibi birbiri ardına devrilmişlerdir. Bu ikinci tarihsel dönem de, XIX. yüzyılda yaşanan ilkinden esinlenerek “Halkların Yeni İlkbaharı” ismiyle adlandırılmıştır (Koçak, 2012:26).

Bu olaylara benzer gelişmeler 2010'de Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki birkaç ülkede yaşanmaya başlamıştır. Tunus'ta başladığında “Yasemin Devrimi” olarak adlandırılan bu sürecin giderek daha büyük karışıklıkları tetiklemesi bölgedeki ülkeleri iç savaşın eşiğine getirmiştir. Tunus'ta başlayan bu olayların kış aylarına tekabül etmesi ve etkisinin bahar aylarında daha yoğun bir şekilde yaşanmasıyla süreç bahar kavramıyla dile getirilmeye başlanmıştır. Bunun yanı sıra sürecin kesintiye uğramadan etkisini artırarak devam etmesi, yaşanan olaylardaki can kayıpları farklı tanımlamaları da ortaya çıkarmıştır. Bu kavramlar arasında “Kanlı Bahar” , “Arap Kışı” , “Arap Uyanışı” , “Arap Devrimleri” ve hatta sürecin yayılmasında etkili olan sosyal medya araçları olan Twitter , Facebook gibi sosyal medya kavramlarının isminin geçtiği “Twitter Devrimi”, “Facebook Devrimi” gibi tanımlamaları da görmek mümkündür (Topak, 2014:248).

Görüntü olarak bazı eski Sovyet ülkelerinde, Gürcistan'da 2003 sonunda, Ukrayna'da 2004 sonunda ve Kırgızistan'da 2005 Mart ayında, yaşanan “Renkli Devrimler” gibi olduysa da Tunus olaylarının bir anda Arap Dünyası'nı sarmasının beklenmez bir durum olduğu söylenebilir. Bunu destekleyecek en büyük gelişme ise

Avrupa devletlerinin ve uluslararası örgütlerin tutumlarının yetersizliği ve zamanlaması olmuştur (Doster, 2013:56).

Arap Baharı sürecinde yaşanan gelişmelere bakıldığında “Renkli Devrimler” arasında benzerlikler oldukça fazladır. Bu benzerlikler maddeler halinde şu şekilde sıralanabilir:

- Olaylara karşı tepkide bulunan kesimin büyük bir çoğunluğu gençlerden oluşmuş ve toplumun diğer kesimlerinden de destek almıştır.
- Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde yaşanan bu süreçte ülkelerin gelişmişlik düzeyleri, siyasi serbestlik, insan hakları, demokrasi ve özgürlük gibi temel değerleri parlak bir izlenim göstermemektedir.
- AB'nin ve Avrupalı devletlerin bölgeye müdahale şeklinin daha çok sivil toplum kuruluşlarını destekleme yoluyla yürütmesidir.

Otoriter liderlerden oluşan Orta Asya devletleri, Kırgızistan'da yaşanan olaylardan, Doğu Avrupa ülkeleri ise Ukrayna'da yaşanan devrimlerden doğrudan etkilenmemiştir. Fakat Tunus'ta başlayan olaylar kısa sürede Mısır, Yemen, Bahreyn, Libya, Ürdün, Suriye gibi başka Arap devletlerine de hızlı bir şekilde yayılmıştır. Arap Baharı sürecinin bu ülkelere hızlı bir şekilde yayılması ve akabinde yaşanan hadiseler hem tanımlama konusunda hem de bölgeye karşılık tutum ve hareketler açısından hassasiyet gösterilmesi gerektiğini ortaya çıkarmıştır.

3.2. Arap Baharının Nedenleri

Tunus'ta 17 Aralık 2010 tarihinde işsizlik ve ekonomik sorunlar sebebiyle seyyar satıcılık yapan üniversite mezunu Muhammed Bouazizi'nin bir polis memuru tarafından tezgahına el konulması sonucu kendisini ateşe vermesi Arap devrimlerinin başlamasına neden olmuştur. Arap dünyasında yaşanan siyasi, ekonomik ve sosyal bunalımların kıvılcımı niteliğinde olan bu olay kısa süre içerisinde kimsenin

beklemediği bir şekilde gelişme göstermiş ve hızlı bir şekilde yayılmıştır. 4 Ocak 2011’de hayatını kaybeden Bouazizi’nin hükümet karşıtı protestoyu başlatması ve sürecin devamında yaşanan olaylar Tunus’ta “Yasemin devrimi”ni beraberinde getirmiş ve Bin Ali rejiminin sonlanması ile sonuçlanmıştır (Douglas, C. ve Diğerleri, 2014:3).

Arap Baharı’nın bu gelişmeyle başlaması aslında halkın daha önce yaşamış olduğu baskıların, travmaların ortaya çıkışı olmuştur. Arap Baharı sürecindeki halk hareketlerinin başlıca nedenleri basit bir şekilde ifade edildiğinde; işleyen bir hukuk sistemi, yolsuzluk ve rüşvetten arındırılmış etkin ve fonksiyonel devlet mekanizmaları, basın ve ifade özgürlüğü, tekelci ve devlet bürokrasisi ile iç içe geçmiş ekonomik yapılara son verilmesi, özgür ve serbest irade ile seçimler yapılması gibi taleplerden bahsedilebilir. Arap Baharı sürecinin tarihsel nedenleri değerlendirildiğinde bölgedeki mevcut devletlerin oluşumundaki temel faktörler dikkate alınmalıdır. Dönemin güçlü devletlerinden Osmanlı Devleti’nin güçsüzleşmesi bölgeyi hareketli bir yapıya sevk etmiştir. Bu sürecin devamında gelen I. Dünya Savaşı bugünkü Ortadoğu haritasının çizilmesine ve dağılımına yön vermiştir. Arap Baharı sürecine dahil olan ülkelerde yaşanan sorunların temel kaynakları bağımsızlık talebi içerisinde olan bu ülkelerin kendi istekleri doğrultusunda hareket edememesinden kaynaklanmaktadır. Bağımsızlığını ilan etmiş ülkelerin haritasına bakıldığında adeta bir cetvel yardımıyla yapıldığının görülmesi bugün yaşanan sorunların ana unsurlarını oluşturmaktadır.

Arap Baharı sürecinde halkların ayaklanmasının tarihsel bir ezilmişliğin ve bastırılmışlığın sonucu olarak ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Bu bastırılmışlığın etkisinin Arap Baharı sürecini yaşayan ülkelerin iç dinamikleri ile birlikte AB gibi dış aktörlerin bölge ülkelerine karşı tutumlarına ve yaklaşımlarına da yansdığı görülmektedir. Bölgeyle uzun yıllardır sıkı bir işbirliği içinde olan ve bölgenin kendi kontrolü dışında hareket etmesini istemeyen AB’nin politikalarının kapsamı çalışmamızın ikinci bölümünde detaylı olarak incelenmiştir. Ancak kısaca yeniden değinmek istenirse Birliğin bölgeye yönelik politikalarının kapsamlı bir şekilde başladığı 1995 Barselona Sürecinin ve devamında gelen AKP’nin, bölge ülkelerinde ciddi bir değişim ortaya çıkarmaktan ziyade Birlik için doğabilecek bölge kaynaklı sorunları ve Birlik ülkelerini tehdit edebilecek unsurları en aza indirmeye

amacı güttüğü söylenebilir. Bu durum, Arap Baharı sürecinin bu noktada bölgedeki halkların hem iç müdahaleye hem de dış müdahaleye bir tepkisi olarak doğmasını sağlamıştır. Dış müdahaleye bağlı kalmak istemeyen Arap Dünyası'nın Avrupa'ya karşı tutumu da bu süre zarfında sertleşmiştir. Bu süreç sonunda doğan tehditler ise AB'de dengelerin değişmesine sebep olacak olayların yaşanmasına neden olmuştur.

Arap Baharının ekonomik nedenlerine bakıldığında yüksek işsizlik oranları ve yoksulluk gibi faktörler ön plana çıkmaktadır. Bu sürecin başlamasına yol açan olay işsiz bir gencin başlatmış olduğu protestolar olmuştur. Bu noktada Arap baharı sürecindeki protesto ve ayaklanmalara dikkat edildiğinde temel unsur ekonomidir. Benzer ekonomik faktörlere dayalı olarak bu gelişmelerin daha sonra sırayla diğer süreç ülkeleri Mısır, Libya, Cezayir, Ürdün ve Suudi Arabistan'a da sıçradığı görülmektedir.

Arap Baharı sürecini tetikleyen ekonomik koşulların ağırlaştığı dönem 2008 - 2009 yıllarında başlayan ekonomik krize tekabül etmektedir (Ayaz, 2013:62). Büyüyen bu kriz karşısında bu ülkelerin liderleri tarafından gerekli tedbirlerin alınmaması süreci daha çıkmaz bir hale sürüklemiştir. Kriz kaynaklı ekonomik daralmanın artmasıyla işgücü talebinde yaşanan düşüşler işsizlik sorununu şiddetlendirmiştir. Bu işsizlik sorunun en büyük örneği ise "Baharın Başlangıcı" olarak adlandırılabilir Tunus'taki eğitimli nüfusun yarısından fazlasının, Suriye'deki nüfusun yaklaşık yarısının işsiz olması ve diğer ülkelerde de buna benzer işsizlik oranlarıyla karşılaşılmasıdır(Göçer ve Çınar, 2014:54). Bu işsizlik oranlarına bakıldığında 2011 yılında Mısır, Filistin ve Tunus'ta %30 ile %40 arasında iken, 2011 genç işsizlik oranları özellikle Tunus'ta (%42.3), Filistin'de (%35.7) ve Mısır'da (%29.7) yükseldiği görülmektedir (Eurostat, 2014).

Arap Baharı sürecini etkileyen ekonomik faktörler dikkate alındığında son dönemde Güney Akdeniz ülkelerinde yoksulluk ve yolsuzluğun artmış olması da önemli bir noktadır. Bu duruma rağmen üst düzey yöneticilerin, zenginlik, refah ve lüks içinde yaşamaya devam etmeleri ve kamu kuruluşlarında yolsuzluk ve rüşvetin giderek artışı göstermesi bu süreci etkilemiştir. (Gün ve Koçak, 2012:11).

Arap Baharı'nın siyasi nedenlerine değinildiğinde ise sürecin I. Dünya Savaşıyla ve daha sonraki süreçte kurulan devletlerin yönetim şekillerine bakarak

değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu açıdan bakıldığında bu ülkelerin benzer yapılara sahip olduğu söylenebilir. Kuruluş itibarıyla demokratik bir yapıya sahip olmayan otoriter, totaliter ve diktatörlük yönetimini tercih eden bölge ülkelerindeki yönetimler sürecin başlamasıyla ardı ardına yok olmaya başlamıştır. Arap Baharı sürecinde devrilen rejimlerin arka planına bakıldığında en az süreyle iktidarda kalanların kırk yıla yakın bir geçmişi bulunmaktadır. İktidarın genel olarak tek bir ailede toplanması bu süreyi oldukça uzatmıştır.

Otoriter, totaliter ve diktatörlük yönetiminin en belirgin ve ortak özelliği baskıcı bir yapıya sahip olmasıdır. Bu baskıcı yapının ortadan kaldırılması, iktidara gelme konusunda demokratik kuralların aktif bir şekilde yürütülmesi Arap halkının beklentisi olmuştur. Mevcut iktidarların ise böyle bir tutum içerisinde olmaması halkı kıskırtmış ve rejimlerin yıkılmasına yol açan süreci hazırlamıştır. Arap Baharının tanımları arasında yer alan “Arap Uyanışı” ifadesinin baskıya karşı harekete geçilmesi ve gerçeklerin görülmesi gerektiğini ifade eden bir tanımlama olduğunu söylemek mümkün olacaktır. Arap Baharı sürecini ortaya çıkaran nedenlerin birbirinden tamamı ile ayrılması mümkün değildir. Bu nedenle ekonomik ve siyasi olarak yaşanan sorunların sosyal sorunları doğurması kaçınılmaz bir son olmuştur (Bacık, 2011:16).

Sonuç olarak Arap Baharı'nın başlaması ekonomik yetersizlik, demokrasi, insan hakları, kişi hak ve özgürlükleri, yolsuzluk, işsizlik, adam kayırma, kamu düzeninin olmayışı, rüşvet ve buna benzer birçok olumsuz koşulun neticesi sonucu olmuştur. Arap ülkelerinde uzun süreli yaşanan bu durumun Arap devrimleriyle sonuçlanmasının neden 2010 yılını bulmuş olduğu noktasında uluslararası örgütlerin, aktörlerin, devletlerin yaşanabilecek olumsuzluklardan zarar görmemesi adına bölgeye yönelik politikalarında planlı bir yol izlemesinin etkili olduğu düşünülebilir.

Arap Baharı sürecinin bu kadar hızlı ilerleme ve yayılma göstermesinde en önemli unsur ise teknolojik araçların kullanımı olmuştur. İlgili ülkelerdeki nüfusun sosyal medya aracılığıyla kendi yaşam koşullarıyla dış dünyadaki yaşam koşullarını kıyaslama imkanı bulmaları ve bu yaşam koşullarının kendileri içinde bir ihtiyaç olduğuna kanaat getirmelerinin sürecin hızlı yayılmasına neden olduğu söylenebilir (Gözen, 2011:61). Tunus'ta başlayan süreçte gençlerin aktif rol almasının sebepleri arasında teknolojinin vermiş olduğu bilgi ve paylaşımların azımsanmayacak kadar

önemli olduğu açıktır. Tanımlar arasında da yer alan “Twitter Devrimi”, “Facebook Devrimi” kavramlarının altında yatan sebepler bu teknolojik hareketlerden kaynaklanmaktadır.

3.3. Arap Baharı Sürecinde Güney Akdeniz Ülkelerinin Durumu

3.3.1. Arap Baharının Beşiği “Tunus”

Arap Baharı'nın başlangıcı noktası olarak kabul edilen Tunus Mağrip bölgesinin en küçük kıyı ülkesidir. Ülkenin kuzey bölümü güney bölümüne göre daha fazla gelişmiş olup Avrupa'ya konum olarak 140 km uzaklıkta yer almaktadır. Ülke nüfusunun büyük çoğunluğu Müslümanlardan oluşmaktadır. Resmi dilleri Arapça olsa da sömürge devleti olan Fransa'nın dili yaygın olarak kullanılmaktadır (Yavuz ve Erdurmaz,2012 :11).

Tunus 78 yıllık Fransız idaresinden sonra 20 Mart 1956'da bağımsızlığını ilan etmiştir. Ülke bu uzun süreçten sonra bağımsızlık hedefine yönelik yönetimde ve ülke yapısında demokratik bir sistem kurmayı amaçlamış fakat Habib Burgiba liderliğinde baskıcı ve monarşist bir sisteme maruz kalmıştır (Tanrıverdi, 2011:28). Habib Burgiba Tunus'un bağımsızlığından sonra geniş yetkilerle donatılmış ilk Cumhurbaşkanı olmuş ve 1987 yılına kadar ülkeyi tek adam ve tek parti anlayışıyla yönetmiştir (Koçak, 2012:24). 1987 yılına kadar tek adam ve tek parti anlayışının dayanağını ise 1974 yılında anayasaya eklemiş olduğu tek bir cümle ile gerçekleştirmiştir (Yavuz ve Erdurmaz, 2012:11). Habib Burgiba'nın yönetimindeki Tunus'un el değiştirme süreci 1986 yılında kendi tarafından İçişleri Bakanlığı'na atanan Zeynel Abidin Bin Ali'nin gelmesi ile olmuştur. Bin Ali dönemin muhalefetine yer alan İslamcılarla işbirliği içerisine girerek doktorları tarafından Burgiba'nın sağlık durumunun iyi olmadığını ve ülkeyi yönetemeyeceğini dile getirmiş ve sağlık raporu hazırlatarak ülke yönetimini ele geçirmiştir. Arap Baharının başlamasına kadar Tunus'un devlet başkanı olan Zeynel Abidin Bin Ali 1987'den baharın simgesi olan Muhammed Bouazizi'nin hayatını kaybetmesinden on gün sonrası olan 14 Ocak 2011 tarihine kadar ülke yönetiminde kalmıştır.

Tunus'un bağımsızlığından sonra ülke yönetiminde yaklaşık yarım asırda sadece iki lider değişmiştir. Habib Burgiba'nın 31 yıl, Zeynel Abidin Bin Ali'nin 23 yıllık bir iktidar geçmişi bulunmaktadır (Yavuz ve Erdurmaz, 2012:11). Tunus'un bu

durumunun otoriter bir yönetimin açıklığını, demokrasi ve insan hakları noktasında geri kalmışlığını ortaya koyduğu söylenebilir. (Koçak, 2012:24). Bin Ali, ülkede muhalefette bulunan İslamcılar, yönetimin geçici bir süre ele alındığı ve üç yıl gibi bir süre zarfında ülkenin demokratik yöntemlerle (seçimle) yeniden düzenleneceği gerekçesiyle ikna etmiştir. Bu süre zarfında ise Bin Ali kendisine tehdit oluşturabilecek yönetim ve orduyu ele geçirerek iktidardaki devamlılığını sağlamıştır. Dönemin muhalif İslamcı partisi olan El-Nahda (Uyanış) Partisini ve lideri Raşid Gannuşi'yi devre dışı bırakarak ülke dışına sürgüne göndermiştir. Ülkede kalan diğer muhaliflerin de ülkeyi yönlendirebilecek hiçbir kurum ve konuma erişmesine izin vermemiştir Bin Ali'nin muhalif partileri ve liderlerini devre dışı bırakmasında etkili olan olaylar ise Irak ve Kuveyt'teki işgaller sonucu uluslararası toplumun bu bölgeye yönelmesi ve İslamcı muhaliflerin terörist bir organizasyon olarak lanse edilmesiyle gerçekleşmiştir.

Tunus daima model bir Arap ülkesi görüntüsü çizmiştir (Yavuz ve Erduramaz, 2012:12). Bin Ali iktidara geldiği sürede liberal bir politika izleyeceğinin sözünü vermiştir. Bu süre zarfında makro ekonomik dengelerdeki olumlu gidişat ve ülkedeki kısıtlı da olsa istikrarlı büyüme halkın tepkisiz kalmasını sağlamıştır. Ülkedeki bu büyüme ile birlikte işsizlik oranlarındaki artışın doğru orantılı olması, halkın sosyal refahı için harcamaların artırılması, eğitim, sağlık gibi alanlarda gelişme göstermesi Bin Ali iktidarını bir müddet daha ilerletmiştir (Yavuz ve Erduramaz, 2012:13). Ekonomi politikaları ile birlikte Bin Ali Batı dünyasıyla da dış politikada iyi ilişkiler içerisinde olmuştur. Ekonomide Batı ülkeleriyle uyum içinde olan Bin Ali dış politikada da barışçıl bir izlenim sergilemiştir. Bin Ali takınmış olduğu bu tavır nedeniyle uluslararası alanda bir muhalefete maruz kalmamıştır. Dış politikada barışçıl ve aktif rol oynadığını gösteren en büyük örnek ise Filistin Sorunu olmuştur. Nitekim Arap Dünyası'nın en mühim davası olan Filistin Sorunu'nun sembolik aktörü Yasser Arafat, 1982'de gerçekleşen İsrail saldırıları nedeniyle karargahının olduğu Batı Beyrut'u terk etmek zorunda kaldığı zaman, Libya, Yemen gibi radikal Arap rejimlerinin çağrılarına rağmen, yeni karargahını Tunus olarak seçmiştir.

Tunus'ta 2000 sonrası sosyo – ekonomik durumun bozulması, yaşam standartlarının düşmesi iktidarın sorumlu tutulmasına neden olmuştur. Eğitimdeki

reformlar sonucu artış gösteren eğitimli kişi sayısı iyi bir durum olarak görülse de ülkedeki iş oranlarındaki daralma eğitimli insanların bile işsizliğiyle sonuçlanmış ve bu durum da protestoların başlamasına yol açmıştır. Bunlara ilave olarak ülkenin gelişmiş olan kuzey kesimlerindeki yaşam standartlarındaki sapmaların az olmasına rağmen, güney kesimlerinde yaşayan halkın sosyal yaşamlarındaki farklılıklar rejim karşıtı gösterilerin artmasına neden olmuştur (Yavuz ve Erdurmaz, 2012:14).

Halkın rejime karşı duruş sergilemesinde etkin rol oynayan diğer bir gelişmede Wikileaks belgelerinin sızması olmuştur. Bu belgelerde Bin Ali'nin ailesi ve yakın çevresinin ülkenin bütün yatırımlarına hakim olduğunu ortaya çıkarmıştır. Ülkedeki bütün sektörlere hakim olan Bin Ali ve ailesinin kazançlarına rağmen halkın büyük sıkıntılar yaşaması tepki ve protestolara yol açmıştır (Tanrıverdi, 2011:31).

Yukarıda aktarılan sebepler ışığında Tunus'taki halk ayaklanması 17 Aralık 2010 tarihinde baş göstermiştir. Seyyar satıcılık yaparken kendisinden rüşvet almak isteyen polise rüşvet vermemesi ve arabasına el konulması nedeniyle Bouazizi'nin valilik önünde kendini ateşe vermesiyle olaylar hızlı bir şekilde büyümüş ve Sidi Bouzid, Kasserine, Gafseen, ve Sfax bölgelerinde hızlı bir şekilde yayılmıştır. Bouazizi'nin hastanede tedavi gördüğü sürede protestolarda kısmen azalma olsa da Bin Ali bu durumla ilgili hareket haline geçmiştir. Lakin Bouazizi'nin hayatını kaybetmesiyle olaylar tamamen büyüyerek ülke geneline yayılmıştır (Ayhan, 2012 :76). Ülkede artan protestolar sonucu Bin Ali iktidarı tarafından iyileştirmeye yönelik sözler verilmiş olsa da bu sözler halk tarafından kabul edilmemiş ve 14 Ocak tarihinde Bin Ali ülkeyi terk etmiştir. Bin Ali önce Malta'ya, daha sonra da Fransa'ya gitmiştir. Fakat Fransa Cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy tarafından kabul edilmeyen Bin Ali Suudi Arabistan'a geçmek durumunda kalmıştır. Bin Ali'nin gidişiyle birlikte Tunus'ta yeni bir dönem başlamıştır (Ayhan, 2012:77).

Zeynel Abidin Bin Ali'nin 14 Ocak 2011 sonrası ülkeyi terk etmesiyle başlayan yeni süreçte ilk adımlar 1999 yılından itibaren Başbakanlık görevini yerine getiren Muhammet Gannuşi'ye hükümeti kurma ve anayasal gerekçeler esasında meclis başkanı olan Fuad Mebuza'ya ise Cumhurbaşkanlığı görevi verilmiştir (Yavuz ve Erdurmaz, 2012:21). Hükümetin kurulma yetkisini elinde bulunduran

Gannuşi Savunma Bakanlığına, İçişleri Bakanlığına, Dışişleri Bakanlığına ve Maliye Bakanlığına mevcut bakanları atamış ve diğer bakanlıklara da muhalefetten kişilerin getirileceğini açıklamıştır. Bu açıklama sonrası halk yeniden protestoları artırmıştır. Protestoların artma sebebi ise Bin Ali iktidarı dönemine ait bakanların yeniden göreve getirilmesi ve ülkede bu durumun bir değişim sürecini getirmeyeceği endişesinden kaynaklanmıştır. Bu protestolar üzerine 27 Ocak 2011 tarihinde Gannuşi başkanlığındaki hükümet istifa etmiştir (Yavuz ve Erduramaz, 2012: 22).

Başbakan Gannuşi'nin istifası sonrası bu makama Habib Burgiba döneminde görev alan Beji Caid el Sebsi getirilmiştir. Sebsi'nin gelişi sürecinde Tunus'un attığı adımlar arasında Bin Ali iktidarının partisi olan Demokratik Anayasal Birlik Partisi'nin üst düzey üyelerine siyasi yasaklar getirilmiş ve geçici hükümetin de Ulusal Kurucu Meclis seçimlerine katılması yasaklanmıştır (Tanrıverdi, 2011:7). 23 Ekim'de yapılan seçimlere 110 parti kayıt yaptırmış, bu partiler arasında 4 siyasi partinin başvurusu kabul edilmiştir. Bu partiler 27'si ülke içinden, 6'sı ülke dışından olmak üzere 33 seçim bölgesinden aday sunmuştur. Adayların değerlendirme süreci sonunda Bağımsız Yüksek Seçim Kurumu Başkanı Kemal Jendoubi tarafından yapılan açıklamada ülke genelinde 1521 ülke dışından ise 145 listenin sunulduğu ve bunların % 94'ünün seçimlere katılmasında bir engel olmadığını dile getirilmiştir (Ayhan, 2012:79).

Tunus'taki bu seçim sürecinde bir çok demokratikleşme hareketlerinin de olduğunu söyleyebilir (Ayhan, 2012:80). Bunlar arasında özellikle:

- seçimlere katılacak listelerdeki kadın – erkek eşitliğinin sağlanması
- Kurucu Meclisi temsil noktasında listelerinde gençlerden (30 yaş altı) en az bir kişinin yer alması
- seçimlerde güvenlik ve şeffaflığın sağlanması adına gözlemciler çağrılması
- seçmen ve adayların listesinin oluşturulmasına usule uygun hareket edilmesi
- Sandık Görevlilerine eğitimler verilmesi
- Seçim sandıklarında şeffaf kutuların seçilmesi gibi adımlar atılmıştır.

Bunların yanı sıra seçim sırasında birçok devletten ve uluslararası kuruluşan temsilciler de gözlemci olarak görev almıştır. Tunus'ta 23 Ekim'de yapılan

seçimlerde Bin Ali'nin döneminde terörist bir grup olarak adlandırılan ve ülke içinde hapis cezaları ve sürgüne maruz kalan El-Nahda hareketi kazanmıştır. El- Nahda hareketi Tunus Kurucu Meclisi'nin 218 sandalyelik bölümünden yaklaşık % 41'lik bir oranla 90 milletvekiliyle ilk sıraya yerleşmiştir. Bu hareketin başarısındaki temel argümanlar ise demokratik söylemleri, hukuk devleti anlayışı, kişi hak ve özgürlüklerine karşı tutumları olmuştur. Ülkede başarı kazanan diğer bir oluşumda Demokrasi, Adalet ve Kalkınma İçin Halk Talebi adlı oluşumdur. Bu oluşum seçim sonucunda 28 milletvekiliyle temsil hakkı kazanmıştır. Fakat daha sonra hakkında yapılan incelemeler neticesinde Bin Ali rejimiyle ilişkisi olduğu ve seçim kampanyası sresinde yasadışı yollara başvurması temsil sayısının azalmasına yol açmıştır. Bu olaylar sonucu vekil sayısı 19'a düşürülmüştür. Karar sonucu vekil sayısındaki azalma için itiraz edilmiş ve itiraz sonucu vekil sayısı yeniden 26'ya yükseltilmiştir. Tunus'ta demokratik gelişimin göstergesi adına ülkenin bu duruma kayıtsız kalmaması seçimlerde ve daha sonraki süreçlerde attığu adımlar Tunus'un demokrasi adına kararlılığını gösterir gelişmeler olarak yorumlanmıştır(Yavuz ve Erdurmaz, 2012:28).

Sonuç olarak Tunus Arap Baharı sürecini başlatmış ve Arap dünyası için bir kıvılcım olmuştur. Bu sürecin Tunus'ta başlamasına rağmen ülkede büyük kayıplar verilmemesi Arap lkeleri arasında en hızlı gelişmeyi göstermesine katkı sağlamıştır. Baharın son durağı olan ülke olan Suriye'deki kayıplar ve sorunlar dikkate alındığında Tunus'un politikalarındaki başarısının yüksek olduğu söylenebilir.

3.3.2. Mısır

Arap Dünyası'nın "kalbi" olarak tanımlanabilecek bir ülke özelliği taşıyan Mısır, kabileci toplum yapısının olmadığı en eski uygarlık merkezi olarak bilinmektedir. Mısır'ın derin ve zengin bir kültürel birikime sahip olması birçok devlete merkez olmasından kaynaklanmaktadır. Mısır Haçlı Seferlerinden sonra iki yüzyıl Fatimiler, iki yüz elli yıl Memlkller ve son olarak üç yüz yıl Osmanlı hakimiyetinde kalmıştır. En uzun süreci Osmanlı Devleti ile yaşayan Mısır'da 1798 - 1799 yıllarında Napoleon'un işgali yaşanmıştır. Sonraki dönemlerde de Fransa'nın Mısır zerindeki etkisinin arttığu görülmektedir. Bunların önemli bir göstergesi 1805'den sonra Süveyş Kanalı projesinin açılma imtiyazının Fransızlara bırakılmış

olmasıdır. Mısır'daki Fransız etkisi İngiliz ve Osmanlı işbirliği neticesinde son bulmuştur. Bu işbirliği sonucunda Mısır'ın yönetimi tekrardan Osmanlıya bırakılmıştır (Kılıç ve diğerleri, 2012:14). Mısır'ın Osmanlıya bırakılmasıyla Kavalalı Mehmet Ali Paşa 1804 yılında vali olarak atanmıştır.

Mısır'daki idare konusunda Osmanlı ile İngiltere arasında 1885'de bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre Mısır'da yapılacak düzenlemeler hakkında İngiltere büyük yetkiler elde etmiştir. İngiltere'nin bu anlaşmayla kazanmış olduğu yetkiler I. Dünya Savaşıyla genişlemiştir. Osmanlı'nın dünya savaşında tarafını ittifak devletlerinden yana kullanması Mısır'ı tamamen Osmanlıdan koparmıştır. Osmanlıdan kopan Mısır 1922'de kısmi olarak bağımsızlığını ilan etmiştir. Mısır 1952 yılına kadar krallık şeklinde yönetilmiştir (Diriöz, 2012 :84). 1952'de Mısır'daki Krallığın son bulması Cemal Abdul Nasr önderliğindeki Hür Subaylar Hareketi sonucu gerçekleşmiştir. Mısır'da Abdul Nasr ile gelen krallığın son bulmasıyla ülkede tek partili sisteme ve geniş yetkilerle donatılmış bir cumhurbaşkanlığı sistemine geçilmiştir.

Cemal Abdul Nasr Mısır'daki krallığa son vermesiyle birlikte en önemli adımları milliyetçilik ve millileştirme politikaları üzerine atmıştır. Millileştirme politikaları içerisinde en önemli mesele de Süveyş Kanalı meselesidir. Nasr'ın millileştirme hareketi, toplumsal refah için bir çok girişimde bulunması halk tarafından dikkate alınmış ve kısa zamanda halkın desteğini kazanan bir lider olmasını sağlamıştır. Millileştirme politikasında kilit bir yeri olan Süveyş Kanalı her zaman stratejik öneme sahip olmuştur. Kanal, Afrika ile Asya arasında geçiş noktası olması, Akdeniz'den Kızıldeniz'e, Kızıldeniz'den de Hint Okyanusuna açılması bakımından önem arz etmektedir. Hint okyanusuna açılan bu kapının 1947 yılında İngiltere'den Hindistan'a giden bir güzergah olması ve uluslararası gemi taşımacılığı ve ticari açıdan işlevselliği önemini destekler niteliktedir (Diriöz, 2012:85).

Cemal Abdul Nasr'ın milliyetçilik hareketlerinin sekteye uğraması 1967 yılında Arap – İsrail savaşları olarak bilinen Altı Gün Savaşı sonucu olmuştur. Bu savaş neticesinde ağır kayıplar alan Nasr, politikada büyük başarılar elde ederek hem Arap Milliyetçilerini hem de uluslararası kamuoyunun desteğini almıştır. Nasr İsrail

– Arap savaşlarından üç yıl sonra geçirmiş olduğu bir kalp rahatsızlığı sonucu Cumhurbaşkanlığı makamını Enver Sedat devralmıştır.

1970’de devlet başkanı olan Enver Sedat’ın pek çok yönüyle Nasır’dan farklı bir yapıya sahip olduğu söylenebilir. Enver Sedat, İsrail ile barışı deneyen ilk Arap lideri olma özelliğini taşımaktadır. Bu özelliğe sahip olan lider olmasıyla birlikte 1973 yılında Suriye ile eş zamanlı olarak İsrail’e savaş açmıştır. Ekim 1981’de ise, 1973 savaşının yıldönümü törenleri esnasında, orduya mensup bazı subayların suikast girişimi sonucu öldürülmüştür. Sedat’ın ölümünden sonra “açılma” anlamına gelen İnfıtah⁵ siyaseti Mısır’da uygulanmaya devam etmiştir. Sedat’ın İsrail ile girmiş olduğu savaş iki ülke içinde oldukça yıpratıcı olmuştur. Bunun üzerine İsrail ile Mart 1979’da Camp David’de ABD Başkanı Carter’ın desteği ile anlaşma imzalanmış ve Sina Mısır topraklarına tekrar dahil edilmiştir (Köprülü,1990:182).

Sedat’ın ölümünden sonra ülkedeki rejimde bir değişim gerçekleşmemiştir. Dönemin Hava Kuvvetleri mensubu ve savaş uçağı pilotu olan Hüsnü Mübarek Enver Sedat sonrası Mısır’ın başına geçmiştir. Mübarek Mısır’ın bağımsızlığından sonra gelen Cemal Abdul Nasr ve Enver Sedat’a göre daha az savaşın ve çalkantının olduğu bir dönemin yöneticisi olmuştur. Nasr ve Sedat’ın iktidarı döneminde siyasi tutuklu kişilerin serbest bırakılması da Mübarek döneminde hayata geçirilmiştir. Bu olay Mısır’ın demokratik dönüşümü için önemli bir adım olarak sayılmıştır(Yavuz ve Erdurmaz, 2012:41).

Enver Sedat döneminde başlayan İsrail ile barış görüşmeleri Mübarek döneminde devam etmiştir. Bu dönemde Mısır sadece İsrail ile değil, açılma politikası kapsamında ABD ve AB devletleriyle de ilişkilerini kuvvetlendirmeyi amaçlamıştır. Mübarek’in bu ilişkilerini yürütmesi halk tarafından tepkiye sebep olsa da ülkenin ekonomik düzeyindeki gerilemenin daha fazla soruna yol açacağı endişesiyle geri adım atılamamıştır. Mübarek 1991 yılında başlayan Körfez Savaşı sırasında Kuveyt’e müdahale eden Irak’a karşı cephe almış ve müdahaleden bulunmak isteyen ABD’ye desteğini açıklamıştır. Mübarek’in desteğini

⁵ Enver Sedat tarafından 1974 yılında uygulamaya konulan devlet politikasıdır. Bu politika ile Mısır’a dışardan yardım sağlamak, komşu Arap sermayesinin ve yabancı yatırımların Mısır’a gelmesini kolaylaştırmak amacıyla ekonomik alanda yürütmüş olduğu politikalara verilen isimdir.

açıklamasıyla başta ABD olmak üzere birçok devletin ilgisini toplayarak, ülkede ekonomideki kötü gidişatının düzeltilmesi için ödül olarak krediler toplamıştır. Mısır'ın dışardan sürekli kredi alması ve yaşanan ekonomik sorunların sebebi ise liberal ekonomik politikaların yürütülmesi olmuştur. Mısır'a bu iktidar döneminde en çok kredi ve yardımı Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası tarafından sağlanmıştır (Kılıç ve diğerleri, 2012:17).

Mübarek otuz yıllık bir iktidar sürecinde girmiş olduğu seçimlerde sürekli galip gelen taraf olmuştur. Fakat bu durumun demokratik bir seçim olmadığı kanaatine varılması halktaki tepkilerin artmasına yol açmıştır. Ülkede bu durumun anlaşılması protesto sayısını artırmış ve en büyük çıkışı Tunus'ta başlayan devrim sonrası göstermiştir. Tunus'ta başlayan bu hareketlilik ve sosyal medyanın etkisi Mısır halkında da bir hareketi beraberinde getirmiştir. Bu hareketi başlatan olay Tunus'taki olaya benzerlik gösteren bir şekilde bir gencin öldürülmesi sonucu olmuştur. Bu bağlamda Mısır'ın Arap Baharı sürecindeki simgesi de Halit Sait olmuştur. Bilgilerin net olmaması ile birlikte öldürülme gerekçesi internette Mısır polisiye müdürlerinin uyuşturucu ticareti yapan kişilerle hasılatın paylaşımı esnasında çekilen video görüntülerinin yayılması olmuştur. Ailesinin ifadesinde İskenderiye'de polis güçlerine bağlı bir muhbir tarafından öldürüldüğünü iddia etmesi üzerine halk tepkisini hemen göstermeye başlamıştır (Yavuz ve Erdurmaz,2012: 44). Mısır'daki protestolar 25 Ocak 2011 tarihinde başlamış ve süreç Tunus'taki süreçten daha hızlı ilerleme göstermiştir. Protestoların başlamasından dört gün sonra Mübarek Cumhurbaşkanlığı yardımcılığına Ömer Süleyman'ı getirmiş ve yetkilerinin büyük bir bölümünü 10 Şubat 2011' de devretmiştir. Hüsnü Mübarek bir gün sonra bütün yetkilerini orduya ve anayasa mahkemesine devrederek istifa etmiştir.

25 Ocak 2011'de gerçekleşen protestoların merkezi haline gelen Tahrir Meydanı sosyal medya üzerinden gruplaşan ve “ Hepimiz Halit Sait'iz” sloganıyla toplanan kitlenin önemli bir konumu olmuştur. Ülkedeki büyük bir çoğunluğun buraya toplanmasında etkili olan aktörler ise 2004 yılında kurulan Kifaye Hareketi, 1928'de Hasan El Benna'nın kurmuş olduğu Müslüman Kardeşler (İhvan) ve Devrimci Sosyalistler olmuştur. Mısırdaki bu protesto sürecinde Müslüman

Kardeşler önemli bir rol oynamıştır. Müslüman Kardeşler protestolar sürecinde hem orduyla ters düşmemek için dikkatli adımlar atmış hem de halkın sempatisini kazanabilmek adına protestocuları rejimin şiddetinden korumak için ön saflarda yer almıştır. Müslüman Kardeşlerin protesto sürecindeki bu tutumunun kazanımlarının ülkenin seçim sürecine gitmesinde ve sonucunda açık bir şekilde görüldüğü söylenebilir.

Arap Baharının Mısır'daki ilk yansımaları diktatör rejiminin on sekiz gün gibi kısa bir sürede yıkılmasıyla tamamlanmış olsa da sonraki süreç daha uzun olmuştur. Ülkede yönetimin yeniden oluşturma sürecinin anayasa mahkemesine ve orduya bırakılması ve bu yetkililerin aldığı kararlar halkı rahatsız etmiştir. Görevin devredildiği Yüksek Askeri Konsey'in başbakanlık makamına Mübarek döneminde atanmış olan Ahmet Şefik ile devam edeceğinin açıklaması Yüksek Askeri Konseye karşı tepkilerin ilki olmuştur. Yüksek Askeri Konsey'in bu kararına rağmen halkın protestolarına dayanamayan Ahmet Şefik istifa etmiş ve yerine başbakanlığa İsam Şerif getirilmiştir. İsam Şerif'in, Ahmet Şefik kadar iktidarının kısa sürmesini istememesi ve halkın tepkisini çekmemek için halka ilk vaadi seçim sürecini hızlandırmak olmuştur. 28 Kasım 2011 ile 10 Ocak 2012 tarihleri arasında Halk Meclisi Seçimi, 29 Ocak 2012 ile 22 Şubat 2012 tarihleri arasında da Şura Meclisi seçimlerinin yapılması kararı alınmıştır (Boz, 2014:13).

Mısır'da seçim takviminin belirlenmesi ve seçimin beklenmesi sürecinde protestolar meydanlarda devam etmiştir. Bu protestolarında sebepleri ülkede azınlık olan Kıptilere⁶ saldırılar düzenlenmesi, Yüksek Askeri Konsey için görev bırakma tarihini dikkate almaması ve anayasa değişikliği sürecinde kendilerini güvence altına alacak dokunulmazlık maddelerini eklemeleri halkın tepkisine yol açmıştır (Semin, 2011). Mısır halkının protestolarında bir çok sivilin hayatını kaybetmesi ve tutuklanması seçim öncesi dönemde gerçekleşmiştir. Halka karşı şiddetin artması, yaşanan can kayıpları Başbakan İsam Şerif'i istifaya zorlamış ve yerine Kemal Genzuri geçmiştir. Mısır'ın baharın başlangıcıyla 28 Kasım 2011 tarihine kadar yönetici değiştirmesi de halkın artık demokrasi dışında hiçbir yönetim şeklini

⁶ Kıptiler, Mısır'da yaşayan en eski ve yerleşik halklarıdır. İskender'in Mısır'ı alması ve İskenderiye şehrini kurmasıyla beraber Helenistik kültürle etkileşime geçmişlerdir.

istemediğini desteklemiştir. Mısır'da 28 Kasım'da başlayan seçim sürecinin ilk aşaması olan ve 10 Ocak 2012'de sonlanan Halk Meclisi seçimlerinde Müslüman Kardeşlerin kurmuş olduğu Hürriyet ve Adalet Partisi % 37.5 oy oranıyla ve 235 milletvekiliyle birinci parti olmuştur. Seçimin ikinci aşaması olan 29 Ocak 2012'de başlayıp 22 Şubat 2012'de son bulan Şura seçimlerinde de %45 oy oranıyla ve 105 vekiliyle Müslüman Kardeşlerin partisi birinci seçilmiştir. Ülkede parlamento seçimi sonrası son seçim olan Cumhurbaşkanlığı seçimi çalışmaları başlamıştır. Tarihi 16 - 17 Haziran 2012 olarak belirlenen Cumhurbaşkanlığı seçimi sonucunda parlamentoda temsilci sayısı yüksek olan Müslüman Kardeşlerin partisinin lideri Muhammed Mursi % 51.73 oy oranıyla Mısır'ın yeni Cumhurbaşkanı olarak göreve başlamıştır.

Mursi'nin Mısır'ın Cumhurbaşkanı olmasından sonra ülkedeki eylemler son bulmamıştır. Mursi'nin başarısızlığındaki ilk etmen Anayasa Mahkemesi tarafından alınan kararla parlamenterlerden bakan atayamaması olmuştur. Mursi'nin Parlamentodan istediği kişileri atayamaması ve halkın tepkisini çeken kişilerin atanması planlanmış olduğu politikaların başarısız olmasına neden olmuştur. Bu gelişmelerle birlikte ülke için hazırlanan anayasanın ilk taslağı Ekim 2012'de duyurulmuş fakat bu taslağın ülkedeki bütün şartlar ve koşullar dikkate alınmadan hazırlandığını öne süren bazı komisyon üyelerinin itirazı üzerine ülkede gösteriler yeniden başlamıştır (Tandoğan, 2013:88). Diğer bir önemli gelişme ise Mursi'nin 22 Kasım 2012 tarihinde aldığı kararla yetkilerini artırmaya yönelik bildiri yayınlaması olmuştur. Ülkede Arap Baharıyla başlayan dalgada yönetimin tek bir kişide toplanması endişesinin yeniden filizlenmesi halkın yeniden meydanlara toplanmasına yol açmıştır. Ülkede muhalefet liderlerinin Mursi yönetiminin başarısız olduğunu sık sık dile getirmesi ve ordunun bu konuda iktidara ve muhalefete uyarısı ülkeyi yeni bir darbe sürecine sürüklemiştir. Mursi ve muhalefetin önde gelenlerinin anlaşamaması 3 Temmuz 2013'de silahlı kuvvetlerin darbesiyle sonuçlanmış ve Muhammed Mursi'nin Cumhurbaşkanlığı dönemi son bulmuştur (Boz, 2014: 24).

Sonuç olarak Arap Baharının ikinci durağı olan Mısır demokrasi adına başladığı noktaya geri dönmüş ve bu durum ülkede daha çok can kaybı yaşanmasına

neden olmuştur. Krallığın sonlandırılması ve bağımsızlık adımının bir askeri hareketle gelmesi ve günümüze kadar da büyük bir bölümünün bu çizgide seyretmesi Mısır'ın makus tarihini ortaya çıkarmıştır. Bu durumla birlikte Mısır'da demokratik kavramlara bağlı kalınmaması sürecin gelişimini etkilediği söylenebilir.

3.3.3. Libya

Libya Akdeniz'e kıyısı olan doğusunda Mısır, batısında Cezayir ve Tunus, güneyinde Nijer ve Çat ile komşu Bir Kuzey Afrika ülkesidir. Ülke büyük ölçüde çöllerle kaplıdır ve nüfus kıyı bölgeler olan Trablus, Bingazi ve El-Bayda'da toplanmıştır. Nüfusun yaklaşık %99'u da Müslümanlardan oluşmaktadır. Ülke resmi dili Arapçadır (Yavuz ve Erduramaz, 2012:84). Libya 1551 yılında Osmanlı hâkimiyetine girmiş, 1911 savaşı ile Osmanlı hakimiyeti sona ermiştir. Emperyalist Batı Avrupa güçleri arasında İtalya; Kuzey Afrika ve Ortadoğu bölgesinde 1.Dünya savaşının başlangıcında Libya'yı kontrolü altına almıştır. İtalya'nın bu bölgeyi kontrol edebilmesi için ilk müdahalesi 29 Eylül 1911 yılında gerçekleşmiştir. Kısmi olarak İtalya'nın Libya'daki hâkimiyeti Osmanlı Devleti ile Ekim 1912 yılında imzalanan Uşi antlaşması ile gerçekleşmiştir (Doğan ve Durgun, 2012: 64).

Libya'nın İtalyanlarca işgali Osmanlı subayları olan Mustafa Kemal ve Enver paşa tarafından halkın örgütlenmesi ile yapılan direniş sonucunda 20 yıla yakın süre zarfında engellenmiştir. Bu direniş sürecinde İtalyanlar büyük kayıplar vermiş olsa da 1932 yılında direnişin lideri olan Ömer Muhtar'ın yakalanıp idam edilmesiyle ülkenin tamamını kontrol edebilmiştir (Lutskiy, 2011:288). İtalyanların 1932'de ele geçirdiği Libya hakimiyeti 2.Dünya savaşının sonuna kadar sürmüş ve 1942 yılında İngiltere'nin Libya'ya müdahalesi sonucu İtalya bu bölgeden çekilmiştir. İngilizler Libya'nın büyük bir kısmını kontrol altına almıştır. Soğuk savaş sürecinin başlaması ile birlikte BM Vesayet Konseyi'nin 1949 yılında almış olduğu kararla 24 Aralık 1951 yılında Libya bağımsızlığını kazanmıştır (Kuşoğlu, 2012:104).

Libya'nın bağımsızlık sonrası ilk lideri Kral İdris monarşik bir düzen kurmuş ve ülkedeki bütün siyasi partilerin faaliyetlerini yasaklamıştır. (Anderson, 2014:256-259). Kral İdris Libya'nın bağımsızlığı sonrası batı ile ilişkilerini kesmemiştir. Bu noktada 1953 yılında 20 yıl süreli bir antlaşma imzalamıştır. Bu antlaşmanın esasları

çerçevesinde Tobruk ve El Adem şehirlerinde İngiltere'nin üs kurmasına izin vermiştir. Bu antlaşmadan 1 yıl sonra da Trablus'un yakınlarındaki Wheelus Havaüssü Amerika Birleşik Devletleri'ne kiralanmıştır (Prashad, 2012:112).

Ülkedeki gelir kaynakları İngiltere ve ABD tarafından verilen kiralardan oluşmaktaydı. Fakat 1959'da ESSO'nun (Standart Oil) Sirenkaya'daki petrolü ortaya çıkarması ülkeyi ekonomik anlamda kalkındırmaya başlamış ve Avrupa'ya yakınlığı sebebiyle de ilgi odağı olmuştur (Prashad, 2012:112). Petrolün bulunmasından sonra Libya'dan ilk ihracat 161 yılında Standart Oil tarafından gerçekleştirilmiştir. Ülkenin yeni kaynağı doğrudan hükümet hizmeti için harcanmaya başlamış, fakat yöneticilerin bu kaynaklardan daha fazla gelir elde etmesi halkın tepkisini çekmiş ve ülkede huzursuzluk baş göstermiştir. Bununla birlikte bölgede herkesin mücadele verdiği İsrail'e karşı tutumlarının net olmaması ve Mısır Lideri Cemal Abdül Nasr'ın uygulamaya çalıştığı millileştirme ve Arap milliyetçiliği propagandalarının Kral tarafından desteklenmesi halkın gözünde Kral İdris'i istenmeyen adam konumuna getirmiştir (Schiller, 2009:161).

Ülkedeki huzursuzluk ortamı, yaşam koşullarındaki sorunlar, yönetime karşı tepki oluşturmuştur. Bu tepkiler neticesinde 1 Eylül 1969 günü ordudan bir grup subay 27 yaşındaki Muammer Ebu Minyar El-Kaddafi liderliğinde Kral İdris'e darbe yaparak ülkeyi ele geçirmiştir (Schiller, 2009:162). Kaddafi'nin Libya'ya darbesi sırasında ülkede bulunmayan Kral İdris haber üzerine ülkesine dönmemiş, Mısır'a giderek orada vefat etmiştir (Doğan ve Durgun, 2012:66). Kaddafi ülkede iktidarı ele geçirdikten sonra, bulunan petrol kaynakları üzerinde büyük payları olan yabancı şirketlerin hisselerini alarak ve Nasr'ın millileştirme politikasını petrol üzerinde uygulayarak ülke içinde kalmasını sağlamıştır. Ülkenin petrol kaynaklarından elde etmiş olduğu gelirler kamu hizmeti için harcanmıştır. Eğitim, sağlık, çevre ve çalışma alanları açısından modern bir ülke kurmayı planlamıştır. Ülkedeki gelirlerin ciddi orandan artmasıyla Kaddafi, diğer Arap ülkelerindeki liderlerin yaptığı gibi gelir kaynaklarının bir bölümünü kendine ayırmıştır. Kendi ideolojisini uygulamak isteyen Kaddafi'nin bu sebeple halka karşı baskıcı ve despotik bir politika izlemesi Kaddafi rejiminin uluslararası alanda eleştirilmesi sonucunu ortaya çıkarmıştır (Yavuz ve Erdurmaz, 2012:85).

Kaddafi kendi rejimi ve söylemleri dışında hiçbir söyleme mäsama göstermemiştir. Temellerini sosyalizm ve İslami değerlere dayandırarak ortaya çıkardığı ideolojisini 15 Nisan 1973’de “Zawara Beyanı” olarak bilinen açıklamasıyla halka duyurmuştur. Kaddafi’nin Zawara Beyanından sonra 1975 yılından itibaren yönetim anlayışını ve ideolojisini Cemal Abdunısr’ın “Devrimin Filozofisi” adlı kitabından esinlenerek ortaya koyduğu “ Yeşil Kitap ” adlı eserindeki ideolojik temelde 1969 yılından 2011 yılına kadar iktidarını sürdürmüştür (Doğan ve Durgun, 2012:66- 67).

Kaddafi Libya’yı mevcut uluslararası hukuk sisteminden uzak, geleneklere ve dine dayalı kabile geleneklerine göre yönetilen bir ülke haline getirmiştir. Libya’daki Kaddafi iktidarının 42 yıllık serüveninin sebebi ise ülkenin kaderini etkileyecek olan kilit noktalara kabilesi içinde yer alan kendine yakın güvenilir kişileri getirmiş olmasıdır. Kaddafi’nin kabilecilik anlayışı siyasi ve askeri gücünün en üst düzeye çıkmasını sağlamıştır. Libya’daki mevcut kabileler arasındaki ilişkileri de yöneten Kaddafi iktidarı, bu kabileler arasında çatışma çıkararak kendi kabilesini güçlendirme imkanı bulmuştur. Kaddafi ülke içindeki dinamiklerini dış politikada kullanmaya çalışmıştır. Libya dışında var olan terörist gruplarını destekleyerek başta Avrupa ülkeleri olmak üzere birçok devletin tepkisini çekmiştir (Yavuz ve Erduramaz, 2012:86).Terörist gruplara karşı desteği, istihbarat paylaşımı, silah yardımı, ulaşım imkanlarının sağlanması, sahte pasaport ve Avrupa’da güvenli evlerin tahsis edilmesi şeklinde olmuştur (Davis, 1990:10).

Kaddafi’nin uluslararası kamuoyunda terörizm faaliyetleri Lockerbie yakınlarında 21 Kasım 1988 tarihinde PAM-AM 103 havayollarına ait uçağın düşürülmesi ile olmuştur. Uçağın düşmesi sebebiyle 259 yolcu hayatını kaybetmiştir. Kısa süre içinde konunun aydınlatılması için soruşturma başlatılmış ve uçağın düşmesinde dış istihbarat servisinde görevli iki kişinin sorumlu olduğu tespit edilmiştir (Matar ve Thabit, 2003:7). Uçağın düşürülmesi ve faillerinin belirlenmesi sonucu ABD ve İngiltere iade talebinde bulunmuş fakat Kaddafi tarafından bu istek reddedilmiştir. Libya’dan gelen bu cevap üzerine ABD, İngiltere ve BM Genel Konseyini(BMGK) toplayarak Libya’ya karşı bazı yaptırımlar uygulama kararı almıştır. BMGK’nın bu yaptırımları Libya tarafından gerçekleşmesi mümkün olacak

terör faaliyetlerini durdurma amacı taşımaktadır. Alınan kararlara göre Libya'ya hiçbir şekilde silah, mühimmat desteği sağlanmayacak, potansiyel tehdit niteliği taşıyan uçuşlar engellenecek ve bunlar için gerekli olan teçhizat temini yapılmayacak, Libya'da bulunan resmi yetkililer ve diplomatik temsilciler geri çağrılacak ve son olarak da ülkesinde terörist faaliyetleri yürüten kişilerin tespit edilerek başta Avrupa ülkeleri olmak üzere girişleri yasaklanacaktır (Doğan ve Durgun, 2012:74).

AB ve ABD'nin Libya'ya karşı uyguladığı yaptırımlar Kaddafi iktidarını yeteri kadar etkilememiş ve bunun üzerine BMGK 11 Kasım 1993'de bu kez ülkenin en büyük gelir kaynağı olan petrol üzerine ambargo uygulamış ve bu sürece dayanamayan Kaddafi iktidarı BM'nin uçak faciasındaki faillerini teslim ederek geri adım atmıştır. Kaddafi'nin bu hareketiyle başta İngiltere olmak üzere Libya ile ilişkiler yeniden hareketlilik kazanmıştır. Libya ile yaptırım kararı alan ülkeler tarafından ilişkilerin tamamının kesilmesi ise 2004 yılında gerçekleşmiştir. Ülkede on yıla yakın bir sürede terör faaliyetlerinde bulunan Kaddafi iktidarının mağdur olan ailelerine tazminat ödemeyi kabul etmesiyle ve ülkesinde bulunan kitle imha silahlarının ve uzun menzilli füzelerin kaldırılacağına dair beyanı üzerine ambargo kaldırılmıştır(Taşdemir, 2006: 71).

Arap Baharı'nın başladığı Tunus ve Mısır'ın ardından Libya'da aynı sebepler doğrultusunda sürecin etkili olduğunu söylemek mümkündür. Fakat diğer iki ülkeden farklı olarak Libya'da Arap Baharı süreci daha kanlı ve şiddetli geçmiştir. Libya'da baharın etkisi Zeynel Abidin Binali'nin ülkeyi terk ettiği 14 Ocak 2011 yılında başlamıştır. Kaddafi başlangıçta komşu ülkeler Tunus ve Mısır'da yaşanan olaylardan üzüntü duyduğunu dile getirmiş ve ülkesinde artan protestolara karşı hiçbir müdahale yapılmaması konusunda güvenlik güçlerine emir vererek olayların yatışmasına yardımcı olmuştur. Ancak 1 Şubat 2011 tarihinde Libyalı yazar Cemal El Hacı'nın, 15 Şubat 2011'de insan hakları savunucusu Fethi Terbel'in tutuklanması protestoları artırarak Libya'da Arap Baharı'nın kanlı devrimini başlatmıştır (Yavuz ve Erdurmaz, 2012:93). Güvenlik güçlerinin sivillere açmış olduğu ateş üzerine ülkede 17 Şubat tarihinde sosyal medya üzerinden organize edilen "Öfke Günü"

rejim karşıtı ayaklanmaların dönüm noktası olmuş ve birçok sivil hayatını kaybetmiştir (Kamat ve Shokr, 2014:229).

Ülke yönetiminin halka karşı uyguladığı sert tavır halkın ve muhalefetin silahlanmasına yol açmış ve yönetime aynı şekilde cevap verilmesiyle ülke iç savaşa sürüklenmiştir. Libya'da artan kaos ortamı sonucunda muhalifler bazı şehirleri ele geçirmeye başlamıştır. Kaddafi'nin de toprakları kaybetmek istememesi ve muhalefete saldırması Arap Baharı sürecinin Libya'da daha uzun ve şiddetli geçmesine yol açmıştır (Bölme ve diğerleri, 2011:22).

Libya'da yaşanan iç savaş ve sivil kaybındaki artış uluslararası kamuoyunun dikkatini çekmiş ve başta ABD olmak üzere birçok Avrupa devletinin liderleri açıklama yaparak şiddetin durdurulması gerektiğini dile getirmişlerdir. Bu uyarılara rağmen Kaddafi'nin geri adım atmayacağını ifade etmesi Libya'ya müdahale konusunu gündeme getirmiştir. Kaddafi'nin almış olduğu bu karar üzerine aynı gün BMGK Libya'ya uluslararası yaptırım uygulama kararı almıştır. Bu kapsamda Libya'ya silah ambargosu uygulanması, Kaddafi ve aile fertlerine seyahat yasağı getirilmesi söz konusu olmuştur (Yavuz ve Erdurmaz, 2012:97). BMGK'nın almış olduğu kararların ülkede olayları durdurulmaması ve sivillerin hayatını kaybetmesi üzerine 1973 sayılı Güvenlik Konseyi kararınca "Birleşik Koruyucu Operasyon" adı altında NATO Libya'ya müdahale etmiştir. 1973 sayılı karar gerekçe gösterilerek 19 Mart 2011'de ilk olarak Fransa'nın Libya'ya müdahalesi gerçekleşmiştir (Kuşoğlu, 2012:111).

AB üye ülkelerinden Fransa, İngiltere, Almanya, İtalya ve İspanya Libya operasyonuna destek vermiştir. Bu noktada AB üye ülkelerinin Libya'ya yaklaşımını değerlendirirken Libya'nın AB'nin ekonomik çıkarları ve enerji güvenliği açısından önemine değinmek yerinde olacaktır. Libya'nın Afrika kıtasında en çok petrol rezervine sahip ülke olması, Birliğin enerji ithalatı açısından taşıdığı önem ve ülkenin coğrafi konumu açısından Avrupa'ya yakınlığı ilişkilerinin devrim süreci sonrası da devam etmesi gerektiği sonucunu ortaya çıkarmıştır (Sıradağ, 2015: 76). Bu bağlamda Libya'nın petrol ihracatının %85'ini Avrupa'ya yapıyor olması dikkate alınması gereken bir veridir. 2010 yılında AB ülkelerinin Libya'dan yaptıkları petrol ithalatı oranlarına bakıldığında özellikle İrlanda (%23.3), İtalya

(%22), Avusturya (%21.2), Fransa (%15.7), Yunanistan (%14.6) gibi üye ülkelerin petrol ithalatında Libya'nın önemli bir yeri olduğu görülmektedir (International Energy Agency, 2011).

Fransa başta olmak üzere operasyonda görev alan NATO ülkelerinin yardımıyla Kaddafi'nin güçlü olduğu Trablus'un 22 Ağustos 2011'de ele geçirilmesi Arap Baharı'nın Libya'daki sürecinin sonuna geldiğinin işareti olmuştur. Libya'daki 42 yıllık iktidar 20 Ekim 2011 tarihinde muhalif savaşçıların Kaddafi'nin Sirte'de öldürülmesiyle son bulmuştur (Kamat ve Shokr, 2014:220).

Libya'da iktidarın son bulmasıyla ülke yönetimi geçici olarak Ulusal Konseye bırakılmıştır ve 7 Temmuz 2012'de seçime giden halk %48.14 oy oranı toplayan Ulusal Güçler İttifakı Partisinin birinciliğiyle ülkenin yeni lideri belirlenmiştir (Kekilli,2014: 19). Mısır ve Tunus gibi Libya'da seçimler gerçekleşmiş olsa da ülkenin yine de beklenen demokratik bir yapıya kavuşamadığı söylenebilir. Bu demokratik yapıya kavuşamaması altında yatan sebepler arasında ülkede iki ayrı hükümet ve iki ayrı meclisin bulunmasıdır. Bu süre zarfında BM'nin arabulucu bir rol oynamasıyla birleşmesine karşın ortak bir karar mekanizmasının olmayışı ülkede demokratikleşme, istikrarsızlık ve güven ortamının oluşmasını engellemektedir.

3.3.4. Bahreyn, Suudi Arabistan ve Yemen

Arap Baharı süreciyle bölgede yaşanan gelişmeler ve demokrasi için toplumların yaşam haklarını kısıtlayan bütün engellere başkaldırması ve sonuçlarının bu kadar büyük olacağı tahmin edilmemişti. Ama olaylar engellenemeyecek biçimde hızla Mısır'a ve oradan da Arap Yarımadasına sıçramıştır. Bu noktada Birliğin Komşuluk Politikası kapsamında yer almayan ancak Arap Baharı sürecinden etkilenen Bahreyn, Suudi Arabistan ve Yemen'deki gelişmelere de kısaca değinilecektir. Küçük nüfusu, diktatör yönetimi ve devlet anlayışından ziyade kabile anlayışı çerçevesindeki idaresi ile Arap Baharı sürecinden etkilenen ülkelerden biri de Bahreyn'dir. Bahreyn, Basra Körfezinin batısında Suudi Arabistan'a yakın bir coğrafyada yer alan adalardan oluşmaktadır. Halkın %38'i yabancılardan oluşan ülkede nüfusun %81'i Müslüman olup büyük bir bölümü Şii mezhebine mensuptur. Arap Baharı sürecinde Bahreyn'in diğer devletlerden farklı

olarak protestoları mezhep çatışmalarından kaynaklanmıştır. Bahreyn topraklarında mezhep çatışmaları her dönemde o dönemin özelliklerine göre bir iz bırakarak devam etmiştir. En son 1971 yılında Sünni yapının hâkimiyeti ile sonuçlanan ülke yönetimi 2011 Arap Baharı sürecine kadar devam etmiştir.

Arap Baharı sürecinde Bahreyn’de ilk direniş Şubat 2011’de başlamış ve 17 Şubat 2011’ de başkentte İnci Meydanında başlayan göstericilerin siyasal reform taleplerine karşılık yedi kişinin hayatını kaybetmesiyle alevlenmiştir (Yavuz ve Erduramaz, 2012:292). Protestoların 14 Mart’ta şiddetlenmesi sonucu Bahreyn ile ilişkilerinin iyi olduğu ülkelere destek gelmeye başlamıştır. Bu noktada Suudi Arabistan ordusundan yaklaşık 1000 asker, Birleşik Arap Emirlikleri’nden 500’e yakın asker Bahreyn’e gelerek protestoların yürütüldüğü meydanın boşaltılmasına katkı sağlamıştır. Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri’nin Bahreyn için sağlamış olduğu destek İran’ın tepkisinin çekmiş ve bu ülkelere karşı söylemlere girmiştir. Bahreyn’de protesto gösterisi yapan Şiiler üzerine Bahreyn Prensi tarafından caydırıcı hamleler yapılmış ve iktidar aleyhine hareket eden herkes hapis cezasına çarptırılmıştır. Ülkede Eylül ayı içerisinde gerçekleşen seçimlerde Şiilerin ülke yönetimindeki temsil sayısının azaltılması için engelleme çalışmaları içerisine girilmiş olsa da Bahreyn meclisinde Şiilerin temsil ettiği koltuk sayısı % 50’ye yakın bir oranı bulmuştur. Bütün bu gelişmeler ışığında Bahreyn’deki Arap Baharı olaylarına bakıldığında insan hakları ve demokratik düzen algısından yola çıkan bir mücadeleden ziyade farklı dini ideolojileri savunan bölgenin en güçlü iki devletini, yani İran’ın ve Suudi Arabistan’ın bölgesel hakimiyet güç mücadelesinin etkili olduğu söylenebilir.

Suudi Arabistan ise yarımadanın dünyaya petrol gibi en önemli enerji kaynağını sağlayan en kritik ülkesidir. Bu ülke, özellikle İkinci Dünya Savaşı’nın ardından yarımadaadaki enerji kaynaklarının dünya piyasalarına ulaştırılması maksadı ile hem Ortadoğu’da hem de Batı dünyası tarafından çok önemsenmiştir. Bu kaynaklara Avrupa ve ABD tarafından yoğun bir şekilde ihtiyaç duyulması Suudi devletinin genellikle kendi haline bırakılmasına ve korunmasına neden olmuştur. Dolayısı ile bu ülkede Arap Baharı süreci fazla etki gösterememiştir. Suudi Arabistan’da Arap Baharı sürecinde ilk hareket Şubat 2011 sonuna doğru

gerçekleşmiştir. Ülke daha önce ufak çaplı protestolara maruz kalsa da en büyük protesto Şiilerin yoğun olarak yaşadığı El – Şarkiye bölgesinde El- Katif şehrinde gerçekleşmiştir (Yavuz ve Erdurmaz, 2012:315).

Suudi Arabistan bu süreci en az kayıpla atlatabilmek için ekonomik tedbirler almıştır. Bu noktada aldığı tedbirler arasında 2011 yılı içerisinde 36 milyarlık bir iyileştirme paketi sunmuş, ülkedeki güvenlik teşkilatına yüksek sayıda personel ataması yapmış ve kamu çalışanlarının maaşlarını asgari olarak 3000 riyala çıkarma kararı olmuştur. Suudi Arabistan'da ülkesinde süreci geçirmek için tedbirler almış olsa da başta ABD olmak üzere bir çok Avrupa ülkesinden de destek görmüştür. Bu desteğin en büyük sebebi ise en büyük enerji ülkesinde yaşanacak sorunların doğrudan dünya ekonomisini etkileyecek bir yapıya sahip olmasından kaynaklanmaktadır (Ataman ve Demir, 2012:14).

Yemen, tarih boyunca özellikle ipek yolu ticari ağının Akdeniz'e açılan limanı özelliği taşıması bakımından her dönem önemli bir ülke olarak değerlendirilmiştir. Fakat 1950'li yılların ortalarından itibaren ülkede yükselen mezhep çatışmaları 1970'lere gelindiğinde ülkenin Kuzey ve Güney Yemen olarak ikiye bölünmesine neden olmuştur. İlerleyen dönemlerde Suudi Arabistan'ın Yemen'in iç işlerine karışmasıyla ülke, tam anlamıyla sorunlarını çözmeden birleştirilmiştir (Aydıntepe ve Artokça, 2013:7).

Arap Baharı'nın getirdiği protestolar sonucu devlet başkanlığını bırakan ülkeler kategorisine Yemen'de dahil olmuştur. 33 yıldır ülkenin yönetimini elinde tutan Ali Abdullah Salih 23 Kasım 2011 tarihinde görevinden istifa etmiştir. Salih'in iktidarı bırakmasındaki en önemli etkenler Libya lideri Kaddafi'nin öldürülmesi, BMGK'nin görevi acilen bırakma çağrısı ve malvarlığına el konulacağına dair korkuları olmuştur(Aydıntepe ve Artokça, 2013:16). Salih'in istifasından sonra Yemen de diğer Arap ülkeleri gibi toparlanamamıştır. Ülkede devlet yapısı alt üst edilirken ortaya çıkan otorite boşluğu terör örgütleri olarak önce El Kaide'yle ve sonra da Irak Şam İslam Devleti (İŞİD) ile doldurulmuştur.

3.3.5. Baharın Sonu “Suriye”

Suriye, Arap Yarımadasının tarih boyunca hem batıdan hem de doğudan gelen her türlü akımın etkisinde kalmış bir coğrafyada yer alan ve 1920 yılından sonra Fransa'nın mandater yönetimin ön gördüğü mezhepsel iç bölünmeyle oluşturulmuş yapay bir ülkesidir. Ülke farklı etnik ve dini gruplardan oluşmaktadır. Nüfusun %90'ı Arap, %10'luk bölümü ise Kürt, Ermeni, Çerkez ve Türkmen gibi etnik gruplardan meydana gelmiştir. Ülkedeki dini gruplaşma ise %74 Sünni Müslüman, %13 Nusayri, %10 Hristiyan ve %3'de Dürzilik inancını benimsemektedir (Şen, 2013:60).

Fransa'nın çekilmesiyle 1946'da bağımsız olan Suriye 1963 yılına kadar birçok askeri darbeye maruz kalmış ve bu tarihte de yine askeri bir darbeye Baas Partisi iktidara gelmiştir. Hafız Esad'ın 1971'de seçilmesiyle başlayan iktidar süreci 2000 yılına oğlu Beşar Esad'a geçmesiyle son bulmuştur. Beşar Esad hem babası Hafız Esad hem de Arap dünyasındaki çoğu lider gibi muhalif olan her türlü tehlikeyi sindirme politikası yürütmüştür (Yavuz ve Erdurmaz, 2012:149).

Suriye'de iktidar karşıtı protestoların sebepleri diğer Arap ülkelerinde yaşanan sorunlarla benzerlik göstermektedir. Gereksiz harcamalar, yozlaşma, yoksulluk, yolsuzluk, işsizlik, demokratik hakların temin edilmemesi, baskıcı ve otoriter rejimlerden kaynaklanmaktadır. Suriye Arap devrimlerinin başladığı süre zarfında bazı siyasal, ekonomik reformlarla süreci bertaraf etmeye çalışmıştır. Lakin halkın bu reformlara tarihsel tecrübeler sonucu inanmaması halkı harekete geçirmiştir. Suriye'de protestolar ilk olarak Harika bölgesinde başlamıştır (Pinto, 2014:280). Protestolarla başlayan Arap Baharı süreci kısa zamanda isyana dönüşmüştür. İsyanın başladığı Dera şehrinde 6 Mart'ta bir grup gencin tutuklanması ve işkence görmesiyle olaylar daha karmaşık bir hal almıştır. Esad yönetimi protestolardan sorumlu gördüğü kişileri görevden almış, kamuda çalışan memurların maaşlarını artırmış, siyasi sebeplerle tutuklu olanları bırakmış ve 1963'den beri devam eden olağanüstü hali kaldırmıştır. Yönetimin almış olduğu bu kararların halkı ikna etmemesi sonucu Esad halka karşı orantısız güç kullanmaya ve isyanları bu şekilde bastırma yöntemine başvurmuştur (Şen, 2013:70).

Esad rejiminin kararıyla ülkede iç savaşın şiddetlenmesi ve yaşanan can kayıpları uluslararası camiayı ve özellikle BMGK üyelerini harekete geçirmiştir. BMGK'nın 4 Ağustos 2016 tarihinde Suriye için aldığı yaptırım kararları yeterli olmamış Esad ülkesinde sürece devam etmiştir. Suriye'deki bu sürecin devam etmesinin sebebi ise rejim için alınan yaptırım kararlarının bütün uluslararası güçler tarafından onaylanmamasıdır. Batılı güçlerin sürecin düzelmesi adına atmış olduğu adımların başarısızlığı ve Esad'ın faaliyetlerine devam etmesi Rusya, İran ve Çin'in rejime verdiği destekle yakından ilgilidir. Esad rejimini destekleyen ülkelerle Batılı devletlerin tutumu Suriye'yi bir Arap Baharı sorunsalından çıkararak uluslararası güçlerin mücadele verdiği bir krize dönüştürmüştür (Orhan, 2013:25). Suriye'de uluslararası güçlerin mücadelelerinin yanı sıra bölgede hızlı bir şekilde ilerleme gösteren IŞİD hareketi Suriye'yi olumsuz etkilemiştir. IŞİD terör örgütünün temel amacı, Irak, Suriye, Filistin ve Ürdün topraklarını içine alan şeriatla yönetilen bir devlet kurmak olmuştur. Bu sebeple bu ülkeler arasında yer alan Suriye'de yaşanan belirsizlikler ve otorite boşluğu bu silahlı terör örgütünün güçlenmesine ve büyük eylemler gerçekleştirmesine yol açmıştır (Erdoğan ve Deligöz, 2015:16).

Sonuç olarak uluslararası bir krize dönüşen Suriye meselesinin yakın bir süreçte çözülemeyeceğini söylemek mümkündür. Arap Baharı sürecini yaşayan diğer ülkelerde kısa sürede istenmeyen rejimlerin devrilerek demokratik bir yapıya sahip olma düşüncelerinde belirli aşamalar geçilmiş olsa da Suriye bu durumdan daha da uzaklaşmış ve halk daha büyük sorunlarla karşılaşmak zorunda bırakılmıştır.

3.4. Avrupa Birliği'nin Normatif Değerleri Ekseninde Arap Baharına Yaklaşımı

3.4.1. Avrupa Birliği'nin Normatif Güç Değerlerinin Arap Baharı Açısından Yansımaları

1990 sonrasında dünya genel anlamda yeni bir başlangıç yapmıştır. SSCB'nin etkin gücünün ve varlığının ortadan kalkması ile yeni oluşan durum ABD Başkanı Bush tarafından "Yeni Dünya Düzeni" olarak isimlendirilmiştir. Avrupa için ise 1990'lı yıllar Topluluktan Birliğe geçiş sürecine denk gelmektedir. Sürecin tamamlanmasından sonra 1993 yılında Maastricht Antlaşmasıyla AB'nin kurulması üzerine Birliğin dış dünyayla olan ilişkilerinde normatif değerler daha da ön plana çıkmıştır. AB'yi normatif değerlere yönelten gerekçe ise uluslararası ilişkilerde

önemli bir unsur olan askeri güç olgusundan yoksun olması ve kendini ifade edebilecek güç anlayışının Ian Manners'ın ortaya koyduğu normatif güç değerleriyle örtüşmesi olmuştur. Manners AB'nin dayandığı temel normları barış, özgürlük, demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan hakları olarak sınıflandırmıştır. Bunlara ek olarak da toplumsal gelişme, ayrımcılıkla mücadele ve sürdürülebilir gelişme temel normları destekleyen değerlerdir (Manners, 2001:11). AB bu değerleri benimsemesiyle birlikte kendi toplumunu dünyanın en ileri demokrasiye sahip toplumu olarak ilan etmiştir (Bozkurt, 1996:107-108).

AB'nin bu tanımlamasıyla birlikte, kendi içerisinde demokrasi anlayışının gelişmesini sağlarken özellikle Orta ve Doğu Avrupa'daki ülkelerin bağımsızlık süreçleri ve Kuzey Afrika ve Ortadoğu'daki ülkelerle ilişkileri ve bu ülkelere yönelik politikalarının da belirlenmesine katkı sağlamıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılması sonucu bağımsız olan devletlerin AB'ye üyelik talepleri, diğer etkenlerin yanı sıra demokrasi ve insan hakları gibi evrensel norm ve değerleri temel alan AB gibi bir uluslararası güç unsuruna dahil olmak istemelerinden kaynaklanmaktadır. Bu noktada AB'nin kendini tanımlama biçimi kadar dış aktörler tarafından nasıl tanımlandığı da son derece önemlidir. AB'nin Birlik dışındaki ülkelere sözkonusu norm ve değerler temelinde tanımlanması normatif güç anlayışının başarılı olduğunun göstergesi olarak yorumlanabilir. Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin AB'ye üyelik ve uyum süreci bu ülkelerin Birlik üye ülkelerine kültürel olarak yakın olması ve başka alternatiflerinin olmaması sonucu hızlı ve başarılı bir şekilde gerçekleşmiştir. AB, Akdeniz ülkelerine yönelik politikalarında da normatif değerler üzerinden hareket sağlamak istemiştir. Fakat hesaplanamayan husus Akdeniz ve Ortadoğu coğrafyasındaki toplumların AB tarafından oluşturulan insan hakları, demokrasi, özgürlük ve adalet gibi normlara uyum sağlama konusunda hazır olmamaları ve halen gelenekçi bir yapıda ikame etmeleridir. İşte bu noktada Arap Baharı süreciyle başlayan demokratik değerlerin benimsenmesi ve uygulanışı, kısmi olarak başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Arap Baharı ülkelerinde yaşanan uzun süreli iktidar dönemleri ve halka yapılan baskılar hiçbir şekilde AB normlarıyla benzerlik göstermemektedir. Diğer yandan, bu ülkelerde Arap Baharı sürecindeki demokratikleşme ve insan haklarının benimsenmesine yönelik talep ve hareketlerin AB ve diğer uluslararası aktörlerin Akdeniz politikaları çerçevesinde bölgedeki sivil

toplum kuruluşlarına vermiş olduğu destek ve genç nesillerin sosyal medyayı yaygın olarak kullanmasıyla yakından ilgili olduğu söylenebilir (Gözkaman ve Paksoy, 2014: 42).

Arap Baharı sürecinde bazı ülkelerde demokratikleşme sürecinin hız kazandığını söylemek mümkündür. Fakat sürecin devamında devletlerin mevcut sistemleri incelendiğinde ülkelerin büyük bir bölümü daha büyük sorunlarla yüzleşmek zorunda kalmıştır. Suriye örneğinde görüldüğü gibi demokratik ve insan haklarına saygılı bir devlet anlayışından uzak, düzenlenmesi zor, can kayıplarının yoğun olarak yaşandığı bir çıkmaza girmişlerdir. Sonuç olarak demokratikleşme ve insan hakları değerlerini ön planda tutan AB, norm ve değerleriyle başarı elde edemediği gibi eski, düzene göre çok daha karmaşık ve kaotik bir yapının ortaya çıkmasına neden olmuştur (Mercan, 2012).

Günümüzde devam etmekte olan Arap Baharı olaylarının toplumsal bir karışıklıktan çıkarak hem iç savaşa dönüşmesi hem de küresel terörizmin merkezi haline gelmesi hem doğu hem de batı dünyası açısından değerlendirildiğinde ortaya çözümü olmayan bazı problem sahaları çıkmaktadır. Bunların en önemlisi de AB tarafından hukuki normlarla yapılandırılmış demokratik anlayışın ve bu anlayışın kalıcı olmasını sağlayan eşitlik yanlısı bir adalet sisteminin, doğuda tam olarak tanınmaması ve doğu yönetimleri tarafından benimsenmemesidir (Gözkaman ve Paksoy, 2014:42).

Bu aynı zamanda batı dünyasında doğu toplumlarını yeniden şekillendirmek isteyen güçler tarafından da önemli bir sorun olarak görülmektedir. Çünkü bu mantık güney Akdeniz’de istenilen şekilde demokratik ve Avrupa’nın değerleri ile uyum içinde devam edecek ılımlı yönetimler oluşturulmasına hizmet edememiştir. Bu yüzden de gelenekçi devlet ve toplum yapıları oluşmuş ve Batı normlarında diktatör olarak görülen yönetimler devrildikten sonra toplumu bir arada tutacak demokratik yapılar getirilememiştir. Batıda her alanda ön planda tutulan insan hak ve özgürlüğü algısı, bu ülkelerde kendisine bir yer bulamadığı gibi, baskıcı otoriter yönetimlerden kurtulan isyancı gruplar veya IŞİD gibi terör örgütleri Arap Baharının etkili olduğu ülkelerde olayların büyümesine ve iç savaşa dönüşmesine neden olmuştur (Gözkaman ve Paksoy, 2014:42 - 44).

İç savaşlar ile ortaya çıkan sefalet ve kontrolsüz alanlar kısa sürede birbirleri ile işbirliği içinde olan terör örgütlerinin oluşmasına ve bu örgütlerin Batı devletleri içinde etkili hücreler oluşturmalarına neden olmuştur. Dolayısı ile toplumsal adaletin güçlü kanunlarla sağlanması, insanların özgürce yer değiştirmesi, ifade özgürlüğü gibi önemli özgürlük alanları günümüzde büyük ölçüde kısıtlamalara maruz kalmıştır.

Sonuç olarak bu ülkelere AB normlarına uygun demokratik yönetim anlayışı getirilmesi projeleri başarılı olamamıştır. Burada vurgulanması gereken en önemli husus AB'nin girdilerinin ortak çıkarlara hizmet etmekten ziyade eski sömürgeci anlayışı canlandırarak yeni pazarlar oluşturma ve ekonomik refahın devam ettirilmesi ana düşüncesine dayalı olmasıdır. Bu da sadece günümüzdeki gelişmelerden de görüldüğü üzere kaotik ortamın daha genişlemesine ve kontrol edilemez hale gelmesine neden olmaktadır.

3.4.2. Avrupa Birliği Politikalarında Arap Baharı Çıkmazları

2010 yılında Tunus'ta başlayan devrim ateşi kısa bir süre içinde hem kendi bölgesinde hem de farklı bölgelerde etkilerini göstermeye başlamıştır. Nitekim tarihsel bağları ve 1995'de hayata geçirdiği Barselona Süreciyle baharın yaşandığı bölgelere politikalarını kurumsallaştıran AB'yi doğrudan etkilemiştir. AB, Arap Baharı sürecinin başlamasıyla bölgede başlayan değişim sinyallerini farketmiş olsa da diğer uluslararası aktörler gibi hazırlıksız yakalanmıştır (Küçükkeleş, 2013:9). AB'nin baharı yaşayan ülkelerle sıkı ilişkilerine rağmen süreçten olumsuz etkilenmesi kuşkusuz yeterince etkin bir uluslararası aktör olmadığı düşüncelerini tazelemiştir.

Tunus'taki başlayan devrim süreci temel olarak AB'nin 1990 sonrası politikalarında temel teşkil eden insan hakları, özgürlük, adalet ve demokrasi gibi normlarının bu bölgede uygulanmamasına tepki olarak ortaya çıkmıştır. Süreçten önce politikalarında bu normlar üzerinden hareket eden AB bölgede belirli ölçüde söz sahibi olmuş, fakat Orta ve Doğu Avrupa'ya genişleme sürecinde Akdeniz'deki komşularıyla ilişkilerinde kırılmalar yaşanmıştır. AB'nin ilişkilerindeki kırılma süreçleri ortaklık projeleri kapsamında ülkelere vermiş olduğu yardım paketlerinin

büyük bir bölümünün Birliğe katılım sürecindeki Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine aktarılması ve Arap-İsrail çatışmasının etkisiyle olmuştur (Gözkaman ve Paksoy, 2014:65). Bu nedenle AB'nin Akdeniz politikaları beklenen sonuçları vermekten uzak kalmıştır.

Arap Baharı sürecine AB'nin dış politikasına yeni bir anlayış getirmesi gerektiği ortaya çıkmış olsa da yaşanan ekonomik krizle mücadelesi AB'yi zor duruma sokmuştur. Ekonomik kriz sonucu dış politikada kullandığı finansal araçlardaki gerileme, AB'nin kurumsal olarak etkisiz kalmasına ve bölgeye olan yaklaşımlarının daha önceki politikaları gibi parçalı bir görünüm sergilemesine yol açmıştır (Ayaz, 2013:65). Baharın başlamasıyla ülkelerde hızlı bir değişimin yaşanmaya başlaması ve rejimlerin beklenmedik kadar kısa bir sürede devrilmesi AB için de beklenmedik bir durum ortaya çıkarmıştır. AB'nin yaşanan bu gelişmelerin kısa sürede kontrol altına alınacağı fikrine kapılması Arap Baharı sürecindeki en büyük yanılması olmuştur. Bu yanılı ile birlikte AB ülkelerinin siyasi ve ekonomik işbirliği yapmış olduğu ülkelerde yaşanan sorunlar doğrudan Arap Baharı ülkeleriyle ilişkiler içerisinde olan AB devletlerinin iç politikalarına yansımıştır (Gözkaman ve Paksoy, 2014:69).

Arap Baharı sürecinde ilk başta AB tarafından kurumsal olarak bir kınama söz konusu olmamıştır. Bu durumdan ziyade tarihsel ilişkilerin yansıtıldığı ikili ilişkilerin kuvvetli olduğu ülkeler bazında tepkiler olmuştur. Özellikle devrimin Tunus'ta başlaması Fransa'nın suskunluğunu bozmuş, Mısır'daki gelişmeler neticesinde de İngiltere ve Almanya tepkilerini dile getirmiştir. AB devletlerinin Tunus'taki sürece başlangıçtaki tepkisi sadece süreçte tarafların ılımlı ve ölçülü bir tutum sergilemesi gerektiğine yönelik çağrısı dışında hiçbir şekilde Bin Ali iktidarının görevden el çekmesine yönelik bir ifadeye yer vermemiştir. Tunus'ta ki duruma benzer bir yaklaşım Mısır içinde geçerli olmuştur. Tunus'a oranla daha fazla şiddetin ve can kayıplarının yaşandığı Mısır'da AB şiddeti kınama bildirisi yayınlamış fakat olayların daha fazla büyümesine engel olacak bir adım olan Mübarek yönetiminin görevi bırakması konusunda bir çağrıda bulunmamıştır (Küçükkeleş, 2013:10-11). Buna bağlı olarak Fransa, İngiltere ve Almanya gibi AB'nin önde gelen ülkelerinin Birliğin dayandığı normatif değerlerden çok ulusal

çıkarlarına dayalı tepkileri sebebiyle kurumsal olarak AB'nin sürece olan tutumu gecikmiştir. AB'nin sürecin başındaki bu tutumu ise şu soruyu akla getirmiştir: "AB için istikrar mı yoksa demokrasi mi daha önemli?". AB için sorulan bu soruya kendisi de hiçbir zaman net bir cevap verememiştir. Kuruluş sürecinden itibaren üretmiş olduğu dış politikalarında üye devletleri tek bir çatı altında toplayamaması ve devletlerin söylemlerinde "ülke çıkarlarının Birlik çıkarlarından önce geldiği" vurgusu, AB'nin nasıl bir kurum olduğu konusunda netlik kazanılmasına engel teşkil etmiştir. Bu süreçte de AB'nin bölgedeki gelişmelere ortak deklarasyonda bulunmadan inisiyatifi ülkelerin kendilerine bırakması, AB'nin üye ülke ve Birlik dış politikaları şeklindeki iki yönlü dış politikasının altını çizmiştir (Ratka, 2012: 64).

AB'nin Arap Baharı sürecinin ilk aşamalarında bölgeye yönelik güvenlik odaklı yaklaşımında ancak küçük değişiklikler yaşandığı söylenebilir. Tunus ve Mısır'da meydana gelen ilk olaylara verilen tepkilerin oldukça yavaş, parçalı ve tutarsız olması, Birliğin bölgeye yaklaşımındaki büyük çelişkileri ve komşulukla ilgili tutarlı bir jeopolitik vizyondan yoksun olduğunu göstermiştir. AB'nin sürecin başlangıcındaki bu duruşu güney komşularına ve onların yönetim sistemlerinde var olan otoriter rejimlere müsamahalı yaklaşımını da ortaya çıkarmıştır. Bu göstermiş oldukları müsamahalı davranışlarla birlikte Avrupa devletlerinin Tunus'a kitle kontrolü için uzmanlık yardımı teklif etmesi, kendi halkını şiddetle bastıran rejimlere silah satması AB'nin değerlerinin ve normatifliğinin sorgulanmasına yol açmıştır. Ayrıca, olaylar devam ederken Avrupa üye ülkelerinin ilk gayretleri kendi vatandaşlarını bölgeden çıkarmak ve onların güvenliğini sağlamaya odaklanmış bölge halklarının sorunları geri planda kalmıştır. Bu durum AB'nin bölgeye yaklaşımında realist bir düşüncenin ön plana çıktığının göstergesi olmuştur. Sonuç olarak AB devletlerinin bu tutumu bölgede barış ve güvenlikten ziyade kendi çıkarlarını öne sürmüştür (Dias, 2014:47-48).

AB sürecin beklenmedik sonuçlar ortaya çıkarması üzerine kurumsal olarak adım atması gerektiğinin farkına varmış ve daha önceki politikalarını revize etme yoluna gitmiştir. AB'nin bu yolu tercih etmesindeki en önemli nokta Arap Baharı sürecine kapsamlı bir politika üretmesinin mümkün olmamasından kaynaklanmaktadır. AB politikalarında ilk revizyon adımı komşuluk politikası

çerçevesinde 8 Mart 2011’de yayınlanan “Güney Akdeniz ile Demokrasi ve Refah Paylaşımı için Ortaklık” belgesinin yayınlanması olmuştur. Bu belge ile bölgeyle olan ilişkiler üç temel hedef üzerine inşa edilmiştir (Küçükkeleş, 2013:10).

- 1. Hedef : Bölgede demokratikleşme ve kurumların yeniden inşası
- 2. Hedef : Bölgedeki halklarla daha iyi ilişkiler ve ortaklıklar kurulması
- 3. Hedef : Bölgede sürdürülebilir ve kapsayıcı bir ekonomik kalkınmanın sağlanması olmuştur.

Ayrıca “Güney Akdeniz ile Demokrasi ve Refah Paylaşımı için Ortaklık” belgesinde Komisyon AB’nin tüm gücüyle siyasal katılım, saygınlık, özgürlük ve iş olanakları talebini desteklemesine olan ihtiyacın altını çizmekte ve evrensel değerlere ve ortak çıkarlara saygı temeline dayalı bir yaklaşımla hareket etmektedir. Bunların yanı sıra karşılıklı hesap verebilirlik temelinde, reformların güçlendirilmesinin en ileri düzeyde yapıldığı paydaş ülkelere daha yüksek finansal destek, artırılmış hareketlilik ve AB’nin Tek Pazar’ına (Para, Hareketlilik ve Piyasa 3’lüsünden oluşan) erişimin sağlandığı “daha fazla reforma karşılık daha fazla destek” ilkesini önermektedir. Bu yaklaşım 25 Mayıs 2011’deki ‘Değişen Komşuluğa Yeni Bir Cevap’ı başlatan Komisyon belgesinde daha da geliştirilmiştir (European Commission, 2011).

AB bu belgelerle bölge ülkelerini “derin demokrasiler”e doğru götüren siyasi reformların desteklenmesine yönelik daha güçlü bir taahhüt ortaya koymaktadır. Birlik, Demokrasi ve Refah Paylaşımı için Ortaklık belgesinde bölgedeki olaylar için “AB pasif bir izleyici olmamalıdır” argümanını pekiştirmeye çalışmakta ve güney komşularının demokrasiye geçiş süreçlerinde kendi tecrübesini ve uzmanlığını paylaşma hedefini ortaya koyarak bu ülkelerdeki toplumsal talepleri desteklediğini aktarmak istemiştir. Böylece AB’nin söylemlerinde bölgeye yönelik olarak AKP’nin gözden geçirilmesinin amacı “AB ve komşuluk ülkeleri ve toplumlarıyla olan ortaklığın güçlendirilmesi: sağlıklı demokrasiler kurmak ve sağlamlaştırmak, sürdürülebilir ekonomik büyüme yaratmak ve sınır-ötesi bağlantıları yönetmek” olarak ifade edilmiştir. AB tarafından önerilen yeni yaklaşımın, farklılaşma, ortak

sahiplenme, karşılıklı hesap verebilirlik, insan hakları evrensel değerleri, demokrasi ve hukukun üstünlüğüne ortak bir bağlılık ilkeleri üzerine inşa edildiği belirtilmiştir. Demokratik reformlar üretmek ve bölgedeki ülkelerle işbirliğini güçlendirmek için ‘ortak değerler’ üzerine temellendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. (Dias, 2014:50). Demokratik reformlarla birlikte AB “derin demokrasi” ve ona ulaşılması için yardım, ticaret ve hareketlilik açısından daha çekici teşvik paketleri önermiştir. Bu noktada Arap Baharı sonrası AKP’ye “daha fazla işbirliği için daha fazla reform”(more for more) kavramıyla sadece hükümetler arasında bir işbirliğini değil aynı zamanda onlardan bağımsız bir şekilde koşulluluk yöntemine dayanmadan hareket eden bir Sivil Toplum Aracı’nı sunmuştur. Bu amaçla ek teşviklerin(Para, Piyasa ve Hareketlilik olarak bilinen 3’lü) sadece somut bir reform çizgisini takip eden ülkelere önerilmesi planlanmıştır (Balfour, 2012:21).

AB’nin bölgede değişen koşulları desteklemek için diğer bir adımı ise Avrupa Komşuluk ve Ortaklık Aracı (AKOA) başlığı altında 2011-2013 dönemi için 4 milyar Euro’nun üzerinde (2011’de 1.3 milyar Euro, 2012’de 1.4 milyar Euro ve 2013’te 1.5 Euro’nun üzerinde) çok önemli miktarda finansal kaynak temin etmek olmuştur. Bu destek, yukarıda da değindiğimiz gibi somut bir reform çizgisini takip eden güneyli paydaşlara ek destek sağlamak üzere oluşturulmuştur. AB tarafından SPRING olarak adlandırılan bu programla 2011-2012 için 390 milyon Euro ve 2013 yılı için 150 milyon Euro’luk bir bütçe ayrılmıştır. AB’nin Sivil Toplum Desteği ile özellikle reformların savunulması ve takip edilmesindeki rollerini güçlendirmek amacıyla 2011-2013 döneminde her yıl için 11 milyon Euro’nun üzerinde bir bütçe aktarımı yapılmıştır. Arap Baharı sürecinde hareketliliğin desteklenmesi amacı yenilenmiş olan AKP’nin anahtar unsurlarından biri olmuştur. Bu bağlamda, AB 2011 yılında, Tunus, Fas ve Ürdün ile hareketlilik ortaklıklarına yönelik anlaşmaları sağlamak için yasal göç, yasadışı göçle mücadele ve geri kabul, vize kolaylıkları ve iltica başlıklarını kapsamak üzere göç ve güvenlik konularında diyaloglar başlatmıştır. AB Fas ile hareketlilik ortaklığını Haziran 2013’te, Tunus ile ise Mart 2014’te imzalamıştır. Ürdün ile de müzakereler hali hazırda devam etmektedir. Fakat, Avrupa üye ülkelerinin göçmen akışıyla ilgili kaygıları AB ve MENA arasındaki hareketlilik ortaklığı müzakerelerinin gidişatını engellemektedir (Dias, 2014:53).

Ayrıca Birlik hareketlilik ve göç konusundaki ‘yeni’ yaklaşımının teşvik temelli olduğunun altını çizmiştir. Bu çerçevede komşu ülkelere daha fazla destek için AB’ye düzensiz göçe karşı yapılan mücadeledeki işbirliği koşulunu öne sürmüştür. Bunun için, Mart 2011 tarihli ‘Demokrasi İçin Ortaklık’ belgesinde devrim-sonrası hükümetlerinin AB’nin sınır kuruluşu olan FRONTEX(European Agency for the Management of Operational Cooperation at the External Borders) ile işbirliği yapması zorunluluğunu açıkça belirtmiştir. Benzer şekilde, sözü edilen Hareketlilik Ortaklığı geri kabul, yani Avrupa’dan istenmeyen göçmenlerin ihraç edilmesi için üçüncü ülkelerden ciddi düzeyde işbirliği talep ederken, ‘istenilen’ göçmenler (kalifiye işçiler ve iş adamları gibi) için vize kolaylığı önermektedir (Del Sarto, 2016:225).

AB, ek olarak gençlik bursları ve değişim programlarında büyük bir genişlemeyi onaylamıştır. Güney Komşuluk ülkelerine bu dönem için öngörülen 45 milyon Euro ile birlikte 2011-2013 dönemi için(2011’de 15 milyon Euro, 2012’de 24.5 milyon Euro, 2013’de 19.95 milyon Euro) Erasmus Mundus ve hareketlilik bursları kapsamında 60 milyon Euro daha aktarmıştır. Ayrıca, Tempus programının fonları da Güney Akdeniz’de yüksek öğrenimin modernizasyonu ve AB üniversiteleriyle işbirliğinin genişletilmesi için 2012’de 6.25 milyon Euro ve 2013’de 5.6 milyon Euro artırılmıştır. 2011-2013 döneminde AKOA katkısı ise Tempus için 80 milyon Euro ve Erasmus Mundus için 100 milyon Euro olmuştur.

Piyasa ayağında ise, AB, güney komşuluk bölgesini AB ortak pazarıyla ilişkilendirmek için bir adım olarak Derin ve Kapsayıcı Serbest Ticaret Sahaları müzakerelerini yürütmektedir. Derin ve Kapsayıcı Serbest Ticaret Anlaşmalarının Güney Akdeniz ülkelerini AB ortak pazarına tedricen daha yakın hale getirmesi planlanmıştır. Gelecekteki anlaşmalar ticaret ve yatırım, fakat aynı zamanda daha genel olarak ekonomik yönetim ve rekabet, fikri mülkiyet hakları, kamu satın almaları ve ticaret kolaylıkları gibi iş iklimi üzerinde etkisi olan alanlarda düzenleyici yakınlaşmalar içermektedir. Bu anlaşmalar yatırımın korunması ve tarım, hizmet sektörü gibi sahalarda daha ileri liberalizasyon maddeleri de içerecektir. Bu Anlaşmaların hali hazırdaki Avrupa-Akdeniz Ortaklığı Anlaşmaları ve Avrupa Komşuluk Politikasının temeli olan Eylem Planları üzerine inşa edilmesi ve her bir

Güney Akdenizli komşu ülkenin güncel durumu ve ihtiyaçlarına göre düzenlenmesi planlanmıştır (European Commission, Southern Neighbourhood – Arab Spring).

AB'nin söz konusu belgelerde ortaya koyduğu hedeflerden bölgede demokrasi ve kurumların yeniden inşası noktasında zorluklarla karşılaştığı söylenebilir. Bu zorluklar arasında en önemlisi Arap dünyasında özgürlük, demokrasi, adalet talep eden bu hareketin sadece ülkelerindeki rejimlere karşı olmayıp, ülkelerinde var olan Avrupa sömürgeciliğinin de kalıntılarına karşı olmasıdır. Diğer bir nokta demokrasiyle birlikte ekonomik refahın geleceğini savunan AB'nin yaşadığı kriz sonrası kendi demokrasisinde yaşadığı tıkanma olmuştur. AB'nin yaşadığı ekonomik kriz ve Arap Baharı süreci norm ve değerlerinin yayılmasında engel teşkil etmiş ve politikalarındaki güç kaynağı olan normatif güç zayıflamıştır (Ünver Noi, 2012:15). AB'nin demokratikleşme ve kurumların yeniden inşası hedefinin yerine getirilmesi noktasında öncelikle tüm komşularına yönelik sağlamış olduğu desteklerinde, demokrasinin ilk şartı olan eşitlik ve adalet ilkesinin gözeterek politikalarını yürütmesi ve yürütülen işbirliklerinde ülkelerin bütün özel koşullarını dikkate alarak uygulamasının başarı getirebileceğini söylemek mümkündür (Dal, 2013: 52).

AB'nin Arap Baharı sürecinde politikalarındaki başarısızlığına ilişkin bir özeleştirici Avrupa Komisyonu'nun genişlemeden sorumlu üyesi Stefan Füle'den gelmiştir. Füle, açıklamalarında AB'nin bölgede ilk kez bu kadar tutarlı olduğunu ve en kısa zamanda eksikliklerin tamamlanacağını açıklamıştır. Füle'nin bu açıklamaları üzerine AB'nin daha önceki politikalarında başarısızlığının sebeplerinin tutarsızlık ve netlik olmadığını söylemek mümkün olabilir. Ancak bu açıklamalara rağmen bazı Arap ülkelerinden tepkiler gelmiş, AB'nin bu hareketinin AB'nin değerlerini bu ülkelere empoze etmekten başka bir amaç gütmeyeceği düşünülmüştür (Gözkaman ve Paksoy, 2014: 77).

AB'nin ortak hedeflerinin son ayağı olan sürdürülebilir ve kapsayıcı ekonomik kalkınma hedefi de istenildiği gibi yürütülememiştir. AB finansal kriz yaşamasına rağmen bölgeye mali yardımlarını artırmaya çalışmış fakat süreci yaşayan ülkeler için bu mali yardımlar yeterli olmamıştır . AB mali fonlarının başka kaynaklarla desteklenebilmesi için birçok uluslararası aktör ve devletlerle ilişkilerini genişletme yoluna gitmiştir. Özellikle ilk olarak ABD ile bu bağlamdaki ilişkileri hızlandırmış,

IMF ve Dünya bankası fonları ile bölgeye katkı sağlanmıştır. ABD'den sonra ise Çin ile müzakereler yapılmıştır. Bu müzakerelerin yürütülmesi AB Mali İstikrar Fonu Başkanı Klaus Regling'in 2011 yılındaki ziyaretiyle hayata geçirilmiştir. Böylece AB'nin ABD ve Çin ile müzakereleri sonucu elde edilen ekonomik yardımlarla bölgedeki yükünü hafifletilmesi amaçlanmıştır (Küçükkeleş, 2013:22).

Sonuç olarak AB'nin bölgedeki çıkmazları Arap ülkelerin çıkmazları ile benzerlik göstermektedir. Arap Baharı sürecinde halkın demokrasi talepleri, AB'nin bölgede istediği normatif değerler arasında olsa da sonuç olarak devrimlerin şiddete ve belirsizliğe dönüşmesi realist değerleri ön plana çıkarmaktadır. Bu açıdan AB'nin bahar sürecinde realist hedeflerini normatif değerler altında hayata geçirmeye çalıştığı ileri sürülmektedir (Cavatorta ve Rivetti, 2014:621). AB'yi realist değerlerle harmanlamak sadece Arap Baharı sürecinde gerçekleşmemiştir. Birliğin bu bölgede yıllarca otoriter rejimler tarafından sağlanan istikrarı karmaşık demokratikleşme sürecine tercih etmesi normatif güç teorisiyle pratiğini birbirinden uzaklaştırmıştır. Bu düşünceden hareketle Birliğin dış politika anlamında çıkarların ön planda olduğu bir yapı olması itibariyle realistiği, uygulamak istediği değerler ve kendini tanımlama ve uluslararası alanda yansıtma biçimi anlamında ise normatifliğin ön plana çıktığı söylenebilir. AB'nin realist eksenindeki uygulamalarını Libya'ya yapılan müdahalede de görmek mümkündür. AB'nin Tunus ve Mısır'da bekle – gör yaklaşımı “normatif güç Avrupa” argümanları ile ilgili kuşku yaratırken, Libya'da ise askeri müdahaleye yani realist bir güç unsuruna dönüşmüştür. AB'nin bu tutumu Akdeniz'deki komşularına olan yaklaşımında normatif değerlerden ziyade kendi çıkarlarını gözettiği şeklinde bir algının oluşmasına yol açmaktadır.

Bu açıdan bakıldığında bazı yazarlar AB'nin komşularına yönelik politikalarında “normatif bir imparatorluk” gibi davrandığını ileri sürmektedir (Del Sarto, 2016:215-232). Buna göre; Birliğin kendine has tarihi ve kendi içindeki normatif yapılanması AB'yi dünya politikasında da normatif bir duruş sergilemeye yönlendirmektedir. Bunun sonucu olarak Birlik dış ilişkilerinde doğrudan güç kullanımına dayanmamaktadır. Bununla birlikte, AB'nin kural ve uygulamalarını kendi sınırları dışına da aktarma yönündeki “normatif” yaklaşımının kendi ekonomik ve güvenlik çıkarları ile yakından ilgili olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

SONUÇ

AB'ye ilişkin normatif güç tartışmaları AB'nin yapısını ve uluslararası alanda oynadığı rolü inceleyen literatürde önemli bir yer tutmaktadır. Bu tez çalışmasında söz konusu tartışmalar AB'nin doğu ve güney komşularına yönelik olarak geliştirdiği AKP ve bu çerçevede 2010 yılında başlayan “Arap Baharı” sürecine yönelik yaklaşımı temelinde incelenmiştir. Bu süreç, Birliğin güney komşularını oluşturan Akdeniz ülkeleri ile ilişkilerini önemli ölçüde etkilerken Birliğin uluslararası alanda normatif gücünü ne şekilde ortaya koyduğunun incelenmesi açısından da örnek bir olay teşkil etmektedir.

Burada öncelikle ifade edilmesi gereken nokta, AB ile özdeşleştirilen normatif güç kavramının temellerinde diğer güç türlerinin temel argümanlarını da barındırıyor olmasıdır. Bu nedenle Birliğe ilişkin normatif güç tartışmaları AB'ye dair yumuşak güç-sert güç ikilemi gibi diğer güç tartışmalarını ve sivil güç, ekonomik güç gibi farklı kavramsallaştırmaları da içermektedir. AB'nin normatif gücünün uluslararası ilişkilerde büyük ölçüde kabul edilmesinin temelinde diğer güç unsurlarını hiçe saymaması önemli bir etkidir. AB'nin yumuşak güç ve sivil güç argümanlarının normatif bakış açısına kısmi olarak uygulanması normatif güç kavramını güçlendirmektedir.

AB'nin kuruluş sürecine bakıldığında Birliğin kurulma amaçları çerçevesinde ekonomik faktörlerin birincil bir rol oynadığı bilinmektedir. Bu bağlamda AB'nin kuruluş sürecinde normatif güç değerlerinin geri planda kaldığı söylenebilir. Soğuk Savaş yıllarının güvenlik odaklı bakış açısı da Birliğin dış ilişkilerinde normatif değerlerini gölgeleyen bir etken olmuştur. AB'nin normatif güç değerlerinin ilk kez resmi olarak ifade edilmesi 1986'da yürürlüğe giren Tek Avrupa Senedi ile gerçekleşmiştir. AB'nin normatif güç unsurları, 2009 yılında yürürlüğe giren Lizbon Anlaşmasının 2. Maddesiyle sağlam bir temele oturmuştur. Böylece barış, özgürlük, demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü gibi “evrensel” ortak değerleri AB'nin dış politikada da vazgeçilmez şartları olmuştur.

AB, dış politikasında normatif değerlerini yaymaya çalışırken kullandığı en etkili araçlardan birisi koşulluluk politikası olmuştur. Bu politikada AB kendi koşullarının üçüncü ülkeler tarafından benimsenmesi karşılığında bu ülkelere üyelik, kurumsal ve ayrıcalıklı ilişkiler, mali destek, çeşitli programlarına katılım gibi

teşvikler vaat etmektedir. AB'nin (özel olarak AB'ye dahil olan ülkelerin) ekonomik düzeyi, yaşam standartları ve sunduğu imkanların Birliğin dışındaki ülkeler ve uluslararası örgütler için yarattığı cazibe AB'nin ekonomik ve siyasi standartlarına ulaşmak isteyen bu aktörler tarafından hayal edilen bir yer olması sonucunu ortaya çıkarmıştır. Böylece AB uluslararası alanda bir cazibe merkezi olarak algılanmaya başlanmıştır. Uluslararası alanda oluşan bu imaj karşısında ülkeler hedeflerini doğrudan AB'ye ve AB'nin sunduğu üyelik sürecine çevirmiştir. Bu şekilde, AB genişleme politikası çerçevesinde koşulluluğu etkin bir araç olarak kullanma fırsatına sahip olmuştur.

AB'nin koşulluluk politikası incelendiğinde genel olarak normatif değerlerden, güvenlikten ve istikrardan ödün vermeme adına oluşturulmuş bir politika aracı olarak görülse de, koşulluluğun şekillenmesinde Birliğin çıkarlarının ağırlıklı bir rol oynadığı açık bir şekilde görülmektedir. Zira koşulluluğun kelime kökeninde yer alan “koşul” kelimesi de öznelir. Yani öznel olan bir koşulda, realist bakış açısıyla değerlendirildiğinde AB'nin çıkarları ve amaçları en önemli öncelik haline gelebilmektedir. Bu bakımdan AB'nin normatif değerleri ile çıkarları arasında uygun dengeyi kurabilmesi Birliğin normatif gücü açısından önemli bir konudur.

AB'nin temel değerleri çerçevesinde normatif gücünü yansıtmayı hedeflediği ve genişleme perspektifi sunmaksızın koşulluluk politikası uyguladığı bir diğer politika da AKP'dir. Bu politika Birliğin dış ilişkileri çerçevesindeki en geniş kapsamlı politika olarak dikkat çekmektedir. AB'nin komşuluk politikası gibi kapsamlı bir politikaya ihtiyaç duyması Birliğin doğuya genişleme süreciyle birlikte coğrafi sınırlarında meydana gelen değişiklik dolayısıyla komşularıyla ilişkilerini yeniden düzenleme gereği ile yakından ilgilidir. AB bu politika aracılığıyla komşu bölge ve ülkelerle ilişkilerinde yaşadığı sorunları aşmayı ve kendi çevresinde normatif değerleri temelinde bir istikrar ve güvenlik halkası oluşturmayı amaçlamıştır.

AB'nin komşuluk politikası çerçevesinde hayata geçirdiği çalışmalar incelendiğinde AB'nin bu politika çerçevesinde kendine has özel bir yapı ortaya koyduğu söylenebilir. AKP'nin araçları olan eylem planları, ülke ve ilerleme raporları, strateji belgeleri bu yapının önemli parçalarıdır. Bu politikası çerçevesinde üst düzey yöneticilerin düzenli olarak bir araya gelerek gerçekleştirmiş oldukları

toplantılar ve almış oldukları kararlar, alınan kararların ivedilikle politika sürecine dahil olan bölgelere ve ülkelere uyarlanmaya çalışılması, komşu ülkeler için maddi yardım bütçelerinin artırılması ve bu politikalarının takibi için oluşturdukları sistemler AB'nin uluslararası bir aktör olarak başarısını artırmaktadır. Bununla birlikte, Birliğin politikalarının şekillenmesinde sadece normatif değerlerinin değil, çıkarlarının da önemli bir rol oynadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu noktada AB'nin farklı bölgeler ve ülkelere mali desteklerini eşit bir şekilde dağıtmaması önceliklerinin ve çıkarlarının yansımaları olarak kabul edilebilir. Bu durumu en iyi özetleyen vaka ise kültürel (dil, din, ırk vb.) olarak daha yakın hissettiği Doğu ve Orta Avrupa'ya yönlendirilen mali yardımların, diğer bölgelere aktarılan mali yardımlardan daha fazla olmasıdır.

AB'nin politikalarını hayata geçirirken dikkat etmediği unsurlardan bir tanesi de politikaları uygulamış olduğu bölgelerini kültürlerini ve ulusal karakterlerini yeterince dikkate almamasıdır. AB'nin bu koşulları dikkate almaması uluslararası alanda beklenmedik olaylara karşılık net bir tutum gösterememesi sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Bu durumu destekleyen, uluslararası ilişkiler literatürüne eklenen en önemli gelişme 2010 yılında komşuluk politikasına dahil olan bazı Akdeniz ülkeleri içerisinde yaşanan Arap Devrimleri sürecidir. Arap Baharı olarak tanımlanan bu sürecin başlamasında yaşanan gelişmenin ilk olarak demokratik bir düzen talebine yönelik olmadığı, başlangıçta daha çok ekonomik temelli faktörlerin belirleyici olduğu çalışmanın içeriğinde açıklanmıştır. Lakin bölgede uzun yıllar iktidar ve hükümet yönetimlerinde var olan yapılanmaların demokratik yapılardan uzak olması, bölgede istikrar ve refah ortamının oluşmaması halkın demokratik bir yapının oluşmasına yönelik taleplerini de uyandırmıştır. Bölgede Arap Baharı sürecini etkileyen faktörlere değinildiğinde temel sebepler arasında demokrasi, adalet, insan hakları, kişi hak ve özgürlüklerine ilişkin eksikliklerle birlikte ekonomik yetersizlik ve yüksek işsizlik de önemli etkenler olarak sıralanabilir. Bu bağlamda Arap Baharı sürecinde bu yetersizlik ve eksikliklerin giderilmesi yönündeki talepler AB'nin normatif güç değerleri arasında var olan ve Ian Manners tarafından da ifade edilen birincil normlar arasında yer almaktadır. Bu bağlamda Arap Baharının yaşandığı ülkeler ile tarihsel bağları ve ilişkileri güçlü olan AB'nin sürece yaklaşımı ve tutumu uluslararası alanda önemli bir konu olmuştur.

Arap Baharının simgesi olan Muhammed Bouazizi'nin kendini ateşe vermesiyle Tunus'ta başlayan sürecin, AB tarafından bölgede yaşanan normal bir vaka olduğu ve yaşanan bu gelişmelerin kısa sürede kontrol altına alınacağı şeklinde yorumlanması AB'nin sürece yönelik en büyük yanlılığı olmuştur. Bu sebeple Birliğin Arap Baharı sürecine belirgin bir yaklaşım geliştirmesini gecikmiştir. Bu durum gecikmeli de olsa, AB'nin bölgeye yönelik politikalarında değişimin ya da revizyonun olması gerektiği sonucunu ortaya çıkmıştır. Lakin Arap Baharı sürecinin başlamasının ardından önemli bir süre sürece yönelik somut bir adımın atılmadığı Avrupa Komisyonu'nun genişlemeden sorumlu üyesi Stefan Füle tarafından yapılan açıklamayla desteklenmiştir.

AB'nin, Arap Baharı sürecinin bölgede demokratikleşme adına bir gelişme ve mücadele olduğunu bildiği halde kurumsal olarak bir tepki vermemesi ya da vereceği tepkinin gecikmesi "normatif güç AB" kavramının sorgulanmasına yol açmıştır. Bu noktada kurumsal bir açıklamadan ziyade AB üyesi olan devletlerin tarihsel ilişkileri ve çıkarları çerçevesinde tepkiler gelmiştir. Üye ülkelerin vermiş oldukları bu tepkiler AB'nin uluslararası alanda imajının zayıflamasına ve bölgede süreçten sonra hayata geçirilmesi istenen politikalarının Arap toplumları tarafından tepki alma olasılığının artmasına sebep olmuştur.

AB'nin üye ülkeleri arasında bölgedeki olaylara ilk tepki devrimin Tunus'ta başlaması neticesinde Fransa'dan gelmiştir. Fransa'dan sonra bölgeye yönelik tepkiler Almanya ve İngiltere ile devam etmiştir. Bu devletlerarasında en önemli benzerlikler tarihsel geçmişlerindeki sömürgeci yapıları, Birliğin kurucu üyeleri arasında yer almaları ve değerler Avrupa'sının oluşmasını sağlayan ülkeler olmasıdır. Bu bağlamda değerler Avrupa'sının temsilcisi olan bu devletler dışında tepki gelmemesi AB içinde de bir hiyerarşinin varlığını ve AB'nin uluslararası alandaki normatifliğinin daha çok bu devletler tarafından şekillendirildiğini destekler niteliktedir.

Arap Baharı sürecinin Tunus'tan sonra diğer komşu ülkelere hızlıca yayılması AB'nin bölgede yürüttüğü politikalarının çıkmaza gireceği ve bu dalganın sonuçlarının kendi coğrafyasına yayılması endişelerini artırmıştır. Nitekim bu süreç sonunda bölgede ortaya çıkan iç savaş, can kayıpları, yaşam güvencesi sorunu ve temel ihtiyaçlarını karşılanamaması gibi durumlar bölgedeki halkların göç temelli

hareketliliğine yol açmıştır. Bu hareketlilik sonucu AB, bölgeye yönelik reformlarını hızlandırmış ve bunları 8 Mart 2011 yılında yayınlamış olduğu “Güney Akdeniz ile Demokrasi ve Refah Paylaşımı için Ortaklık” belgesi ile uygulamaya koymuştur. Bu belgeyle ve AB’nin AKP’yi revizyonu sürecinde attığı diğer adımlarla AB’nin bölgede demokratikleşme sürecinin inşasına desteği, sivil toplumla ilişkilerini güçlendirme hedefi ve ekonomik kalkınmaya yönelik teşvikleri ortaya konulmuştur. Bu gelişmeler, AB’nin sürece yönelik yaklaşımındaki gecikme ve çelişiklere rağmen diğer uluslararası aktörlerle karşılaştırıldığında Birliğin normatif yapısının uluslararası politikalarında belirleyici bir faktör olduğu sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Anderson, L. (2014). *The State and Social Transformation in Tunisia and Libya, 1830-1980*. Princeton University Press.

Arıboğan, D. Ü. (2001). *Globalleşme Senaryosunun Aktörleri: Uluslararası İlişkilerde Güç Mücadelesi*. İstanbul: Der yayınevi.

Arı, T. (2013). *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*, 3. Baskı, Bursa: MKM Yayıncılık.

Arı, T. (2012). *Uluslararası İlişkilere Giriş*, 3. Baskı, Bursa: MKM Yayıncılık.

Arı, T. (2001). *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*. İstanbul: Alfa Yayınları.

Balfour, R. (2004). *Rethinking the Euro-Mediterranean Political and Security Dialogue* (Vol. 52). Paris: European Union Institute for Security Studies.

Balfour, R. (2012). *EU Conditionality After the Arab Spring*. IEMed.

Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı(DTM).(2002). “Avrupa Birliği ve Türkiye (5.Baskı). Ankara: Doğuşum Matbaacılık.

Biçer, S. (2003). *Avrupa Birliği'nin Akdeniz Politikası ve Barselona Süreci. (der.) Beril Dedeoğlu, Dünden Bugüne Avrupa Birliği*. İstanbul: Boyut Kitapları.

Bechev, D., & Nicolaidis, K. (2009). *Mediterranean Frontiers: Borders, Conflict And Memory In A Transnational World.* New York: *Ib Tauris*.

Bozkurt, E. (1996). *İnsan Hakları*. İstanbul: Destek Yayınları.

Burchill, S vd. (2013). *Theories of International Relations*. Hampshire: Palgrave Macmillan.

Çeşmecioglu, S. (2003). “Avrupa - Akdeniz Ortaklığı ve Türkiye.” İstanbul : İTO

- Davis, B. L. (1990). *Qaddafi, Terrorism, and the Origins of the US Attack on Libya*. New York: Praeger.
- Dinan, D. (2005). *Avrupa Birliği Ansiklopedisi*. Çev: Hale Akay, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Donnelly, J. (2012). Realizm. *Uluslararası İlişkiler Teorileri, 1*, 49-81.
- Duncan, W. R., Jancar Webster, B. ve Switky, B. (2001). *World Politics in the 21st Century (2. baskı)*. New York: Longman.
- Efegil, E. (2012). *Dış Politika Analizi: Ders notları*. İstanbul: Nobel Yayınları.
- Gözakman, A., Paksoy, P. (2014). *Arap Baharı Üzerine Değerlendirmeler*. İstanbul: Detay Yayıncılık.
- Gözen, R. (2015). *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hahn, M. (2009). *The Euro-Mediterranean Partnership: The Barcelona Process Since 1995*. Hamburg: Diplomica Verlag.
- Kamat, A., Shokr, A. (2014). LİBYA”, Arap Baharından Kesitler Yeni Orta Doğu’yu Anlamak, der. Paul Amar ve Vijay Prashad, Birinci Basım, İstanbul, , İntifada Yayınları.
- Kışlalı, A. T. (2005). *Siyaset Bilimi (2. Baskı)*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Lutskiy, B. (2011). *Arap Ülkelerinin Yakın Tarihi*, Çev: Turan Keskin, İstanbul: Yordam Kitap.
- Matar, K. I, Thabit, R. W. (2003). *Lockerbie and Libya: a Study in International Relations*. N.C.: McFarland.
- Morgenthau, H. J. (1948). *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*. New York: Alfred, A. Knopf.
- Nye, J. S. (2004). *Soft power: The Means to Success in World Politics*. New York: Public Affairs.

Pinto, P. Gabriel Hilu (2014), “Suriye”, *Arap Baharı’ndan Kesitler Yeni Ortadoğu’yu Anlamak*, Der.Paul Amar ve Vijay Prashad, Çevirenler: Ömer Can Furtun, Seyit Ümmetoğlu ve Yankı Deniz Tan, İstanbul :İntifada Yayınları.

Schiller, J. (2009). *Internet View of the Arabic World*. Booksurge Publishing, South Carolina.

Sönmezoğlu, F., Güneş, H., Keleşoğlu, E. (2011). *Uluslararası İlişkilere Giriş*, Genişletilmiş 4. Basım, İstanbul: Der Yayınları.

Sönmezoğlu, F. (2000). *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi (3. Baskı)*. İstanbul: Filiz Kitabevi.

Stancova, K. (2009). *Integrating EU Migration Policy into the European Neighbourhood Policy*. Saarbrücken.

Şahin, M., Şen, O. (Eds.). (2014). *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Temel Kavramlar*. Ankara: Kripto Yayınları.

Şemşit, S. (2007). Sosyal, Kültürel ve İnsani Boyut: Avrupa Akdeniz Ortaklığının En Zayıf Halkası (der.) *Canan Balkır, Avrupa Akdeniz Ortaklığı Mare Nostrum’dan Birarada Yaşamaya*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü AB Anabilim Dalı.

Prashad, V. (2012). *Arap Baharı Libya Kışı*, İstanbul: Yordam Kitap.

Taşdemir, F. (2006). *Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi*, Ankara: Usak Yayınları.

Yavuz, C. & Erduramaz, S. (2012). *Arap Baharı ve Türkiye Orta Doğu’da Kırılan Fay Hatları*, Ankara: Berkan Yayınevi.

Dergiler, Makaleler ve Raporlar

Adler, E., & Crawford, B. (2004). “Normative Power: The European Practice Of Region Building And The Case Of The Euro-Mediterranean Partnership”, *Institute Of European Studies Working Paper*.

Akçadağ, E. (2010a). “ABD’nin Kamu Diplomasisi Stratejisi: Akıllı Güç.” <http://www.kamudiplomasisi.org/pdf/abdkdstratejisi.pdf> (Erişim Tarihi: 25.07.2016).

Akçadağ, E. (2010b). “Yeni Güvenlik Tehditleri, Avrupa Birliği'nin Geleceğine İlişkin Sonuçları ve Türkiye Faktörü”. *Bilge Strateji*, 2(2), 73-92.

Aksoy, M., & Uğur, Ö. (2016). “Avrupa Birliği'nin Dış Politikadaki Aktörlüğüne Etki Eden Güç Unsurları: Sivil Güç, Askeri Güç ve Normatif Güç”. *AİBÜ-İİBF Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(2), 213-227.

Arman, M. N. (2011). “Avrupa Komşuluk Politikasında Sorunlu Alanlar: İnsan Güvenliği ve Komşuluk İlişkisi.” *Uluslararası İlişkiler*, 8(31), 45-68.

Ataman, M., & Demir, G. N. (2012). “Körfez Ülkelerinin Ortadoğu Politikası ve Arap Baharına Bakışları”. *Seta Analiz*, (52), 4-34.

Ayaz, E. (2013). “Arap Baharı Sonrası Dönemde Avrupa Birliği'nin Orta Doğu Ve Akdeniz Politikalarının Geleceği Ve Türkiye'nin Rolü.” *YDÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 60-87.

Aydıntepe, M., Artokça, İ. (2013). “Yemen Raporu.” *Tasam Stratejik Raporu*:55, 1-21.

Aydın Yılmaz, E. S. (2013). “AB'nin Güvenlik Politikası ve Karadeniz Bölgesi ile İlişkileri.” *Karadeniz Araştırmaları*, (39), 1-14.

Ayhan, V. (2012). “Tunus İsyanı: Arapların Devrim Ateşini Yakması.” *Ortadoğu Etütleri*, 3(2), 59-93.

Bacık, G. (2011). “Arap Baharı'ndan Ortadoğu ve Kuzey Afrika'nın Geleceğine Bakmak”. *Müsiad Çerçeve Dergisi*, 57, 16-20.

Barbé, E. (1996). “The Barcelona Conference: Launching Pad Of A Process”. *Mediterranean Politics*, 1(1), 25-42.

Bicchi, F. (2009). "Euro-Mediterranean Relations İn Historical Perspective". *The Euro-Mediterranean Dialogue: Prospects For An Area Of Prosperity And Security*. 14-20, http://www.feps-europe.eu/assets/b87820bf-4b3f-4fc4-a5c8-3787c88fec55/feps_ie_euomed.pdf (Erişim Tarihi: 15.08.2016).

Boz, G. (2014). "Mısır'daki Değişim Sürecinde Muhalifler ve Muhammed Mursi Dönemi". *Ankara Strateji Enstitüsü Analiz*, 4. http://ankarastrateji.org/site/assets/files/1125/m_s_r_g_ls_m_boz.pdf (Erişim Tarihi :16.05.2016).

Bölme, S., Ulutaş, U., Özhan, T., Küçükkeleş, M. (2011). "İsyın, Müdahale ve Sonrası: Libya'da Dönüşümün Sancıları." *SETA Report*, (5).

Cavatorta, F., & Rivetti, P. (2014). "EU-MENA Relations from the Barcelona process to the Arab Uprisings: A New Research Agenda." *Journal of European Integration*, 36(6), 619-625.

Çiçekçi, C. (2012). "Arap Baharı Sürecinde Türk Dış Politikası'ndaki Dönüşümün Anahatları." 314 -346, http://acikerisim.lib.comu.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/COMU/595/didem_yaman_ani_kitabi_2012.pdf?sequence=1&isAllowed=y (Erişim Tarihi: 05.06.2016).

Dal, E. P. (2013). "Assessing the EU's and Turkey's Democracy Promotion Policies in the Post- Arab Spring Era: Dynamics and Limitations of "Joint EU-Turkey Cooperation" in Mena", *Ortadoğu Analiz*, 5(59) s.45 -57.

Del Sarto, R. A. (2016). "Normative empire Europe: the European Union, its borderlands, and the 'Arab spring.'" *Journal of Common Market Studies*, 54(2), 215-232.

Dias, V. A. (2014). "A Critical Analysis of the EU's Response to the Arab Spring and its Implications for EU Security." *Human Security Perspectives*, 10(1), 26-61.

Dinç, C. (2011). "Sivil Güç-Realist Oyuncu İkileminde Avrupa Birliği'nin Küresel Konumu Üzerine Tartışmalar." *Uluslararası Hukuk ve Politika*, (28), 89-124.

Dersan Orhan, D. (2013). "Ortadoğu'nun krizi: Arap Baharı ve demokrasinin geleceği." *Atılım Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1-2), 17-29.

Diriöz, A. O. (2012). "Mübarek Öncesi Mısır: Jeopolitik Konum, İç ve Dış Politika." *Ortadoğu Analiz*, Ocak, 4(37), 83-88.

Doğan, G. & Durgun, B. (2012). "Arap Baharı ve Libya: Tarihsel Süreç ve Demokratikleşme Kavramı Çerçevesinde Bir Değerlendirme." *Journal of Süleyman Demirel University Institute of Social Sciences*, 1(15).

Doster, B. (2013). "Arap Baharı'ndan Demokrasi Beklemek." *Ortadoğu Analiz*, 5(50), 55-60.

Douglas, C., Fischer, A., Fletcher, K., Guidero, A., Marktanner, M., Noiset, L., & Wilson, M. (2014). "The Arab Uprisings: Causes, Consequences, and Perspectives." ICAT Working Paper. http://icat.kennesaw.edu/docs/pubs/RK_Final_Paper.pdf (Erişim Tarihi: 16.07.2016).

Emerson, M. (2004). "European Neighbourhood Policy: Strategy or Placebo?." *CEPS Working Document*, No. 215. https://www.files.ethz.ch/isn/29124/215_European%20Neighbourhood%20Policy.pdf (Erişim Tarihi:16.07.2016).

Erol, M. S. & Bingöl, O. (2014). "Birinci Dünya Savaşı'nın Afrika'ya Ve Sömürgeciliğe Etkileri." *Gazi Akademik Bakış*, 7(14), 177-196.

Erdoğan, Ş. & Deligöz, E. (2015). "Irak Şam İslam Devleti (İŞİD): Gücü ve Geleceği". *Savunma Bilimleri Dergisi*, 14 (1), 5-37.

Estruch, E. (2007). "European Instruments And Programmes Towards Southern Mediterranean A General Overview." http://www.cespi.it/MED1-BP/OvervieEuropean%20Instruments%20and%20Programmes_Elisenda_def.pdf (Erişim Tarihi:17.07.2016).

Hatipoğlu, E., (2004) "Daha Geniş Avrupa: Avrupa Birliği (AB)'nin Komşu Ülkeler Politikasının Analizi". *Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 12 (1-2), 221-233.

Gözen, R. (2011). “Tunus, Mısır... Ortadoğu'da İstikrar İçinde Değişim?.” *Ortadoğu Analiz*, 3(27) 58-65.

Gün, M. S, & Koçak, K. A. (2012). “Arap Halk Ayaklanmaları ve Yeni Düzen İnşası”. *Yasama Dergisi*, 22, 7-21.

Jaulin, T. (2010). “The impact of EU Migration Policy in The Southern and Eastern Mediterranean.” http://www.idea.int/resources/analysis/upload/jaulin_low_2.pdf (Erişim Tarihi:18.07.2016).

Kahraman, S. (2005). “The European Neighbourhood Policy: The European Union’s New Engagement towards Wider Europe”. *Perceptions*, 10, 1-28.

Kekeç, S. (2010). “Türkiye’nin Avrupa-Akdeniz Ortakları İle Serbest Ticaret Anlaşmaları”.*Ortadoğu Analiz*, 2(24).

Keohane, R. O. & Nye , J. S. (1998). “Power and interdependence in The Information age.” *Foreign Affairs*, 77 (5), 81-94.

Kılıç, E., Aktar, E., Erdoğan, Y., Ertosun, M., Akadır, K., Kaya, E., & Hasar, H. (2012). “Arap Dünyasında Entropi: Tunus, Mısır, Libya ve Suriye’de Halk Ayaklanmaları.” *Türkiye Uluslararası İlişkiler Çalışmaları Yakın Doğu Araştırmalar Merkezi TUIÇ-YADAM Rapor No, 1*.

Koçak, K. A. (2012). “Yasemin Devrimi’nden “Arap Baharına Tunus.” *Yasama Dergisi*, 22, 22-61.

Köprülü, A. (1990). “Enver Sedat Döneminde Mısır-İsrail İlişkileri (1970-1981).” *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 5(1), 169-190.

Kurtbağ, Ö. (2003). “Avrupa-Akdeniz Ortaklığı: Barselona Süreci”. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*. 3(1), 73-92.

Kuşoğlu, B. (2012). “Libya Arap Baharı’na NATO Katkısı” *Yasama Dergisi*, 22, S. 99-118.

Küçükkeleş, M. (2013). “AB’nin Ortadoğu Politikası ve Arap Baharına Bakışı.” *Seta Analiz*, (63).

Licari, J. (1998). “The Euro-Mediterranean Partnership: Economic And Financial Aspects”. *Mediterranean Politics*, 3(3), 1-20.

Manners, I. (2009). “The Concept of Normative Power in World Politics”. http://pure.diis.dk/ws/files/68745/B09_maj_Concept_Normative_Power_World_Politics.pdf (Erişim Tarihi 12.05.2016).

Manners, I. (2008). “The Normative Ethics of The European Union.” *International Affairs*, 84(1), 45-60.

Manners, I. (2006). “The European Union as a Normative Power: a Response to Thomas Diez.” *Millennium-Journal of International Studies*, 35 (1), 167-180.

Manners, I. (2002). “Normative Power Europe: a Contradiction in Terms?.” *Journal of Common Market Studies*, 40(2), 235-258.

Manners, I. (2001). “Normative Power Europe: The International Role of the EU.” *Paper Presented in the European Community Studies Association Biennial Conference*, Madison, 31 May 2001, http://aei.pitt.edu/7263/1/002188_1.PDF (Erişim tarihi 13.06.2016).

Mauil, H. W. (2005). “Europe and the New Balance of Global Order.” *International Affairs*, 81(4), 775-799.

Mercan, S. (2012). “Avrupa Birliği Suriye’de Ne Kaybediyor.” <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/avrupa-birligi-arastirmalari-merkezi/2012/09/05/6728/avrupa-birligi-suriyede-ne-kaybediyor>(Erişim Tarihi: 14,07.2016).

Mercan, S. S. (2008). “Avrupa Dış Politikası: İsrail – Filistin Çatışması Örnek Olayı.” *Akademik Ortadoğu* 3(1), 97-132.

Nye, J. S. (2011). “The Future of Power”, *Bulletin of the American Academy*, Spring. <https://www.amacad.org/publications/bulletin/spring2011/power.pdf> (Erişim Tarihi: 20.08.2016).

Nye, J. S. (2006). “Think Again: Soft power.” *Foreign Policy*, 23(2), 3-5.

Özdemir, H. (2008). “Uluslararası İlişkilerde Güç: Çok Boyutlu Bir Değerlendirme.” *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63(03), 113-144.

Özerim, G. (2014). “Avrupa’da Göç Politikalarının Ulusüstüleşmesi ve Bir Güvenlik Konusunda Dönüşü: Avrupa Göç Tarihinde Yeni Bir Dönem mi?.” *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 5(1), 11-48.

Ratka, E. (2012). “Germany and the Arab Spring-Foreign Policy Between New Activism and Old Habits.” *German Politics and Society*, 30(2), 59-74.

Sartori, N. (2014). “The Mediterranean Energy Relations after the Arab Spring: Towards a New Regional Paradigm?”. *Cahiers de la Méditerranée*, 89, 145-157.

Semin, A. (2011). “Mısır: Devrim İçinde Devrim.” <http://www.bilgesam.org/incele/1135/-misir--devrim-icinde-devrim/#.V5dsnfmlSM8> (Erişim Tarihi: 12.07.2016).

Smith, K. E. (2005). “Still Civilian Power EU?.” *European Foreign Policy Unit Working Paper*, 1.

Sıradağ, A. (2015). “Avrupa Birliği’nin Libya Politikası: Realizm veya İdealizm, Orta Doğu Analiz, 7(70), 76-77.

Sönmez, A. S. (2010). “Avrupa Birliği'nin Komşu Bölgelere Yönelik Siyasal Açılımı: Avrupa Komşuluk Politikası” *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(14), 113-122.

Şahin, Y. (2015). “ AB’nin Dış Politika Gündemindeki En Önemli Konu Komşuluk Bölgesi”, *İKV Değerlendirme Notu*, http://www.ikv.org.tr/images/files/ikv_degerlendirme117.pdf(Erişim Tarihi:12.08.2016).

Şen, Y. (2013). “Suriye’de Arap Baharı.” *Yasama Dergisi*, 23, 54-79.

Şimşek, M. (2015). “Avrupa Birliği'nin Finansal İmkanları Ve Türkiye-Akdeniz Ülkeleri Karşılaştırması.” *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(8), 1-14.

Tanrıverdi, N. (2011). “Tunus'ta Halk Ayaklanması: Nedenleri ve Etkileri”. *Ortadoğu Analiz*, 3(26), 27-33.

Telci, İ. N. (2014). “Mısır’da Askeri Darbe Sonrası Süreç ve Yeni Anayasa.” <http://www.setav.org.tr/misirda-askeri-darbe-sonrasi-surec-ve-yeni-anayasa/analiz/14548> (Erişim Tarihi :20.07.2016).

Topak, S. T.(2014). “Sivil Toplum Kuruluşları ve Sosyal Medya Bağlamında “Renkli Devrimler” ve “Arap Baharı” Süreçlerinin Karşılaştırmalı Analizi.” *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9 (3), 233-254.

Uygur, E., Uygur, F. (2014). “Fransız Sömürgecilik Tarihi Üzerine Bir Araştırma”. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 17(3), 273-286.

Uzun, E. (2003). “Avrupa Birliği’nin Akdeniz Politikası Ve Barselona Süreci.” *Sosyal Bilimler Dergisi*, 1-32.

<https://earsiv.anadolu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11421/500/194876.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

Ünver N, A. (2012). “Arap Baharı ve Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri.” *Ortadoğu Analiz*, 4(48).

Wendt, A. (1992). “Anarchy is what States Make of it: The Social Construction of Power Politics.” (46)2,

Yazgan, H. (2015). “Rubicon'u Geçmek? Onuncu Yılında Avrupa Komşuluk Politikası.”. *Review of International Law & Politics*, 11(42), 103-132.

Yıldız, U. B. (2014). “İsrail’in Avrupa Birliği’nin Bölgesel Politikalarına Yaklaşımı: Çok Taraflılık Mı, İki Taraflılık Mı?” *Uluslararası Hukuk Ve Politika*, (37), 143-168

Yılmaz, S. (2011). “Yumuşak Güç ve Evrimi.” *Turan Stratejik Araştırmalar*, 3(12).

Yorkan, A. (2009). “Avrupa Birliği'nin Enerji Politikası Ve Türkiye'ye Etkileri.” *Bilge Strateji*, 1(1), 24-39.

Yücel, Z. (2008). “Avrupa Birliği'nin Genişleme Politikasının Güvenlik Boyutu”. *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 4(13). 39-57.

Zhussipbek, G. (2009). “2007 Lizbon Antlaşması, Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'nın Tanımı ve Özellikleri, Güvenlik Aktörü Olarak AB'nin Nitelikleri.” *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 8(1), 139-164.

Yayınlanmış/Yayınlanmamış Yüksek Lisans veya Doktora Tezleri

Ayvaz, M. (2009). *Avrupa Komşuluk Politikası*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.

Berber, S. (2009). *Ortadoğu'nun Demokratikleşme Bağlamında Avrupa Birliği'nin Komşuluk Politikası*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Eylemer, S. (2010). *Avrupalaşma Sürecinde Siyasi Koşulluluk ve Elitler: Türkiye Örneği*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Eylemer S. (2003). *Avrupa-Akdeniz Ortaklığı ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Kırkpınar Acar, N. (2011), *Avrupa Birliği'nin Bilim Teknoloji Politikaları ile Güç Kazanma Stratejisinin Karşılaştırmalı Analizi ve Türkiye'nin Yeri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Narin, S. (2013). *Avrupa Birliğinin Normatif Güç Olarak Afrika'ya Yönelik Politikaları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Özgündüz, S.(2012). *Bir Normatif Güç Uygulaması Olarak Avrupa Komşuluk Politikası: Güney Kafkaslar Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Pallaver, M. (2011). *Power and Its Forms: Hard, Soft, Smart*. Unpublished Doctoral dissertation, London School of Economic, London.

Şemşit, S. (2010). *Avrupa Birliği Göç Politikasının Güvenlikleştirilmesi ve Dışsallaştırılması: Türkiye'ye Yansımaları*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2010.

Tandoğan, A. (2013). *Arap Baharı Sürecinde Mısır*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

İnternet Kaynakları

Barcelona Declaration Adopted at The Euro-Mediterranean Conference (1995) 27-28 November 1995. http://www.eeas.europa.eu/euromed/docs/bd_en.pdf (Erişim Tarihi: 13.26.2016).

European Council (1993). "Conclusions Of The Presidency." Copenhagen 21-22 June 1993, http://aei.pitt.edu/1443/1/Copenhagen_june_1993.pdf (Erişim Tarihi: 14.07.2016).

European Commission (2012). “Report on Public finances in EMU 2012”, http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/european_economy/2012/pdf/ee-2012-4.pdf (Erişim Tarihi: 10.07.2016)

European Commission (2011). “The EU's Response to the 'Arab Spring.’” Brussels, 16 December 2011, http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-11-918_en.htm (Erişim Tarihi: 11.07.2016).

European Commission, (2004). “European Neighbourhood Policy Strategy Paper”, Brussels, 12 May.2004, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52004DC0373&from=EN>. (Erişim Tarihi: 16.07.2016).

European Commission, (2003). “Wider Europe-Neighbourhood: A New Framework for Relations With Our Eastern and Southern Neighbours”, Brussels, 11 March.2003, https://eeas.europa.eu/enp/pdf/pdf/com03_104_en.pdf (Erişim Tarihi: 16.07.2016).

European Commission, (2001). “ The Barcelona Process The Europe –Mediterranean Partnership 2001 Review”. Luxembourg http://eeas.europa.eu/euromed/publications/review01_en.pdf (Erişim Tarihi: 16.07.2016).

European Commission, “Energy Strategy.” <https://ec.europa.eu/energy/en/topics/energy-strategy/2030-energy-strategy>. (Erişim Tarihi: 14.08.2016).

European Union External Action. “ Euro – Mediterranean Conferences” http://eeas.europa.eu/euromed/conf/index_en.htm (Erişim Tarihi: 14.06.2016).

European Union External Action. “How is the ENP financed” http://eeas.europa.eu/enp/how-is-it-financed/index_en.htm (Erişim Tarihi: 12.06.2016).

European Security Strategy, “A Secure Europe In a Better World”, (2003).
<https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/78367.pdf> (Erişim Tarihi:
18.07.2016).

European Commission, Southern Neighbourhood – Arab Spring,
http://ec.europa.eu/europeaid/regions/arab-spring_es

Eurostat (2014). “Youth statistics - North Africa and Eastern Mediterranean”.
[http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Youth_statistics_-
_North_Africa_and_Eastern_Mediterranean](http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Youth_statistics_-_North_Africa_and_Eastern_Mediterranean), (Erişim Tarihi: 20.07.2016).

International Energy Agency. (2011). “Facts on Libya: oil and gas
“https://www.iea.org/media/news/facts_libya.pdf (Erişim Tarihi: .14.07.2016).

Official Journal of The European Union (2008),
https://www.ecb.europa.eu/ecb/legal/pdf/fxac08115enc_002.pdf (Erişim Tarihi:
21.07.2016).

T. C. Avrupa Birliği Bakanlığı. (2015). <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=109>
(Erişim Tarihi: 22.07.2016).

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı	İsa SIYPAK		
İletişim Bilgileri			
Adres	30 Ağustos Mahallesi 7120 Sok. Oyka Park Evleri No:2 D:8 Ulukent MENEMEN		
Telefon	0543 330 9135		
Mail	isa.siypak@gmail.com		
Doğum Tarihi	01.05.1988		
Doğum Yeri	Bayburt		
Öğrenim Durumu	Yüksek Lisans		
Derece	Üniversite	Alan	Yıl
Lisans	Azerbaijan University of Languages	Avrupa Çalışmaları ve Uluslararası İlişkiler	2007-2012
Yüksek Lisans	İzmir Katip Çelebi Üniversitesi	Uluslararası İlişkiler	2013-2016

İSA SİYPAK

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN KOMŞULUK POLİTİKASI VE NORMATİF GÜÇ
TARTIŞMALARI: ARAP BAHARI ÖRNEĞİ

YL

İZMİR 2016